

Baltic International Academy

International scientific conference

**EUROPEAN INTEGRATION AS A FACTOR
IN THE RENEWAL OF LEGAL SCIENCE
IN UKRAINE**

April 16–17, 2026

Head of organising committee:

Vladislav Volkov – Dr.sc.soc., Associate Professor, Rector of Baltic International Academy;

Aleksandr Masharsky – Dr.oec, Professor of the Baltic International Academy;

Irina Plotka – Dr.psych, Professor of the Baltic International Academy.

Each author is responsible for content and formation of his/her materials.

The reference is mandatory in case of republishing or citation.

European Integration as a Factor in the Renewal of Legal Science in Ukraine
(April 16–17, 2026. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2026. 208 pages.

CONTENTS

SECTION 1. HISTORY AND THEORY OF LAW AND STATE	
Benommenheit: trapped by evolution Murach D. V.	6
SECTION 2. CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW	
Features of the legal status of village, town, and city mayors under martial law Hrechyshnykova V. V.	9
Positive obligations of the state of Ukraine in the sphere of protection of vulnerable groups of the population Kondratiuk Ye. S., Stets O. M.	13
SECTION 3. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW	
Effective method of judicial protection: concept and meaning in law enforcement practice Bogdanov O. M.	19
Development of European principles of civil procedure and their implementation in the civil justice of Ukraine Koroied S. O.	23
Personal non-property rights of the creator of related rights as a basis for granting him property rights Pecherova N. H.	27
Protection of the Rights of a Limited Liability Company Participant Infringed During the Sale of a Share in the Authorized Capital Yarymovych U. V.	31
SECTION 4. ECONOMIC LAW AND ECONOMIC PROCEDURE	
Requirements for bankruptcy proceedings in Ukraine Ponomarenko D. A.	35
Penalty sanctions in commercial legal relations of Ukraine Roshoshka Ye. A.	38
SECTION 5. AGRARIAN AND ENVIRONMENTAL LAW.	
LAND LAW	
Environmental and Cultural Rights as a New Dimension of Sustainable Development in Ukraine Petretska N. I., Yuryk M. A., Mashika P. Y.	42
Development and adjusting of the Ukrainian organic agroproduction are in the conditions of eurointegration Rybachek V. K.	47
International legal and national frameworks for the development of legislation on forest regeneration in areas of Ukraine affected by the war Taranovych A.-M.	51
SECTION 7. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE.	
FINANCE LAW. INFORMATION LAW	
Risk-based approach in the border control system Blyk Yu. O.	55
Etymology, concept and features of the convention Varhuliak O. H.	59
Invalidity of an administrative act as a category of administrative law Godulyan G. O.	62
Methods of optimal taxation in the tax system of Ukraine Holoiadova T. O.	67
Principles of administrative and legal regulation of relations in the field of physical culture and sports Zhyvytsia O. O.	70
Regulatory and legal support for the organization of the activities of the investigative units of the NPU as the main subject of investigation in the conditions of the legal regime of martyr state and after the war period Kmet A. S.	75

System of extrajudicial control over the activities of public administration entities in the field of entrepreneurial activity	
Nadieinko M. M.	78
On the procedure for announcing a court decision in cases of administrative liability	
Osipova O. O.	82
State security as an object in the activities of the security service of Ukraine	
Rebchenko I. M.	85
Legal regulation of virtual assets as a tool for ensuring financial stability	
Samsin R. I.	88
Organization and activities of the State Border Guard Service of Ukraine under martial law	
Syrko M. V.	92
The concept of "public funds": shortcomings of the legislative approach	
Shukhniuk A. S.	95
SECTION 8. CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY.	
CRIMINAL AND PENAL LAW	
Issues relating to the criminal law provisions of Article 401 of the Criminal Code of Ukraine	
Gedzun M. A.	99
European integration as a driver of the development of criminal law and criminology in Ukraine	
Dubina Ye. E.	103
Problems of leveling the rights of the victim in criminal proceedings on non-enforcement of a court decision	
Marchuk S. V.	105
Improving the criminal legislation of Ukraine in the field of combating collaborationism in the context of Euro-Atlantic integration	
Somin S. V., Komashko V. V., Pikh N. S.	108
SECTION 9. CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS	
An investigative judge's ruling as a procedural form of confirmation of the admissibility of interference with an individual's rights	
Tarasiuk S. M.	112
SECTION 10. EUROPEAN UNION LAW.	
INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW	
The problem of legal certainty of maritime borders in the context of changing coastlines due to global warming	
Blahodachna A. G.	116
Lockerbie incident: international legal consequences	
Grygorov O. M.	119
SECTION 11. SCIENTIFIC LIFE	
Overcoming gaps in civil legislation by means of judicial law-making: permissible limits and legal positions of the supreme court	
Zavalniuk S. V.	122
Criminal law measures to combat the illegal issuance of prescriptions for the acquisition of narcotic drugs or psychotropic substances in the system for preventing criminal offenses committed by healthcare professionals	
Diakur M. D.	125
Increasing the level of transparency and openness in public administration activities as a key area for improving the interaction between public administration entities and media organizations	
Borovyk L. A.	128
Tools for implementing regional environmental policy in the public administration system of Ukraine	
Drok H. M.	131
European experience in administrative and legal regulation of printing activities: lessons for Ukraine	
Prymak O. O.	133
Modernising Ukraine's institutional mechanism for agricultural and rural development policy: legislative priorities in the context of EU integration	
Ovician H. V.	136

Correspondence of the method of judicial protection to the nature of the violated subjective public right	
Dadyshv S. F.	141
Administrative agreement between a private legal form and a public authority entity: criteria for the admissibility of analogy	
Krahlevych V. V.	144
Digitalization as a direction of modernization of administrative and legal support of the activities of the prosecutor's office of Ukraine	
Kravchenko R. A.	147
Artificial intelligence and intellectual property: administrative and legal aspect	
Zvonenko Ya. O.	152
Initiation and procedural procedure for consideration of an application for security of a claim in the administrative judicial proceedings of Ukraine	
Duka V. V.	156
Legal regulation of judicial control over the enforcement of decisions in commercial judicial proceedings	
Mykhalska Yu. B.	161
Application of the rules of legal ethics in civil proceedings in Ukraine	
Zarichnyi I. Ya.	170
Structural elements of the legal mechanism for ensuring transparency in the use of public funds	
Shukhnin A. S.	174
Problem issues of conclusion and termination of an inheritance agreement under the legislation of Ukraine	
Kovalenko S. O.	177
Precedential principles of the federal level of legal regulation of labor discipline in law enforcement bodies of the USA	
Melnichuk R. V.	183
Selected issues regarding the concept and principles of judicial protection of non-residential premises owners' rights in the context of the recodification of civil legislation	
Musienko A. Yu.	186
The victimological aspect of the prosecutor's office's preventive activity	
Mishenina T. M.	190
Negative Impact on the Economy: Distinguishing Related Concepts and Classification by Source of Origin	
Byshevych Ye. V.	195
Conceptualization of state policy on reforming the armed forces of Ukraine amidst armed aggression	
Okhrimenko O. V.	197
The interrelationship between constitutional rights to the results of creative activity and other human rights	
Borzianytsia D. H.	200

SECTION 1. HISTORY AND THEORY OF LAW AND STATE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-1>

BENOMMENHEIT: TRAPPED BY EVOLUTION

БЕНОММЕНHEIT: В ПАСТЦІ ЕВОЛЮЦІЇ

Murach D. V.

*PhD student,
Academic and Research Institute
of Law, Sumy State University,
Sumy, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4645-1275>*

Мурач Д. В.

*аспірант кафедри кримінально-
правових дисциплін та судочинства,
Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету
м. Суми, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4645-1275>*

Реальність – це простір, де безперервно відбувається природний добір. Відповідно, життя можна визначити як «самопідтримувану хімічну систему, здатну до дарвінівської еволюції» [1]. Сама ж еволюція являє собою «будь-яку чисту спрямовану зміну або будь-яку кумулятивну зміну характеристик організмів чи популяцій протягом багатьох поколінь, іншими словами, походження з модифікацією... Вона явно включає походження, а також поширення алелів, варіантів, значень ознак або станів ознак» [2].

Кожна характеристика чи риса є відмінною властивістю організму щодо всього іншого. Їхня множина становить окремий індивід, уся інформація про якого закарбована в генетичному коді. ДНК виступає своєрідним субстракційним проявом умов існування організму. Від умов залежить генетика, а від генетики – умови. Це ключовий постулат епігенетики, згідно з яким поведінка є найбільш поверхневим проявом генів. Вона становить собою комплекс патернів реакції на зовнішні подразники, тобто взаємодію з оточуючим світом задля підтримки внутрішнього гомеостазу. Генетика, яка є проявом умов, закладає патерни поведінки, тобто яким чином ми будемо на ці умови впливати (змінювати їх).

Проте, як і в будь-якій складній системі, що саморозвивається, у процесі її взаємодії зі світом виникають мутації та еволюційні аномалії. Це стається тоді, коли генетична програма заходить у глухий кут:

навколишній світ змінюється, а застарілий алгоритм більше не дозволяє організму в ньому реплікуватися та існувати.

Гарним прикладом такої аномалії є так звана «спіраль смерті» (англ. *ant mill*). Мурахи деяких видів, які добувають їжу колективно, позначають поверхню ґрунту феромонами, щоб швидко дістатися до джерела їжі й транспортувати її до мурашника. За допомогою парних вусиків мурахи зчитують напрямок та інтенсивність запаху, рухаючись суворо за цим слідом. Однак у певний момент, через збій в алгоритмі, мураха починає ходити по замкнутому колу, залучаючи до смертельного танку своїх побратимів, які натрапляють на її слід. Випадкове, але смертельне утворення кругових млинів здається жорстокою еволюційною ціною, яку армійські мурахи платять за підтримку екологічно успішної стратегії колективного харчування. Таким чином, спорадичний прояв цієї патологічної поведінки можна розглядати як сліди, залишені еволюційною траєкторією, в якій ці мурахи опинилися «в пастці» [3].

Об'єктність, тобто еволюційна обмеженість чи недостатність, мурахи не дозволяє їй усвідомити власну сутність, адже в неї відсутнє трансцендентне «Я». Вона не здатна вийти за межі своєї еволюційної програми, не здатна поглянути на себе в перспективі – тобто вийти на метакогнітивний рівень. Вона опиняється в порочному колі. Її програма замикається, вона впадає у стан абсолютного поглинання середовищем – те, що німецька філософія називає *Benommenheit* (опієння).

Людям також властиво не помічати власні еволюційні програми. Левову частку своєї історії людство мусило виживати в постійному страху перед хижаками та ворожими племенами, що заклало в нього могутній еволюційний імпульс: убивати всіх і вся, хто чимось від нього відрізняється [4]. І *Homo sapiens* справді це зробив: успішно знищив майже всю стародавню фауну та продовжує підкорювати природу досі. Цей триумф кардинально змінив умови існування, зробивши старі генетичні, фенотипові та психотипові реакції людини неактуальними. Але еволюція досить повільна. Імпульс страху та агресії нікуди не зник; коли зовнішній ворог був подоланий, фокус уваги змістився всередину самого виду. Внутрішньовидова боротьба у вигляді війн та соціальних конфліктів є прямим тому підтвердженням.

Водночас людина є істотою соціальною та, головним чином, політичною. Саме це вирізняє нас з-поміж інших видів. Вищою формою об'єктивації людської політики є держава, тобто макроструктура, без якої нині неможливе виживання нашого виду. Вона забезпечує функціонування життєво необхідних інституцій та підтримує правопорядок. Однак і тут стара еволюційна спадщина здатна зашкодити. Йдеться про ситуацію, коли людина, підкоряючись

архаїчним імпульсам минулого, починає руйнувати інституції держави (нападати на ворога «внутрішнього»). Суб'єктивно індивіду здається, що він діє у власних інтересах, проте це лише короткострокова вигода. У довгостроковій перспективі така поведінка веде до дисфункції та розпаду держави, а отже до загибелі самої людини. Мова йде про корупцію.

Корупція – це соціальний еквівалент «мурашиної спіралі смерті». Корумпований індивід сліпо йде за феромонним слідом миттєвої наживи, тягнучи за собою інших у замкнене коло деградації. Проте, на відміну від мурахи, людина має вибір. Ми здатні до метакогніції. Коли людина виходить за межі *Benommenheit*, вона стає тим, кого Мартін Гайдеггер називав *Дазайн* (*Dasein* з нім. «тут-Буття») [5]. *Дазайн* – це суб'єкт, який пізнав власне Буття, який прокинувся від еволюційного автоматизму. Усвідомивши свої генетичні патерни, *Дазайн* дивиться на них з висоти власного розуму. Він бачить, що «старі правила» колись рятували від голодної смерті в савані і тим й були актуальними, але сьогодні слідування їм знищує суспільство через корупцію. Саме ця здатність бути *Дазайн* дозволяє людству створювати право та державу не як інструменти тваринного домінування, а як свідомі механізми порятунку від власної ж еволюційної пастки.

Література:

1. Life on Other Planets: What is Life and What Does It Need? – NASA Science. *NASA Science*. URL: <https://science.nasa.gov/universe/search-for-life/life-on-other-planets-what-is-life-and-what-does-it-need/> (date of access: 15.03.2026).
2. Millstein R. L. Evolution. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* / ed. by E. N. Zalta. 2021. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/evolution/> (дата звернення: 15.03.2026).
3. Delsuc F. Army Ants Trapped by Their Evolutionary History. *PLoS Biology*. 2003. Vol. 1, no. 2. P. e37. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.0000037> (дата звернення: 15.03.2026).
4. Harari Y. N. *Sapiens: A Brief History of Humankind*. Harper Perennial, 2018. 464 p.
5. Heidegger M. *Sein und Zeit*. 11. Aufl. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1967. URL: https://web.english.upenn.edu/~cavitch/pdf-library/Heidegger_Sein_und_Zeit.pdf (дата звернення: 15.03.2026).

SECTION 2. CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-2>

FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF VILLAGE, TOWN, AND CITY MAYORS UNDER MARTIAL LAW

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СІЛЬСЬКОГО, СЕЛИЩНОГО, МІСЬКОГО ГОЛОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Hrechyshnykova V. V.

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor in the Department
of Information, Commercial,
and Administrative Law, Faculty
of Sociology and Law
National Technical University
of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv
Polytechnic Institute"
Kyiv, Ukraine*

Гречишнікова В. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного,
господарського та
адміністративного права
факультету соціології і права
Національний технічний
університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна*

Основи правового статусу органів та посадових осіб місцевого самоврядування визначено Конституцією України та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». Законодавець вказує, що «посадова особа місцевого самоврядування – особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження у здійсненні організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету» [1]. Вона «зобов'язана діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [2, ст.19].

В умовах боротьби України з військовою агресією, діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування повинна бути направлена на оперативне вирішення проблемних питань з якими стикаються жителі територіальних громад для забезпечення належного функціонування важливих сфер їх життя. Оскільки сільський, селищний, міський голова (далі – Голова) є головною посадовою особою територіальної громади,

розглянемо особливості його правового статусу та основні повноваження.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» Голова обирається жителями територіальної громади та працює на постійній основі. Його діяльність, як посадової особи починається з моменту складення ним присяги на пленарному засіданні місцевої ради. Важливо підкреслити, що Голова не може бути депутатом місцевої ради та суміщати свою службову діяльність з іншою посадою, в тому числі на громадських засадах. Законодавець забороняє займатися будь якою оплачуваною діяльністю, в тому числі підприємницькою, за виключенням викладацької, наукової, творчої, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту. На Голову поширюються повноваження та гарантії депутатів рад, якщо інше не встановлено Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1]. Відповідно до вимог законодавства, Голова повинен неухильно дотримуватись принципів служби в органах місцевого самоврядування [3, ст. 4].

Найперший обов'язок, який покладається законодавцем на Голову як посадову особу, це забезпечення здійснення у межах наданих законом повноважень органів виконавчої влади на відповідній території та додержання в діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування Конституції та законодавства України. Голова організовує роботу місцевої ради та її виконавчого комітету, керує їх апаратом та підписує їх рішення. Він скликає сесії ради, вносить пропозиції та формує їх порядок денний, головує на пленарних засіданнях ради. Голові надано право вносити на її розгляд пропозиції щодо кандидатури на посаду секретаря ради, про кількісний і персональний склад виконавчого комітету ради, щодо структури виконавчих органів ради, чисельності апарату ради та її виконавчого комітету, їх штатів, витрат на їх утримання, про утворення спеціалізованої установи з надання безоплатної первинної правничої допомоги та щодо кандидатури на посаду її керівника. Голова очолює виконавчий комітет відповідної ради. Він забезпечує підготовку на розгляд ради проєктів програм соціального, економічного, культурного розвитку, місцевого бюджету та звіту про його виконання, цільових програм підтримки та з інших важливих питань місцевого самоврядування. Він є розпорядником бюджетних коштів, зобов'язаний використовувати їх лише за призначеннями, які визначені радою. Голова забезпечує виконання рішень місцевого референдуму, ради та її виконавчого комітету, видає розпорядження у межах своїх повноважень. Він призначає на посади та звільняє з посад керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, керівників комунальних юридичних осіб, крім випадків, що передбачені в законодавстві [1].

Важливо зазначити, що Голова представляє територіальну громаду, раду та її виконавчий комітет у відносинах з державними органами, іншими органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями, громадянами, а також у міжнародних відносинах. Він має право звернутися до суду щодо визнання незаконними актів інших органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, які обмежують права та інтереси територіальної громади, а також повноваження ради та її органів. Від імені територіальної громади, ради та її виконавчого комітету Голова може укладати договори [1]. Під час воєнного стану, відповідно до законодавства, він має право приймати самостійні рішення у сферах, які мають вагоме значення в умовах надзвичайних обставин. Це питання перерозподілу фінансових ресурсів з місцевого бюджету на потреби ЗСУ, боротьби з надзвичайними ситуаціями та епідемічними випадками, керування небезпечними відходами, вивільнення земельних ділянок комунальної власності від тимчасових незаконно розміщених споруд, проведення інспекцій будівель і споруд, що пошкоджені унаслідок воєнних дій, розбирання будівель і споруд, які після інспекції визнані аварійно небезпечними та становлять загрозу для життя людей [4].

Важливим є обов'язок Голови вести особистий прийом громадян та забезпечувати на відповідній території додержання законодавства щодо розгляду звернень громадян та їх об'єднань. Також він має право ініціювати загальні збори або конференції жителів, громадські слухання з важливих питань місцевого значення [1].

Голова несе персональну відповідальність за здійснення своїх повноважень. Він є підзвітним, підконтрольним і відповідальним перед територіальною громадою, зобов'язаний перед нею звітувати про свою роботу не менше двох разів на рік у формі проведення відкритої зустрічі у спосіб, що дає можливість жителям поставити запитання, висловити зауваження та внести свої пропозиції. Порядок інформування, звітування Голови перед територіальною громадою може бути визначено в її Статуті. Відповідно до закону, його діяльність як посадової особи може підлягати громадському оцінюванню, що є однією з форм здійснення громадського контролю [1].

З питань здійснення виконавчими органами ради повноважень органів виконавчої влади, Голова є підконтрольним відповідним органам виконавчої влади. Відповідно до закону «державний контроль за діяльністю Голови може здійснюватися на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Він не повинен призводити до втручання органів державної влади чи їх посадових осіб у здійснення наданих йому власних повноважень» [1, ст.20].

Голова є відповідальним за свою діяльність перед місцевою радою. Він повинен звітувати про діяльність виконавчих органів ради, особливо про здійснення ними державної регуляторної політики. Відповідні звіти заслуховуються на пленарних засіданнях місцевої ради де їм надається оцінка. [1, ст.26]. Депутати місцевої ради можуть прийняти рішення про недовіру Голові та про дострокове припинення його повноважень у передбачених законом випадках [1].

Закінчуються повноваження Голови в день відкриття першої сесії місцевої ради, обраної на наступних чергових місцевих виборах. Якщо рада не обрана, то повноваження припиняються з моменту вступу на цю посаду іншої особи, яка була обрана на наступних місцевих виборах [1]. В частинах 1 та 2 статті 79 Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено випадки дострокового припинення повноважень Голови, що має наслідком звільнення його з посади. Зауважимо, що законодавець передбачає випадки дострокового припинення повноважень Голови і відповідно до Закону України "Про військово-цивільні адміністрації" або Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [1].

Важливо зазначити, що Голова, як посадова особа місцевого самоврядування є суб'єктом, на якого поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції». Відповідно, за скоєння ним корупційного правопорушення законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність; за скоєння правопорушення, пов'язаного з корупцією законом передбачено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [5].

Також законодавець передбачає, що у разі зміни адміністративно-територіального устрою, місцева рада на своєму пленарному засіданні може розглянути питання щодо зміни статусу Голови [1].

Отже, Голова має широкі можливості впливу, низку прав та обов'язків, управлінські, організаційні та кадрові повноваження, які розкривають та підкреслюють особливості його правового статусу як посадової особи місцевого самоврядування.

Література:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.04.2026).
2. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.04.2026).
3. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7.06.2001 № 2493-III/ Верховна Рада України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text> (дата звернення: 02.04.2026).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 02.04.2026).

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 02.04.2026).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-3>

POSITIVE OBLIGATIONS OF THE STATE OF UKRAINE IN THE SPHERE OF PROTECTION OF VULNERABLE GROUPS OF THE POPULATION

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Kondratiuk Ye. S.

*Applicant for the second (master's)
level of higher education,
Kryvyi Rih Educational and Scientific
Institute of the National University
"Odesa Law Academy"
Kryvyi Rih, Ukraine*

Кондратюк Є. С.

*здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти,
Криворізький навчально-науковий
інститут Національного
університету "Одеська юридична
академія"
м. Кривий Ріг, Україна*

Stets O. M.

*Doctor of Law, Professor,
Head of Department of Constitutional,
International and Private Law,
Kryvyi Rih Educational
and Scientific Institute National
University "Odesa Law Academy"
Kryvyi Rih, Ukraine*

Стець О. М.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного,
міжнародного та приватного права,
Криворізький навчально-науковий
інститут
Національного університету
"Одеська юридична академія"
м. Кривий Ріг, Україна*

Кожна сучасна правова держава, проголошуючи себе соціальною, бере на себе обов'язок утримання від порушень прав і свобод людини та громадянина, а також виступає гарантом щодо впровадження заходів, які будуть спрямовані на створення сприятливих умов для реалізації цих

прав та свобод, забезпечення належного рівня соціального захисту, підтримки та гарантування гідного рівня життя населення.

У широкому сенсі, соціальна спрямованість держави визначає пряму залученість усіх її публічних інституцій до розбудови суспільного блага, яке в підсумку виступає рушійною силою загального прогресу [12, с. 18]. Зміст і характер залученості держави розкриваються через систему її зобов'язань у сфері прав людини, які у правовій доктрині умовно поділяються на дві категорії. Перша – це “негативні зобов'язання”, що передбачають обов'язок держави утримуватись від втручання у сферу прав людини та громадянина. Друга – “позитивні зобов'язання”, зміст яких передбачає активну діяльність держави як своєрідного гаранта у сфері створення дієвих механізмів для реалізації та охорони цих прав [11, с. 26].

Як показує практика, виконання позитивних зобов'язань виступає головним індикатором правової та соціальної спроможності держави, її здатності реагувати на потреби суспільства та забезпечувати належний рівень захисту для кожного індивіда. При цьому, система позитивних зобов'язань, особливо у соціальній сфері, не є перманентною. Вона вимагає постійної актуалізації відповідно до особливостей розвитку суспільних відносин, політичних, економічних та правових викликів які можуть постати перед державою на шляху забезпечення належного рівня добробуту свого населення.

Україна в цьому контексті не є винятком. Проголосивши в Конституції України прагнення розвитку соціального напрямку держави, а також закріпивши забезпечення прав і свобод людини як свій головний обов'язок, Україна взяла на себе відповідальність за практичну реалізацію комплексу позитивних зобов'язань. Для того щоб належним чином окреслити зміст та обсяг цих зобов'язань, передусім необхідно звернутись до аналізу способу їх реалізації, адже саме через конкретні правові важелі та інституційні структури ці зобов'язання набувають практичного сенсу.

Показовим є те, законодавець при прийнятті Основного Закону не обмежився простим проголошенням соціальних прав – майже кожна відповідна гарантія супроводжується вказівкою на порядок його реалізації. До прикладу, стаття 46 Конституції України, закріплюючи право громадян на соціальний захист, одразу ж визначає, що це право гарантується механізмом загальнообов'язкового державного соціального страхування. Стаття 47, зобов'язує державу не лише створювати умови для будівництва чи придбання житла, але й безпосередньо надавати його безоплатно для тих громадян, що потребують соціального захисту. Стаття 49, гарантує охорону здоров'я через державне фінансування відповідних лікувально-профілактичних програм та безоплатну медичну допомогу у закладах державного та комунального типу. Аналогічна правова конструкція прослідковується

практично в усіх нормах Конституції України, які стосуються соціальної сфери: права на працю та її належні умови (ст. 43), права на відпочинок (ст. 45), права на достатній життєвий рівень (ст. 48), права на освіту (ст. 53), права охорони сім'ї, дитинства та обов'язку утримання дітей-сиріт (ст. 51) тощо [1].

Варто наголосити, що попри те, що ці норми поширюються на всіх громадян, їхня дієвість найбільше проявляється в контексті захисту вразливих груп населення, тобто таких осіб які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив негативних зовнішніх та/або внутрішніх факторів [2]. До таких груп належать особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО), тимчасово непрацюючі громадяни, особи похилого віку, малозабезпечені сім'ї та інші категорії осіб, що перебувають у складних соціальних умовах [9, с. 278]. Спільною ознакою для всіх цих категорій є неможливість самотійно подолати складні життєві обставини, однак причини цієї неспроможності є різними, для осіб з інвалідністю – стан здоров'я та пов'язані з ним обмеження, для ВПО – вимушене переміщення та втрата звичного середовища, для малозабезпечених сімей – економічна вразливість яка унеможливорює самотійне забезпечення базових потреб. Саме ця різноманітність підстав вразливості і зумовлює необхідність особливого підходу держави до кожної з цих категорій. З метою захисту вразливих груп, конституційні приписи, щодо безоплатного забезпечення житлом, медичної допомоги тощо, виступають інструментами позитивної дискримінації, тобто спеціальними юридичними заходами з боку держави, що спрямовані на усунення розриву у здатності різних категорій населення реалізовувати свої права на рівних засадах [10, с. 104].

Поряд із закріпленням соціальних гарантій, Конституція України формує інституційний механізм їхнього забезпечення розподіляючи відповідні функції між гілками публічної влади. Зокрема, Верховна Рада України, як єдиний законодавчий орган, відповідно до п. 1, 6 ст. 92 Конституції, визначає права і свободи людини, а також основи соціального захисту населення виключно законами. Кабінет Міністрів України, як вищий орган виконавчої влади є безпосереднім реалізатором державної соціальної політики (п. 3 ст. 116 Конституції). Президент України, відповідно до ст. 102 Конституції, виступає гарантом додержання основного закону та прав людини. Замикаючою ланкою цього механізму є судова гілка влади, яка забезпечує захист порушених гарантій та можливість оскарження дій чи бездіяльності державного апарату, в тому числі у сфері соціального забезпечення [1].

Незважаючи на наявне конституційне підґрунтя, практична реалізація державної соціальної політики неможлива без її чіткої деталізації, тому загальні конституційні норми доповнюються системою спеціального законодавства яке конкретизує зміст соціальних прав,

визначає умови їх реалізації, порядок надання відповідних послуг тощо. До таких нормативно-правових актів належать, зокрема, Закони України “Про соціальні послуги” від 17 січня 2019 року № 2671-VIII, “Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю” від 21 березня 1991 року № 875-XII, “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” від 20 жовтня 2014 року, постанови Кабінету Міністрів України “Про облік внутрішньо переміщених осіб” від 01 жовтня 2014 року № 509, “Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам” від 20 березня 2022 року № 332 тощо.

Здійснюючи комплексний аналіз зазначеного масиву нормативних актів та інституційних механізмів, ми можемо розкрити зміст позитивних зобов’язань держави України у сфері захисту вразливих груп населення, які фактично реалізуються через декілька ключових напрямів активної діяльності публічного апарату. На нашу думку, першочерговим напрямом серед них є здійснення державою певних адміністративних заходів, спрямованих на офіційне підтвердження належності особи до однієї з вразливих категорій. Саме цю функцію виконують, процедури ідентифікації та обліку вразливих категорій, що закріплюються постановою Кабінету Міністрів України № 509 від 01 жовтня 2014 року, Законом України № 875-XII від 21 березня 1991 року тощо. Розглядаючи порядок, можна виділити те що для кожної вразливої категорії існують свої особливості визначення, проте виділяючи їхню схожість, можна зазначити про двоетапну процедуру ідентифікації: на першому етапі компетентний орган держави встановлює юридичний факт належності особи до відповідної вразливої категорії, на другому етапі цей факт офіційно фіксується у відповідних державних реєстрах що в результаті стає юридичною підставою, яка безпосередньо породжує у особи право на отримання конкретного кола соціальних гарантій [6] [3].

Другий напрям, стосується зобов’язання держави щодо безпосереднього матеріального забезпечення вразливих груп населення. Зокрема Закон України № 1768-III від від 01 червня 2000 року, встановлює механізм грошових виплат сім’ям сукупний дохід яких не досягає встановленого прожиткового мінімуму, постанова Кабінету Міністрів № 332 від 20 березня 2022 року запровадила щомісячну грошову допомогу ВПО для покриття витрат на проживання у тому числі оплату житлово-комунальних послуг, постанова Кабінету Міністрів № 79 від 03 лютого 2021 року визначає порядок призначення та виплати допомоги особам з інвалідністю [4] [5] [7]. Це не весь перелік нормативних актів що регулюють грошові виплати вразливим групам населення, але наочно демонструє те що державою здійснюються конкретні фінансові виплати адресного характеру тим особам, які об’єктивно позбавлені можливості забезпечувати свої базові потреби.

Не дивлячись на це матеріальні виплати не завжди є достатнім інструментом забезпечення прав вразливих категорій осіб, адже існують ситуації коли людина потребує безпосередньої допомоги. З огляду на це окремим напрямом доречно виділити зобов'язання держави щодо організації та забезпечення доступності соціальних послуг. На відміну від грошових виплат, які задовольняють переважно економічні потреби, соціальні послуги спрямовані на вирішення ширшого кола проблем, наприклад таких як відновлення соціальних функцій особи, забезпечення належного догляду за особою, психологічної реабілітації тощо. Закон України № 2671-VIII від 17 січня 2019 року та низка нормативних актів створених на основі нього, формують розгалужену систему визначаючи вичерпний перелік видів соціальних послуг, стандарти їхньої якості, коло надавачів та одержувачів, порядок фінансування та контролю [2].

Нарешті, не менш важливим напрямком поряд із організацією соціальних послуг є забезпечення державою вільного доступу до цих послуг для кожної вразливої особи. Це зумовлює виокремлення позитивних зобов'язань щодо забезпечення безбар'єрності, адже будь-який механізм захисту втрачає свій сенс якщо особа через фізичні, інформаційні чи процедурні перешкоди позбавлена можливості ним скористатись. Розуміння та виконання цього обов'язку закріплено, зокрема, у Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні, що сформував бачення того яким чином Україною будуть викорінювати перешкоди у доступі осіб до всіх сфер суспільного життя [8].

Сукупність розглянутих нормативних актів свідчить про те, що Україна сформувала розгалужену правову основу для виконання позитивних зобов'язань, однак слід враховувати що їх ефективність визначається не лише повнотою законодавчого регулювання а і якістю практичної реалізації закріплених гарантій.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.
2. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII: станом на 7 лют. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 30.03.2026).
3. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII: станом на 10 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 31.03.2026).
4. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 № 1768-III: станом на 12 верес. 2025 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

5. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова КМУ від 20.03.2022 № 332: станом на 23 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

6. Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова КМУ від 01.10.2014 № 509: станом на 28 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-п#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

7. Деякі питання призначення і виплати державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Постанова КМУ від 03.02.2021 № 79: станом на 8 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-2021-п#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

8. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р: станом на 6 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-р#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

9. Матвієнко І. Фінансування соціально вразливих верств населення: теоретичні аспекти дослідження. *Фінанси, грошовий обіг, кредит*. 2017. № 34/1. С. 274-282.

10. Мухай А., Наливайко Л. Позитивна дискримінація і позитивні дії як методи забезпечення соціальної справедливості та рівності в Україні. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*. 2022. С. 103-107.

11. Христова Г. Типи та особливості зобов'язань держави у сфері прав людини. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2018. С. 22-28.

12. Чанишева Г. Соціальна політика: поняття, цілі та правове забезпечення. Підприємство, господарство і право. 2020. № 11. С. 80-85.

SECTION 3. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-4>

EFFECTIVE METHOD OF JUDICIAL PROTECTION: CONCEPT AND MEANING IN LAW ENFORCEMENT PRACTICE

ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ СУДОВОГО ЗАХИСТУ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ В ПРАВОЗАСТОСОВЧІЙ ПРАКТИЦІ

Bogdanov O. M.

*Postgraduate student,
Kyiv University of Intellectual
Property and Law
Kyiv, Ukraine*

Богданов О. М.

*аспірант,
Київський університет
інтелектуальної власності та права
м. Київ, Україна*

Невід'ємною складовою ефективності правосуддя є забезпечення судом ефективного захисту порушених прав, свобод та інтересів особи, яка звернулася до суду, суспільних та державних інтересів. Вказане передбачає обрання судом найбільш ефективного способу захисту відповідних прав, свобод та інтересів.

Досліджуючи питання щодо ефективних способів судового захисту порушених прав або інтересів позивача, передусім, важливо з'ясувати значення понять «спосіб захисту» та «ефективний спосіб захисту».

У тлумачному словнику поняття «спосіб» визначається, як: певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; те, що служить знаряддям, засобом і т. ін. у якій-небудь справі, дії; граматична категорія дієслів, що виражає відношення дії (або стану) до дійсності, встановлюване мовцем [1, с. 578].

Таким чином, під способом судового захисту можна розуміти певну сукупність прийомів та засобів, спрямованих на досягнення встановленої мети – найбільш ефективного поновлення порушених прав, свобод та інтересів позивача, відшкодування заподіяної таким порушенням шкоди тощо.

У науковій літературі триває дискусія щодо розуміння досліджуваних понять, а також щодо визначення системи ефективних способів судового захисту в різних видах судочинства.

Зокрема, на думку І. С. Похиленко, яка досліджувала способи судового суб'єктів господарювання, поняття «спосіб захисту» можна визначити, як здійснювану діяльність судових органів відповідно до встановленої юрисдикції та форми судочинства, спрямовану на відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів відповідних суб'єктів, яка виконується у встановлений законом, договором або іншим способом, який не суперечить закону, якщо суд дійде висновку, що жодний установлений законом спосіб захисту не є ефективним саме у спірних правовідносинах, а також, якщо задоволення викладеної у зверненні вимоги призведе до ефективного захисту прав чи інтересів [2, с. 165].

Вчена акцентує увагу, що спосіб судового захисту повинен бути ефективним, що є однією з характеристик цього поняття. Крім того, саме такий спосіб захисту порушеного (оспорюваного) права має бути визначений законом або договором та визнаний судом таким, що є ефективним, принаймні такий спосіб судового захисту не повинен суперечити закону.

У свою чергу О. В. Бринцев, визначаючи кваліфікуючі ознаки поняття способу захисту права у контексті судової реформи, доходить висновку, що всю сукупність ознак способу судового захисту можна звести до трьох основних критеріїв, а саме: 1) досягнення мети захисту, якою вчений називає усунення перешкод у здійсненні права; важливо, що мета покарання винної особи не входить до складу способу захисту права; 2) спрямованість заходів на особу, яка протиправно (за порушенням встановленого законом порядку) здійснює (чинить) перешкоди у реалізації позивачем своїх прав, свобод та інтересів; 3) детермінованості способів захисту законом. Думка про обов'язковий характер ознаки детермінованості способів захисту права служить передумовою концепції «ефективного захисту права». Дійсно, створення спеціально для кожного окремого правового спору своїх унікальних «ефективних» способів захисту права можливе лише за умови відсутності задалегідь визначеного вичерпного переліку способів захисту [3].

У контексті процесуально-правового регулювання способів судового захисту прав, свобод та інтересів особи, необхідно звернути увагу на те, що таке регулювання дещо відрізняється у цивільному та господарському судочинстві з тим, що передбачено в адміністративному судочинстві.

Розкриваючи сутність поняття «спосіб судового захисту», деякі науковці порівнюють ефективність судових та позасудових (альтернативних) способів захисту порушеного права або охоронюваного законом інтересу. Зокрема, Л. В. Діденко називає такі переваги саме судового захисту: 1) обов'язковий характер рішень суду щодо вирішення спору; 2) судовий захист поширюється на необмежене коло осіб; 3) захист здійснює спеціальний орган – суд, створений тільки для розгляду спорів про право; 4) чітко розроблена процедура встановлення й перевірки фактичних обставин і ухвалення рішення; 5) захист здійснюють кваліфіковані спеціалісти – неупереджені судді [4, с. 47-48].

Вимога щодо ефективності способу судового захисту неодноразово висувалася у самих судових рішеннях та у судовій практиці міститься тлумачення цього поняття.

Зокрема, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 5 червня 2018 року у справі № 338/180/17 виклала правовий висновок, відповідно до якого застосування конкретного способу захисту права залежить як від виду та змісту правовідносин, які виникли між сторонами, від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорування; такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорування та спричиненим цими діями наслідкам [5].

Тобто основними складовими ефективності способу судового захисту, за висновком суду, є те, щоб такий спосіб був визначений законодавством або договором, не суперечив йому, а також щоб такий спосіб узгоджувався із видом та характером спірних правовідносин, відповідала визначенням законодавством для захисту порушених прав, свобод та інтересів позивача способам судового захисту.

Зокрема, О. Л. Грицаєнко під ефективним способом судового захисту пропонує розуміти такий спосіб, що: 1) призводить до бажаних наслідків; 2) дає у результаті його застосування найбільший ефект для відновлення юридичного становища особи, яке існувало до порушення її прав чи законних інтересів; 3) забезпечує поновлення порушеного права, є адекватним та пропорційним наявним обставинам; 4) якщо такий спосіб захисту порушеного права чи законного інтересу обраний позивачем; 5) якщо обраний особою, чиє право порушено, загальний або спеціальний спосіб захисту свого права визначений законом, що регулює відповідні конкретні правовідносини [6, с. 54, 55].

М. Л. Коханська вважає, що в основу оцінки ефективності способу захисту права має бути покладений такий головний критерій, як

досягнення мети звернення до суду або цілі захисту. В обґрунтування цієї думки вчена наводить такий приклад: «звернення з позовом про відшкодування моральної шкоди в розмірі однієї гривні не сприяє реалізації мети отримання повного відшкодування заподіяної моральної шкоди, а насправді позивач таким чином переслідує мету визнання факту дійсного заподіяння моральної шкоди. Вочевидь, для такого позивача ціль захисту дещо інша, ніж у тих, хто намагається отримати повне відшкодування моральної шкоди у грошовому еквівалент [7, с. 134].

З огляду на зазначене, необхідно погодитися з тим, що в системі критеріїв ефективності способу судового захисту порушених або оспорюваних прав або охоронюваних законом інтересів є такий критерій, як відповідність обраного способу тій меті, яку переслідує позивач під час звернення до суду. В цьому аспекті також важливо врахувати, що така мета досить часто впливає й на обрання не тільки найбільш ефективного способу судового захисту, але ще й на судову юрисдикцію.

Крім відповідності способу судового захисту меті звернення до суду з позовом про захист своїх прав, свобод та охоронюваних законом інтересів та, відповідно, досягнення такої мети, до критеріїв ефективності способу судового захисту також слід віднести: визначеність у законі чи договорі; відсутність іншого, більш ефективного способу судового захисту, визначеного законом або договором.

Література:

1. Словник української мови : в 11 т.; АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 9 : С; ред. тому: І. С. Назарова та ін. 1978. 916 с.
2. Похиленко І. С. Способи судового захисту суб'єктів господарювання. Юридичний вісник. 2020. № 1(54). С. 162-167.
3. Бринцев О. В. Кваліфікуючі ознаки поняття способу захисту права у контексті судової реформи. Право України. 2017. № 9. URL : <https://hr.arbitr.gov.ua/sud5023/pres-centr/publications/405021/>.
4. Діденко Л. В. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2020. № 3. С. 44-49.
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 5 червня 2018 року у справі № 338/180/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963905>.
6. Грицаєнко О. Л. До питання ефективності захисту прав особи в адміністративному судочинстві. Вчені записки ТНУ імені

В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Т. 31(70). Ч. 2. № 2. С. 53-58.

7. Коханська М.Л. Ефективність способів захисту прав у цивільному судочинстві. Порівняльно-аналітичне право. 2019. № 6. С. 132-134.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-5>

**DEVELOPMENT OF EUROPEAN PRINCIPLES
OF CIVIL PROCEDURE AND THEIR IMPLEMENTATION
IN THE CIVIL JUSTICE OF UKRAINE**

**РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В ЦИВІЛЬНЕ
СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ**

Koroied S. O.

*Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Acting President
Scientific Institute of Public Law
Kyiv, Ukraine*

Короєд С. О.

*доктор юридичних наук, професор,
виконуючий обов'язки президента
Науково-дослідний інститут
публічного права
м. Київ, Україна*

Євроінтеграція як відповідний процес, пов'язаний із створенням умов інтеграції України до Європейського Союзу, передбачає зокрема укріплення судових органів, зміцнення судової влади та підвищення її ефективності (відповідні положення містяться в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованій Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII). Це має відбуватись зокрема через адаптацію законодавства України до законодавства ЄС, механізми якої визначено Загальнодержавною програмою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженою Законом України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. При цьому, як відомо, багато актів законодавства ЄС присвячено саме цивільному процесу (судочинству в цивільних справах), для розвитку якого вагомим значення мають відповідні принципи, які виступають ключовими векторами не лише для вдосконалення цивільного процесуального законодавства та його

тлумачення при здійсненні правосуддя, а й розвитку науки цивільного процесуального права як відповідні основоположні теоретичні засади цивільного процесу.

На рівні законодавства ЄС існує декілька самостійних актів, прийнятих в різні часи, безпосередньо присвячених принципам цивільного процесу. Одним із перших системних актів була Рекомендація № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя (прийнята Комітетом Міністрів 28 лютого 1984 р. на 367-ому засіданні заступників міністрів) [1, с. 328-331]. Принцип 1 пов'язаний із забезпеченням своєчасного судового розгляду (включаючи вжиття заходів процесуального впливу або застосування процесуальних наслідків до учасників процесу за невиконання процесуальних обов'язків у встановлений строк). Принцип 2 передбачає реагування суду на зловживання процесуальними правами, зокрема правом на звернення до суду (включаючи ухвалення рішення у справі у спрощеному порядку, накладення на цю сторону штрафу або покладення відшкодування збитків іншій стороні, позбавлення права на відповідну процесуальну дію). Принцип 3 стосується активної ролі суду в забезпеченні швидкого здійснення провадження, із дотриманням прав сторін (включаючи повноваження вимагати від сторін необхідних роз'яснень і свідчень та особистої явки, торкатись питань права тощо). Принцип 4 спрямований на запровадження письмового провадження. Принцип 5 забезпечує обмін змагальними паперами на більш ранньому етапі провадження (включаючи заборону для апеляційного суду розглядати обставини і докази, які не були представлені суду першої інстанції, окрім певних випадків). Принцип 6 забезпечує повноту, законність і обґрунтованість судового рішення та його ухвалення одразу після завершення розгляду справи (включаючи необхідність відображення в рішенні всіх питань, пов'язаних з вимогами і запереченнями сторін). Принцип 7 фактично передбачає заборону на пред'явлення тотожних позовів після ухвалення судового рішення. Принцип 8 спрямований на прискорення вирішення спорів шляхом запровадження спрощених проваджень для певних категорій або невідкладних справ, їх розгляд без проведення судового засідання тощо. Принцип 9 забезпечує функціонування різних електронних реєстрів і використання найсучасніших технічних засобів.

Водночас раніше, до появи вказаних Рекомендацій № R (84) 5, були прийняті інші окремі акти, пов'язані із забезпеченням ефективності цивільного процесу та гарантій прав його учасників, положення яких фактично є принципами. Зокрема, Резолюцією (76) 5 Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу в цивільних,

господарських і адміністративних справах (прийнята Комітетом Міністрів 18 лютого 1976 р. на 254-ому засіданні заступників міністрів) [1, с. 297] було рекомендовано урядам держав-учасниць надавати, на тих же умовах, що власним громадянам, безоплатну правову допомогу по цивільних, господарських і адміністративних справах, незалежно від характеру суду, який здійснює юрисдикцію. Наступна Резолюція (78) 8 Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації (прийнята Комітетом Міністрів 2 березня 1978 р. на 284-ому засіданні заступників міністрів) [1, с. 298-303] запроваджує безоплатну правову допомогу як гарантію забезпечення права на доступ до правосуддя і справедливий судовий розгляд, зокрема для осіб, які перебувають в економічно несприятливому становищі (включаючи поширення надання безоплатної правової або інших форм допомоги на всі судові інстанції (цивільні, кримінальні, господарські, адміністративні, соціальні тощо) та на всі змагальні або незмагальні процеси, незалежно від того, в якій якості виступають відповідні особи). Важливою для цивільного процесу також стала Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя (прийнята Комітетом Міністрів 14 травня 1981 р. на 68-ому засіданні) [1, с. 294-297], яка з одного боку передбачає інформування громадськості про місцезнаходження і компетенцію судів, а також про порядок звернення до суду або ж захисту своїх інтересів в судовому порядку, а з іншого боку спрямована на вдосконалення процедур судового провадження, зокрема передбачено: сприяння примиренню або, де це належно, заохочення сторін до примирення або дружнього врегулювання спору до започаткування судового провадження або в його ході; прискорення провадження, зокрема запровадження заходів відносно неопротестованих або незаперечних позовних вимог, задля винесення остаточного рішення швидко, без непотрібних формальностей, особистої явки в суд чи зайвих витрат (зокрема запровадження спрощеного порядку для малозначних справи без непотрібних судових засідань і обмеження права на оскарження в таких справах); питання розумності судових витрат та їх компенсації. Окремо було прийнято Рекомендацію № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо запровадження та покращення функціонування систем і процедур оскарження по цивільних і господарських справах (прийнята Комітетом Міністрів 7 лютого 1995 р. на 528-ому засіданні заступників міністрів) [1, с. 332-336].

Разом з тим, найбільш сучасним актом законодавства ЄС в зазначені сфері стала Резолюція Європейського Парламенту від 4 липня 2017 року з рекомендаціями Комісії щодо спільних мінімальних стандартів

цивільного процесу в Європейському Союзі (2015/2084(INL)) (далі – Резолюція), додатком до якої є Директива Європейського Парламенту та Ради про спільні мінімальні стандарти цивільного процесу в Європейському Союзі (далі – Директива), а також Рекомендації до цієї Директиви (далі – Рекомендації) [2]. Вказані спільні мінімальні стандарти цивільного судочинства, як зазначено в Рекомендаціях, відображають загальний консенсус щодо принципів практики цивільного судочинства. У зв'язку з цим вказана Директива вміщує всі ті принципи цивільного процесу, які раніше були закріплені у відповідних Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи. А необхідність прийняття вказаного акта, як зазначено у п. 3 Рекомендацій, зумовлена тим, що національні правила цивільного процесу держав-членів значно різняться, часто з точки зору деяких фундаментальних процесуальних принципів та гарантій, що створює ризик того, що взаємна довіра між судовими органами може бути підірвана. З огляду на це, як зазначено у п. W Резолюції, система спільних мінімальних стандартів Союзу у формі принципів та правил слугуватиме першим кроком до зближення національних норм щодо цивільного процесу, встановлюючи баланс між основними правами сторін у справі в інтересах повної взаємної довіри між судовими системами держав-членів; такі мінімальні стандарти на рівні Союзу можуть сприяти модернізації національних проваджень, рівним умовам для бізнесу та підвищенню економічного зростання, підвищуючи ефективність та результативність судових систем, водночас полегшуючи доступ громадян до правосуддя в Союзі.

Всі із вищенаведених європейських принципів цивільного процесу в тій чи іншій формі було втілено в Цивільний процесуальний кодекс України. Водночас розкриття змісту (тлумачення) того чи іншого принципу має відбуватись як з урахуванням положень вищезазначених Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи, так й вищевказаних спільних мінімальних стандартів цивільного процесу, із одночасним застосуванням практики ЄСПЛ стосовно тлумачення тих положень Конвенції, які визначають той чи інший принцип судочинства, який пов'язаний як із забезпеченням права на доступ до правосуддя, так й справедливим судовим розглядом.

Література

1. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/eu_standarts_book_web-1.pdf.
2. European Parliament resolution of 4 July 2017 with recommendations to the Commission on common minimum standards of civil procedure in the

European Union (2015/2084(INL)). Official Journal of the European Union. 19.9.2018. C 334/39–C 334/59. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0282&from=MT>.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-6>

**PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS OF THE CREATOR
OF RELATED RIGHTS AS A BASIS FOR GRANTING
HIM PROPERTY RIGHTS**

**ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ТВОРЦЯ
СУМІЖНИХ ПРАВ ЯК ПІДґРУНТЯ ДЛЯ НАДІЛЕННЯ
ЙОГО МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ**

Pecherova N. H.

*candidate of juridical sciences,
Kyiv, Ukraine*

Печерова Н. Г.

*кандидат юридичних наук,
м. Київ, Україна*

На сьогоднішній день творець суміжних прав не виділяється, а не Цивільним кодексом України, а ні Законом України «Про авторське право і суміжні права» як суб'єкт суміжних прав. Не виокремлені його особисті немайнові права і в статті 37 Закону України «Про авторське право і суміжні права», яка присвячена особистим немайновим правам суб'єктів суміжних прав (хоча, особисті немайнові права фактичних творців суб'єктів суміжних прав закріплені в деяких формах розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав згідно Цивільного кодексу України, Закону України «Про авторське право і суміжні права» про що нами буде зазначено нижче в тексті роботи). Хоча при цьому згідно ст. 423 Цивільного кодексу України «1. Особистими немайновими правами інтелектуальної власності є: 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; 2) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. 2. Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності. У випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам. 3. Особисті немайнові права інтелектуальної

власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності. 4. Особисті немайнові права інтелектуальної власності не можуть відчуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом» [1]. І хоча згідно вище зазначеного положення Цивільного кодексу України особисті немайнові права творця і майнові права творця існують незалежно та відокремлено одне від одного вважаємо за доцільне висловити власну точку зору з даного питання. Відокремленість полягає не в тому, що творець суміжних прав може не наділятися майновими правами, відокремленість полягає в тому, що суб'єкти суміжних прав здійснюють розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав і що при цьому, особисті немайнові права лишаються за суб'єктами суміжних прав. Тобто, розпоряджання здійснюється в межах належних майнових прав. На користь того, що особисті немайнові права та майнові права все ж таки нерозривно зв'язані між собою свідчить положення Цивільного кодексу України, що визначає якраз зміст права інтелектуальної власності, який становлять особисті немайнові права та майнові права. Так, згідно ст. 418 Цивільного кодексу України «1. Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом. 2. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається цим Кодексом та іншим законом. 3. Право інтелектуальної власності є непорушним. Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом» [1].

Тобто, виходячи із розуміння права інтелектуальної власності, що надається Цивільним кодексом України можна говорити про те, що про виникнення права інтелектуальної власності можна говорити лише у випадках, коли виникають як особисті немайнові права інтелектуальної власності, так і майнові права інтелектуальної власності. Чому, на думку автора, особисті немайнові права творця суміжних прав є підґрунтям для наділення його майновими правами? Наявність особистих немайнових прав творця є підґрунтям для наділення його майновими правами, оскільки факт закріплення особистих немайнових прав є фактично визнанням осіб творцями. Так, згідно ч. 1 ст. 421 Цивільного кодексу України «1. Суб'єктами права інтелектуальної власності є: творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші учасники цивільних відносин, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до цього Кодексу, іншого закону чи договору» [1].

Наразі закріплення особистих немайнових прав за невизнаними творцями відбувається згідно таких форм розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав як трудовий договір (контракт) в частині розподілу майнових прав на службовий об'єкт суміжних прав (ч. 1 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права», ч. 1 ст. 429 Цивільного кодексу України), договір створення за замовленням і використання об'єкту суміжних прав (ч. 1 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права», ч. 1 ст. 430 Цивільного кодексу України). Проте, наділення майновими правами згідно згаданих форм розпоряджання в контексті трудового договору (контракту) в частині розподілу майнових прав на службовий об'єкт суміжних прав відбувається таким чином, що згідно положень Цивільного кодексу України такі майнові права належать спільно фактичному творцю службового об'єкта, в тому числі і суміжних прав та роботодавцю (абзац 1 ч. 2 ст. 429 Цивільного кодексу України), згідно ж положень Закону України «Про авторське право і суміжні права», за загальним правилом, майнові права переходять до роботодавця в повному обсязі в момент створення такого об'єкту (ч. 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Зауважимо при цьому, що висловлені думки автора стосуються лише створення службового об'єкту суміжних прав не під час проходження військової служби, оскільки законодавцем як на рівні Цивільного кодексу України, так і Закону України «Про авторське право і суміжні права» для службових об'єктів, що створюються під час проходження військової служби передбачено відмінний порядок, з яким автор не може не погодитися.

Що стосовно договору створення за замовленням об'єкту суміжних прав та його використання, то встановлюється наступна належність особистих немайнових прав згідно ч. 1 ст. 430 Цивільного кодексу України «1. Особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт належать замовникові» [1], згідно ж ч. 1 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» «1. Особисті немайнові авторські права на твір, створений за замовленням, належать автору» [2].

Що стосовно належності майнових прав, то згідно ч. 2 ст. 430 Цивільного кодексу України «2. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором або законом» [1]. Згідно ж ч. 2 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» «2. Майнові права на твір, створений за замовленням, переходять до замовника з моменту створення твору у

повному складі, якщо інше не передбачено договором замовлення. Майнові права інтелектуальної власності на твір образотворчого мистецтва, створений за замовленням (крім твору, спеціально створеного як елемент комп'ютерної програми), належать його автору, якщо інше не встановлено договором або законом» [2].

Таким чином, вважаємо, що особисті немайнові права творця є дійсно підґрунтям для наділення його і майновими правами, оскільки право інтелектуальної власності є непорушним та не може існувати усічено, тобто шляхом існування лише особистих немайнових прав. Тобто, виходить ситуація, що особа, яка є фактичним творцем і створила об'єкт суміжних прав не має ніяких майнових прав, не може відповідно розпоряджатися такими майновими правами, виступати стороною договорів у сфері розпоряджання майновими правами на об'єкти суміжних прав та здійснювати захист таких прав. Більш того, Конституцією України надаються високі гарантії в цьому аспекті згідно положень ст. 41, 54, а тому донаділення фактичних творців правом інтелектуальної власності в повному обсязі буде відповідати даним гарантіям.

Література:

1. Цивільний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Закон України «Про авторське право і суміжні права» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-7>

**PROTECTION OF THE RIGHTS OF A LIMITED LIABILITY
COMPANY PARTICIPANT INFRINGED DURING THE SALE
OF A SHARE IN THE AUTHORIZED CAPITAL**

**ЗАХИСТ ПРАВ УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ, ПОРУШЕНИХ ПІД ЧАС ПРОДАЖУ
ЧАСТКИ У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ**

Yarymovych U. V.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Civil Law and Procedure
Ivan Franko National University
of Lviv Lviv, Ukraine*

Яримович У. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
та процесу Львівський національний
університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Протягом останніх років цивільне законодавство України активно оновлюється з метою його гармонізації із правом Європейського Союзу. Водночас окремі його положення залишаються недосконалими, а подекуди взагалі ускладнюють процес захисту прав учасників цивільних правовідносин.

Зокрема, стаття 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 р. встановлює переважне право учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі. Порядок реалізації цього права регулюється ч. 3 цієї статті. Так, учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, зобов'язаний письмово повідомити про це інших учасників товариства та поінформувати про ціну та розмір частки, що відчужується, інші умови такого продажу. Якщо жоден з учасників товариства протягом 30 днів з дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку (частину частки) не повідомив письмово учасника, який продає частку (частину частки), про намір скористатися своїм переважним правом, вважається, що такий учасник товариства надав свою згоду на 31 день з дати отримання повідомлення, і така частка (частина частки) може бути відчужена третій особі на умовах, які були повідомлені учасникам товариства [1].

Частина 4 встановлює обов'язок укласти договір купівлі-продажу пропонуваної до продажу частки (частини частки) між учасниками протягом одного місяця, якщо учасник товариства, який має намір

продати свою частку (частину частки) третій особі, отримав від іншого учасника письмову заяву про намір скористатися своїм переважним правом [1].

Закон передбачає два види порушень прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю, які можуть бути допущені під час продажу іншим учасником своєї частки у статутному капіталі:

1) порушення переважного права на придбання частки (частини частки);

2) ухилення продавця від укладення договору купівлі-продажу.

Під порушенням переважного права законодавець розуміє недотримання порядку, встановленого частиною 3 ст. 20 Закону, зокрема: неповідомлення учасника про намір продати частку та всі умови продажу письмово, а також недотримання 30-денного строку, встановленого для повідомлення про намір скористатися переважним правом. Способом захисту в такій ситуації є переведення на учасника прав і обов'язків покупця частки (частини частки) (ч. 5 ст. 20) [1].

Під ухиленням продавця від укладення договору купівлі-продажу слід розуміти порушення ч. 4 ст. 20 Закону. В такому випадку законодавець передбачив спеціальний спосіб захисту – визнання договору купівлі-продажу частки (її частини) укладеним на запропонованих продавцем умовах (абз. 2 ч. 4 ст. 20) [1].

У другому випадку (порушення ч. 4 ст. 20 Закону) видається, що законодавець надто ускладнив процедуру. Так, відповідно до ч. 1 ст. 640 ЦК України, договір є укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. «Пропозиція укласти договір має містити істотні умови договору і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття (абз. 2 ч. 1 ст. 641 ЦК України) [2]». Письмове повідомлення інших учасників товариства про намір продати частку, яке містить інформацію про ціну та розмір частки, що відчувається, а також інші умови такого продажу, і є офертою. Водночас письмове повідомлення учасника про намір скористатися своїм переважним правом є акцептом такої пропозиції. Таким чином, договір є укладеним з моменту отримання учасником, який має намір продати частку, повідомлення про намір іншого учасника скористатися переважним правом.

Відповідно до ч. 1 ст. 207 ЦК України, правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, або надсилалися ними до інформаційно-комунікаційної системи, що використовується сторонами [2]. Обмін письмовими повідомленнями про намір продати частку і про

намір скористатися своїм переважним правом на її придбання є варіантом дотримання письмової форми договору. Тому видається, що встановлення в ч. 4 ст. 20 Закону додаткового обов'язку укласти відповідний договір протягом місяця є недоцільним, оскільки такий договір вже є укладеним. І хоч пунктом 10 ч. 4 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань» від 15.05.2003 р. передбачено, що для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, у тому числі змін до установчих документів юридичної особи, подається, зокрема, примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) договору про передачу частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи, ця норма не зобов'язує подавати такий договір виключно у вигляді єдиного документа [3].

Видається доцільним укладати такий договір додатково лише в тому разі, коли своїм переважним правом скористаються кілька учасників товариства. Відповідно до ч. 2 ст. 20 Закону, вони придбавають частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства [1]. В такій ситуації істотні умови договору щодо конкретного розміру частини частки, яку придбаває кожен із учасників, що скористався переважним правом, а також відповідної її ціни треба погоджувати окремо, оскільки ці умови залежать від кількості таких учасників. В такому випадку відмова чи ухилення від укладення договору купівлі-продажу частки є порушенням обов'язку його укласти, а захист прав учасників можливий шляхом визнання відповідного договору укладеним на запропонованих умовах. Такі умови, виходячи з кількості претендентів на частку, повинні бути визначені в позовній заяві і в рішенні суду.

Якщо ж бажання скористатися переважним правом виявив єдиний учасник, то договір купівлі-продажу є укладеним з моменту, коли продавець частки отримав від нього письмове повідомлення про намір скористатися переважним правом на її придбання, а тому відмова укласти договір в майбутньому не повинна призводити до порушення прав цього учасника і необхідності їх захисту шляхом визнання договору укладеним. Якщо ж продавець не передає частку на виконання договору купівлі-продажу, оформленого шляхом обміну документами, то слід пред'являти позов про примусове виконання обов'язку в натурі, а не про визнання договору укладеним.

Підсумовуючи наведене, варто зробити висновок, що ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» частково суперечить ч. 1 ст. 640 Цивільного кодексу України, а також ускладнює становище учасників товариства з

обмеженою відповідальністю, створюючи умови, коли учасник, який фактично уклав договір, змушений додатково звертатися до суду з вимогою про визнання цього договору укладеним. У зв'язку з цим відповідна норма потребує перегляду.

Література:

1. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 р. № 2275-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top>
3. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань» від 15.05.2003 р. № 755-IV URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#top>

SECTION 4. ECONOMIC LAW AND ECONOMIC PROCEDURE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-8>

REQUIREMENTS FOR BANKRUPTCY PROCEEDINGS IN UKRAINE

ВИМОГИ В ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА В УКРАЇНИ

Ponomarenko D. A.

*Master's student
University of Customs and Finance
Dnipro, Ukraine*

Пономаренко Д. А.

*студент магістратури
Університет митної справи
та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Трансформація економічних відносин зумовлює переоцінку ролі інституту вимог кредиторів, оскільки саме через них забезпечується врегулювання неплатоспроможності боржника. Водночас аналіз правової природи, формування та задоволення таких вимог дає змогу визначити їх вирішальний вплив на ефективність процедур банкрутства.

Так, у ході дослідження доцільно виходити з базового визначення, закріпленого у Кодексі України з процедур банкрутства [1] (далі КУЗПБ), відповідно до якого: «банкрутство – ... нездатність боржника ... погасити ... грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури...» [1]. Отже, саме категорія «грошових вимог кредиторів» постає центральним елементом усієї процедури, при цьому, з огляду на нормативну конструкцію, встановлюється їх визначальна роль в ініціюванні та подальшому розвитку провадження. Водночас стає очевидним, що законодавець пов'язує факт банкрутства із неможливістю задоволення вимог у позапроцедурний спосіб, у зв'язку з чим важливим стає їх формалізоване визнання судом.

Варто підкреслити, що вимоги кредиторів функціонують як інструмент впливу на перебіг процедури, оскільки їх обсяг і структура визначають рівновагу інтересів сторін. При цьому доречним є твердження, що формалізація вимог через судові механізми трансформує приватноправовий спір у публічно регульовану процедуру,

яка підпорядковується суворим процесуальним правилам. Таким чином, вимоги кредиторів виступають пріоритетним чинником процедури банкрутства, оскільки саме через них реалізується мета відновлення платоспроможності або ліквідації боржника.

Подальший аналіз доцільно здійснювати на основі ст. 45 КУзПБ, де передбачено: «конкурсні кредитори ... зобов'язані подати ... заяви з вимогами ... протягом 30 днів...» [1]. Відтак законодавець встановлює чіткий строковий режим реалізації права вимоги, при цьому, відповідно до тексту норми, «відлік строку ... починається з дня офіційного оприлюднення оголошення...» [1], що забезпечує визначеність процедурного моменту. Разом з тим, зазначене правило свідчить про імперативний характер строків, оскільки їх дотримання безпосередньо впливає на обсяг процесуальних прав кредитора. Більше того, «кредитор ... має право заявити додаткові грошові вимоги...» [1], що, своєю чергою, відображає гнучкість механізму захисту прав у межах установленого періоду.

З огляду на це, доцільно зауважити, що строковість заявлення вимог стимулює кредиторів до своєчасної реалізації своїх прав. Водночас така конструкція запобігає затягуванню процедури, адже концентрує основний масив вимог на початковому етапі провадження.

На увагу заслуговує також положення про зміст вимог, де визначено: «заява кредитора має містити... розмір вимог... обґрунтування... відомості про забезпечення...» [1]. Таким чином, законодавець встановлює вичерпний перелік реквізитів, що забезпечує належну перевірку заявлених вимог, при цьому раціональним є висновок, що формалізація змісту сприяє уніфікації судової практики. Крім того, «склад і розмір грошових вимог ... визначаються в національній валюті...» [1], що, безумовно, уніфікує фінансову основу провадження та усуває валютні ризики.

Також доцільно звернутися до нормативного регулювання перевірки заяв, де визначено: «господарський суд ... здійснює перевірку її відповідності вимогам цього Кодексу» [1]. Відтак, початковий етап реалізації вимог характеризується формалізованим контролем, причому, з урахуванням припису «у разі ... недотримання вимог ... заява ... залишається без руху» [1], встановлюється механізм процесуального коригування недоліків. Після цього виправдано впливає, що «заявнику повідомляються недоліки ... та строк ... для їх усунення» [1], унаслідок чого забезпечується можливість виправлення помилок без втрати права на звернення. Разом із тим, коли «заява ... вважається поданою у день первинного її подання» [1], проявляється принцип збереження процесуального статусу кредитора. В іншому випадку, відповідно до положення «суд постановляє ухвалу про повернення заяви» [1],

реалізується санкційний механізм реагування на невиконання вимог закону.

У цьому аспекті доцільно констатувати, що стадія первинної перевірки вимог функціонує як фільтр допустимості, оскільки саме тут формується початковий склад учасників провадження. При цьому процедурна модель демонструє рівновагу між формалізмом і доступністю правосуддя, адже передбачає можливість усунення недоліків.

Процес регулювання також знаходить відображення у положеннях про попереднє засідання, де встановлено: «попереднє засідання ... проводиться не пізніше 70 календарних днів...» [1]. Отже, законодавець визначає чіткі часові межі концентрації вимог, причому, відповідно до норми «суд розглядає всі вимоги кредиторів...» [1], забезпечується їх комплексний аналіз. У цьому зв'язку принциповим є положення, що «суд постановляє ухвалу про їх визнання чи відхилення...» [1], що засвідчує завершення стадії легітимації вимог. Водночас «в ухвалі зазначаються розмір, черговість задоволення... та перелік усіх вимог» [1], що формує основу подальшого розподілу активів. Далі закономірно, що «відомості ... вносяться ... до реєстру вимог кредиторів» [1], унаслідок чого вимоги набувають офіційного статусу.

Важливим етапом є формування колективної волі кредиторів, що відображено у положенні: «розпорядник майна ... повідомляє кредиторів ... та організовує їх проведення» [1]. Відтак інституціоналізація вимог переходить у площину колективного управління, причому «учасниками зборів ... є конкурсні кредитори ... вимоги яких визнані...» [1], що підтверджує залежність участі від факту визнання вимог. Разом із тим, «кредитори ... можуть брати участь із правом дорадчого голосу» [1], що демонструє диференціацію процесуальних можливостей. З огляду на це, варто наголосити, що механізм голосування кредиторів відображає принцип пропорційності, оскільки обсяг вимог прямо визначає рівень впливу на прийняття рішень.

Завершуючи аналіз, слід акцентувати увагу, що «ухвала ... є підставою для визначення кількості голосів...» [1], унаслідок чого юридичне визнання вимог безпосередньо впливає на структуру управління процедурою. Водночас «конкурсні кредитори ... не мають права вирішального голосу...» у визначених випадках [1], що свідчить про обмеження участі залежно від статусу. Отже, стає очевидним, що інститут вимог кредиторів у процедурі банкрутства характеризується матеріальним змістом та водночас глибокою процесуальною інтегрованістю, яка визначає специфіку функціонування всієї процедури.

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-9>

PENALTY SANCTIONS IN COMMERCIAL LEGAL RELATIONS OF UKRAINE

ШТРАФНІ САНКЦІЇ У ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ

Roshoshka Ye. A.

*Master's student
University of Customs and Finance
Dnipro, Ukraine*

Рошошка Є. А.

*студентка магістратури
Університет митної справи
та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Розвиток господарських правовідносин в Україні супроводжується посиленням вимог до належного виконання зобов'язань, що, відповідно, зумовлює необхідність ефективних механізмів відповідальності. У цьому зв'язку штрафні санкції виступають важливим інструментом впливу на поведінку суб'єктів господарювання, забезпечуючи компенсацію порушених прав та водночас запобігання право-порушенням. Саме тому аналіз правового регулювання штрафних санкцій дозволяє послідовно розкрити їх функціональне значення у системі господарських правовідносин України.

З огляду на зазначене, правове закріплення окремих видів штрафних санкцій є важливим для забезпечення ефективності господарських зобов'язань, що, зумовлює необхідність звернення до положень цивільного законодавства як базового регулятора таких відносин. Так, ст. 549 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV [1] (ЦК України) визначає, що неустойка трактується як визначена грошова сума або інше майно, яке підлягає передачі кредиторів у разі порушення зобов'язання, саме тому вона виконує функцію майнової відповідальності та водночас превентивного впливу на боржника. Водночас відповідно до наведених положень, штраф розглядається як форма неустойки, що обчислюється у відсотковому співвідношенні до

обсягу невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання, тоді як пеня визначається як санкція за прострочення грошового зобов'язання, яка нараховується за кожен день порушення строку виконання. Крім того, законодавець закріплює обов'язок боржника сплачувати пеню у розмірі, прив'язаному до облікової ставки Національного банку України, що, своєю чергою, забезпечує адаптивність санкції до макроекономічних умов, хоча допускається можливість встановлення меншого розміру за домовленістю сторін.

З огляду на викладене, у практиці господарських правовідносин досить оптимальним є застосування неустойки як універсального інструменту забезпечення виконання зобов'язань, оскільки вона поєднує компенсаційну та стимулюючу функції. Наприклад, у договірних відносинах між постачальником і покупцем за прострочення поставки продукції сторони передбачають нарахування пені за кожен день затримки, що фактично спонукає боржника до належного виконання зобов'язання. Водночас стає очевидним, що ефективність такої санкції безпосередньо залежить від її економічної обґрунтованості та співмірності з можливими втратами кредитора.

Своєю чергою, ст. 551 ЦК України [1] визначає, що предметом неустойки можуть виступати грошові кошти, рухоме чи нерухоме майно, що, відповідно, розширює сферу застосування цього інституту у господарських правовідносинах. Згідно з наведеними положеннями, розмір неустойки встановлюється договором або актом цивільного законодавства, причому допускається його збільшення за домовленістю сторін за відсутності законодавчих обмежень, а також зменшення у випадках, прямо передбачених правом. Водночас вкрай важливо, що суд наділений правом коригувати розмір неустойки, якщо він істотно перевищує розмір збитків, що свідчить про спрямованість правового регулювання на забезпечення рівноваги інтересів сторін та запобігання зловживанням.

Відтак запропоноване нормативне регулювання формує гнучкий механізм індивідуалізації відповідальності, що кардинально підвищує адаптивність штрафних санкцій до конкретних умов господарської діяльності. Зокрема, у ситуаціях, коли розмір неустойки є явно завищеним порівняно з фактичними збитками, судове втручання забезпечує відновлення принципу справедливості, що особливо гостро проявляється у відносинах між суб'єктами малого та великого бізнесу. Відтак поєднання договірної свободи та судового контролю створює ефективний інструментарій регулювання відповідальності у сфері господарських правовідносин.

Разом з тим, подальша конкретизація механізмів застосування штрафних санкцій у сфері грошових зобов'язань, що, відповідно,

деталізує їх функціональне призначення, знаходить своє відображення у спеціальному законодавстві. Так, Закон України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 22.11.1996 № 543/96-ВР [2] визначає, що платники грошових коштів, згідно з установленими положеннями, зобов'язані сплачувати пеню за прострочення платежу у розмірі, погодженому сторонами, що, відповідно, відображає принцип диспозитивності у регулюванні господарських зобов'язань. Водночас встановлено, що розмір такої пені обчислюється від суми простроченого платежу та не може перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку України, що, у свою чергу, обмежує надмірний фінансовий тиск на боржника та забезпечує пропорційність відповідальності.

У цьому контексті доцільним є використання договірного механізму визначення пені, оскільки він дозволяє сторонам враховувати специфіку господарської діяльності та ризики невиконання зобов'язань. Наприклад, у відносинах між суб'єктами оптової торгівлі сторони встановлюють підвищений розмір пені за прострочення платежів, що стимулює своєчасність розрахунків та мінімізує фінансові втрати кредитора.

Водночас стає очевидним, що обмеження максимального розміру пені відіграє важливу роль у забезпеченні рівноваги інтересів сторін, оскільки запобігає встановленню економічно необґрунтованих санкцій. Зокрема, у практиці господарських судів спостерігається тенденція до врахування співмірності пені із сумою основного зобов'язання, що сприяє формуванню стабільної правозастосовної практики. Відтак нормативне закріплення граничних меж відповідальності виступає важливим елементом правового регулювання.

Поряд із цим, розширення сфери застосування штрафних санкцій у господарських правовідносинах, що, відповідно, виходить за рамки суто договірних зобов'язань, зумовлює необхідність аналізу адміністративно-господарських заходів впливу як інструменту державного регулювання підприємницької діяльності. Так, ст. 15. Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 № 4196-IX [3] (Закон № 4196-IX) визначає, що за порушення правил здійснення підприємницької діяльності уповноважені органи застосовують адміністративно-господарські санкції, які мають організаційно-правовий або майновий характер та спрямовані на припинення правопорушення і ліквідацію його наслідків. При цьому законодавець деталізує перелік таких санкцій, серед яких виокремлюються адміністративно-господарські штрафи, вилучення прибутку, зупинення

діяльності та інші заходи впливу, що, відповідно, свідчить про комплексний характер державного регулювання у сфері господарювання. Крім того, визначено строки застосування санкцій, що обмежуються певними часовими межами, хоча встановлено й винятки щодо окремих сфер правового регулювання.

У цьому зв'язку важливо підкреслити, що адміністративно-господарські санкції виконують каральну та регулятивну функції, оскільки спрямовані на впорядкування господарської діяльності. Наприклад, у разі порушення ліцензійних умов суб'єкт господарювання зіштовхується із зупиненням дії ліцензії, що фактично змушує його усунути порушення та привести діяльність відповідно до законодавства.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що застосування штрафних санкцій у господарських правовідносинах України виступає важливим механізмом забезпечення належного виконання зобов'язань та захисту прав кредиторів. При цьому поєднання договірних та законодавчо визначених форм санкцій дозволяє створювати адаптивний і пропорційний механізм відповідальності, який враховує специфіку діяльності суб'єктів господарювання та масштаби можливих ризиків.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань Закон України від 22.11.1996 № 543/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#n174>

SECTION 5. AGRARIAN AND ENVIRONMENTAL LAW. LAND LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-10>

ENVIRONMENTAL AND CULTURAL RIGHTS AS A NEW DIMENSION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UKRAINE

ЕКОЛОГО-КУЛЬТУРНІ ПРАВА ЯК НОВИЙ ВИМІР СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Petretska N. I.

*PhD in Law, Professor,
Department of Constitutional Law and
Comparative Jurisprudence,
State Higher Educational Institution
«Uzhhorod National University»,
Uzhhorod, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5675-7059>*

Петрецька Н. І.

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного
права та порівняльного
правознавства
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»
м. Ужгород, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-5675-7059>*

Yuryk M. A.

*4th-year PhD Student, Department
of Ecology and Environmental
Protection,
State Higher Educational Institution
«Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine*

Юрик М. А.

*аспірант 4 курсу кафедри екології
та навколишнього середовища
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Mashika P. Y.

*3rd-year PhD Student, Department of
Constitutional Law and Comparative
Jurisprudence,
State Higher Educational Institution
«Uzhhorod National University»,
Uzhhorod, Ukraine*

Машіка П. Ю.

*аспірант 3 курсу кафедри
конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет
м. Ужгород, Україна*

Культурний вимір екологічних прав проявляється там, де доквілля постає не лише як ресурс, а й як носій ідентичності, пам'яті та спадкоємності. Це означає, що екологічні права визнаються

культурними тоді, коли вони спрямовані на захист не лише природного середовища, а й культурної спадщини, традиційних практик та самобутності спільнот. Вперше право людини на сприятливе довкілля як основу добробуту й культурного розвитку було закріплене у Стокгольмській декларації [4] (червень 1972 року). Згодом, у листопаді того ж року, прийнято Конвенцію ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини [2]. Наступним важливим документом стала Декларація Ріо-де-Жанейро (1992) [7], яка підкреслила принципи сталого розвитку, інтегруючи охорону довкілля з культурними та соціальними правами. У 1998 році було ухвалено надзвичайно актуальну й сьогодні Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) [3], яка прямо наголошує на взаємозв'язку між правом на здорове довкілля та правом на культурний розвиток.

Таким чином, міжнародні документи поступово формували концепцію екологічних прав як культурних, розширюючи їхній зміст і закріплюючи нові аспекти. Подальший розвиток концепції культурних прав відбувся завдяки діяльності Спеціального доповідача у сфері культурних прав, який запропонував більш розгорнуте визначення, визначає їх як права кожної людини – індивідуально та спільно з іншими, а також груп людей – розвивати й виражати свою людську сутність, світогляд і сенс існування через цінності, вірування, переконання, мови, знання, мистецтво, інститути та способи життя. Це визначення, яке використовував перший мандатарій, спирається на наукові дослідження та Зауваження загального порядку № 21 (2009) Комітету з економічних, соціальних і культурних прав щодо права кожного на участь у культурному житті. Культурні права також охоплюють доступ до культурної спадщини та ресурсів, що забезпечують процеси ідентифікації та розвитку [8].

У національному правовому полі України ця проблематика також отримала відображення. Так, В.Зверховська звертає увагу на розмежування понять «культурні цінності» та «пам'ятки культурної спадщини» не збігаються за обсягом відповідно до чинного цивільного законодавства України. «Культурні цінності» охоплюють ширше коло об'єктів, включаючи як пам'ятки культурної спадщини, так і інші об'єкти, що не мають такого статусу [9, с. 137-142].

Ці документи заклали основу для інтеграції екологічних прав у систему культурних прав, що стало орієнтиром для національних правових систем. Україна не залишилася осторонь цього процесу, і в її правовому полі також простежується поступове поєднання екологічних та культурних гарантій.

Важливо простежити, як міжнародні стандарти адаптуються у правовому полі України, зокрема у сфері охорони культурних цінностей та природної спадщини.

Важливо простежити, як міжнародні стандарти адаптуються у правовому полі України, зокрема у сфері охорони культурних цінностей та природної спадщини. У цьому контексті постає питання: чи можна розглядати природну спадщину як культурне право?

До культурних прав належать право на доступ до культурних цінностей та охорону культурної спадщини, закріплені у статтях 53–54 Конституції України. Водночас у статті 50 Конституції визначено право на безпечне довкілля та доступ до екологічної інформації, що належать до екологічних прав [10].

Якщо уважно проаналізувати ці положення, стає очевидним, що природна спадщина перебуває на перетині двох блоків прав. Її охорона регулюється Законом «Про охорону навколишнього природного середовища», який гарантує екологічні права громадян, а також Законом «Про охорону культурної спадщини», що забезпечує захист пам'яток, котрі часто інтегрують природний компонент (ландшафти, заповідні території, історичні місцевості).

Теоретичні положення стають зрозумілішими, коли ми звертаємося до конкретних прикладів, що демонструють інтеграцію природної та культурної спадщини. Карпати – природна спадщина і водночас культурний символ, що формує ідентичність регіону. Так само Дніпро – екологічний ресурс і культурний образ, закріплений у літературі, мистецтві та національній пам'яті. Отже, гори Карпати і річка Дніпро є прикладами еколого-культурної спадщини, яка поєднує природну та культурну цінність.

Однак концепція еколого-культурних прав не може залишатися лише теоретичною. Її реалізація потребує практичних інструментів, які забезпечують охорону довкілля та культурної спадщини в реальному часі. У такому ракурсі природна спадщина може бути осмислена як культурне право, адже її охорона забезпечує право народу на власну історію, традиції та культурний простір. Це дозволяє сформулювати нову концепцію – еколого-культурні права, які поєднують охорону культурної ідентичності та природного середовища.

Отже, природна спадщина не є окремим культурним правом у вузькому юридичному сенсі. Проте вона входить у сферу культурно-екологічних прав, які поєднують екологічні та культурні гарантії. Це означає, що коли ми говоримо про захист культурної спадщини, то нерозривно розглядаємо її у двоєдиному контексті – як реалізацію екологічних і культурних прав. Такий підхід відповідає сучасній

концепції сталого розвитку, де охорона довкілля інтегрується з культурними та соціальними правами.

Теоретичні положення щодо еколого-культурних прав набувають особливої ваги тоді, коли ми розглядаємо їхню реалізацію у практичному вимірі. Адже гарантії прав не можуть залишатися лише декларативними – вони потребують інституційних механізмів та сучасних технологій. Саме тому важливим елементом забезпечення еколого-культурних прав виступає система моніторингу довкілля, яка дозволяє поєднати охорону природного середовища із захистом культурної спадщини.

В Україні функціонує державна система екологічного моніторингу, яка у 2024 році була реформована відповідно до сучасних стандартів. У 2024 році уряд затвердив новий порядок її роботи, що замінив застаріле положення 1998 року та визначив сучасну структуру з 8 підсистем моніторингу [11]. Цей досвід реформування системи моніторингу довкілля узгоджується з глобальними тенденціями, де провідні країни світу застосовують супутникові технології та штучний інтелект для захисту природних і культурних ресурсів. Адже подібні системи діють і на міжнародному рівні – NASA (США) [6], ESA (ЄС) [5], CAST (Китай) [1] – використовуючи супутникові технології та штучний інтелект для захисту природних ресурсів і культурно-екологічної спадщини. Це свідчить про глобальну тенденцію інтеграції екологічних та культурних прав у практику сталого розвитку.

Таким чином, як українська практика, так і міжнародні приклади свідчать про те, що охорона природних ресурсів і культурної спадщини дедалі більше інтегрується у єдину систему. Це підтверджує актуальність концепції еколого-культурних прав.

Виходячи з усього вищеназваного, пропонуємо розуміти під еколого-культурними правами комплекс прав людини і громад, що поєднує охорону природного середовища та культурної спадщини, забезпечуючи право на ідентичність, історичну пам'ять і сталий розвиток.

Література:

1. Chinese Academy of Space Technology (CAST). URL: <https://www.cast.cn> (дата звернення: 21.01.2026).
2. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris, 16 November 1972. UNESCO. URL: <https://whc.unesco.org/en/convention/> (дата звернення: 31.01.2026).
3. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention). Aarhus, 25 June 1998. URL: <https://unece.org/environment-policy/aarhus-convention> (дата звернення: 31.01.2026).

4. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration). Stockholm, 16 June 1972. United Nations Environment Programme URL: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972> (дата звернення: 01.02.2026).
5. European Space Agency (ESA). URL: <https://www.esa.int> (дата звернення: 21.01.2026).
6. National Aeronautics and Space Administration (NASA). URL: <https://www.nasa.gov> (дата звернення: 21.01.2026).
7. Rio Declaration on Environment and Development. Rio de Janeiro, 14 June 1992. United Nations Conference on Environment and Development. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf (дата звернення: 01.02.2026).
8. UN Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, 3 February 2016, A/HRC/31/59. URL: <https://www.refworld.org/docid/56f174dd4.html>
9. Зверховська В. Розмежування понять «культурна спадщина», «культурні цінності», «культурне надбання» та «об'єкт культурної спадщини». *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 137–142.
10. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
11. Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2024 р. № 185. Офіційний вісник України. 2024. № 20.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-11>

DEVELOPMENT AND ADJUSTING OF THE UKRAINIAN ORGANIC AGROPRODUCTION ARE IN THE CONDITIONS OF EUROINTEGRATION

РОЗВИТОК ТА РЕГУЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Rybachek V. K.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor at the Department
of Constitutional, International Law
and Public Law Disciplines
Kyiv University of Intellectual Property
and Law
Kyiv, Ukraine*

Рибачек В. К.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-
правових дисциплін
Київський університет
інтелектуальної власності та права
м. Київ, Україна*

Ринок органічних продуктів на сьогоднішній день є одним з найбільш перспективних напрямків агропромислового виробництва. В сучасних умовах виробництво органічної продукції виступає як стратегічний напрям сталого розвитку, який поєднує задоволення споживчого попиту і найвищого рівня якості та безпечності продовольства, використання агроекологічних практик щодо безпечного природокористування, сприяючи відновленню родючості агроресурсів, покращенню здоров'я населення та отриманню відповідного прибутку виробниками. І незважаючи на невелику частку, органічний сектор залишається одним із динамічнішим в харчовій промисловості України, а також зберігає стабільні позиції, попри мілітаристські виклики, залишаючись у ТОП-5 постачальників органічної агропродукції до ЄС із обсягом експорту близько 173, 7 тис. т. у 2025 році [1]. При цьому Україна посідає перше місце за поставками органічного зерна до Європи. Тож, основними експортними позиціями є зернові (кукурудза), соя та соняшникова макуха. Провідними країнами-імпортерами виступають Німеччина і Польща, які концентрують понад половини всіх експортних надходжень, а також Нідерланди, Італія, Чехія, Австрія та Франція. В останні роки розширюється асортимент експорту молочних органічних продуктів, переважно йогуртів та кефірів. Зростає попит на органічні ягоди (переважно, малину, чорницю, ожину) та волоські горіхи, мед. Періодично з'являється різна нішева дикоросла продукція – лікарська сировина, трави [2].

Слід підкреслити, що у 2025 році зростав і внутрішній ринок органічної продукції: збільшилися кількість операторів, сертифікованих відповідно до національного законодавства України у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (їх чисельність зросла до 260), що свідчить про активізацію виробників, орієнтованих саме на внутрішній ринок, а також про поступове формування сталого попиту на сертифіковану органічну продукцію серед українських споживачів, тож збільшилася частка органічної продукції в національних торговельних мережах та спеціалізованих точках продажу, а також були отримані перші результати приведення органічного законодавства України у відповідність до нового регулювання Європейського Союзу [2].

У розвитку як законодавчої бази, так і безпосередньо виробництва органічної продукції в Україні можна виділити 4 етапи, а саме: I етап: 1970-1997 рр. – *зародження*, створення поодиноких господарств, що використовували органічні технології землеробства, прийняття ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23.12.1997 р. та підписано договір між урядами України та Швейцарії щодо технічної та фінансової співпраці, завдяки якому з'явилась можливість розробки проектів технічної допомоги, зокрема, щодо розвитку органічного сільського господарства в Україні; II етап: 1998–2013 рр. – *формування*, зростання чисельності аграрних господарств, що займалися органічним виробництвом, зареєстрована Асоціація учасників біовиробництва «БІОЛан Україна», пріоритетними напрямками роботи якої стало створення мережі органічних виробників в Україні, розвитку органічного ринку тощо, зареєстровано український орган сертифікації продукції “Органік стандарт”, який є акредитованим та включеним в офіційний перелік органів сертифікації, визнаних у Європейському Союзі, Швейцарії, Канаді тощо, а також відбувалась робота по формуванню ЗУ «Про органічне виробництво», яка завершилась прийняттям у 2013 р. ЗУ «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [3]; III етап: 2014–2018 рр. – *розвитку*, вдосконалення законодавчої бази органічного виробництва в країні, яке завершилось прийняттям у 2018 р. ЗУ "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, маркування органічної продукції", у якому імplementовано основні ключові положення трьох чинних на той момент Регламентів ЄС: № 834/2007 (2007) 4, № 889/2008 (2008) 5 і № 1235/2008 (2008) [4, с. 88], збільшення чисельності органічних операторів до майже 370 одиниць, зростання обігу та розширення товарної структури (органічний хліб, молоко, ковбаси, фрукти, овочі, соки, напої, сиропи, джеми, мед та крупи) внутрішнього ринку органічної продукції до 17 млн дол. США, та перетворення України

на значного експортера органічної продукції на європейському ринку (майже 85%) і Північноамериканському ринках (12%) всіх поставок [5]; ІУ етап: з 2019 р. продовжується й зараз – *сучасний (або європейський)*, адже у 2020 р. були внесені зміни до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», які вперше надали виробникам органічної

сільгоспродукції можливість отримувати державну підтримку та зафіксовано довгострокові цілі щодо розвитку органічного виробництва в Національній економічній стратегії України на період до 2030 року та Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, де зазначено, що розвиток органічного виробництва є одним з пріоритетних напрямів середньострокової «зеленої трансформації» сільського господарства, а також, що органічне виробництво може відіграти важливу роль в адаптації до змін клімату і пом'якшенні їх наслідків, а також у збереженні біорізноманіття. У 2022 р. стартувала Грантова програма «Підтримка органічного сектору в Україні», ініційована об'єднанням «Органічна Ініціатива» як реакція на повномасштабне вторгнення росії з метою підтримки виробників органічних продуктів та збереження спроможності органічного сектору України у середньо- та довгостроковій перспективі. У цьому ж році внесені останні зміни до ЗУ «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування», які стосувались унормування сертифікації органічного виробництва, системи контролю й відповідальності за порушення законодавства, а також усунення перешкод для отримання українськими виробниками державної підтримки у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції [6, с. 158]. У 2023 р., незважаючи на повномасштабне вторгнення, розпочалася робота двох державних реєстрів у сфері органічного виробництва, обігу і маркування органічної продукції, з'явився перший вітчизняний орган сертифікації Органік Стандарт, який був акредитований Національним агентством з акредитації України згідно з вимогами українського законодавства про органічне виробництво, обіг і маркування органічної продукції і внесений до Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції.

З 2022 року набрали чинності суттєві зміни та вимоги щодо системи правового регулювання органічного виробництва в ЄС, а саме викладені у Регламенті (ЄС) № 2018/848[7]. Тож, як зазначають Прокопенко К.О. та Удова Л.О., структура нового органічного законодавства ЄС являє собою не окремий Регламент, а цілісну систему органічного законодавства, де всі нормативно-правові акти згруповано відповідно до розділів основного регламенту (правила виробництва (рослинництво,

тваринництво, харчові продукти, корми, аквакультура), репродуктивний матеріал рослин і насіння, контроль, торгівля з третіми країнами тощо), і включає низку інновацій, які стосуються: внесення змін до системи контролю за виробництвом органічної продукції шляхом запровадження суворіших превентивних заходів і перевірок усього виробничого ланцюга; введення системи групової сертифікації з метою спрощення процесу сертифікації для дрібних фермерів; запровадження нових правил щодо імпорту органічної продукції у ЄС; збільшення переліку продуктів, на які поширюються органічні правила тощо [4, с. 89]. Таким чином, врахування та впровадження цих норм допоможе розвивати український органічний сектор, гарантуватиме якість продукції, підвищить довіру споживачів та сприятиме євроінтеграції України при забезпеченні дотримання стандартів органічного виробництва українськими сільськогосподарськими товаровиробниками-експортерами.

Література

1. 2025 – рік євроінтеграційних процесів та розвитку внутрішнього ринку: підсумки року в органічному секторі України. URL: <https://agroelita.info/2025-rik-ievrointehratsiynykh-protsesiv-ta-rozvytku-vnutrishnoho-rynku-pidsumky-roku-v-orhanichnomu-sektori-ukrainy/>.
2. Понад 90 найменувань: яка органічна продукція лідирує в експорті. URL: <https://agroportal.ua/publishing/analitika/ponad-90-naymenuvan-yaka-organichna-produkciya-lidiruye-v-eksporti/>
3. Етапи розвитку органічного виробництва. URL: <https://organicinfo.ua/stages/>
4. Прокопенко К.О., Удова Л.О. Регулювання органічного сектору в Україні з позицій імплементації нового законодавства ЄС./ *Економіка України*. 2025. № 3 (760). С. 84-97.
5. Експорт української органічної продукції за чотири роки зріс майже вдвічі. URL: <https://agrotimes.ua/agromarket/eksport-ukrayinskoyi-organichnoyi-produkciyi-za-chotyry-roky-zris-majzhe-vdvichi/>.
6. Рибачек В.К. Правові аспекти розвитку органічного агровиробництва в Україні та Франції: ретроспективний аналіз: монографія. Public Law, Human Rights, and Decentralization in Franct find Ukrain: from Histjri to European Integration. Riga, Latvia, 2026. Baltija Publishing. С.143-146. 143 DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-643-0-6...>
7. Бусака Е. Новий Регламент (ЄС) 2018/848 про органічне виробництво. Брюссель, жовтень 2021. URL: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2022/01/IFOAMEU-_New-Organ-Regulation-_UA.pdf.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-12>

**INTERNATIONAL LEGAL AND NATIONAL FRAMEWORKS
FOR THE DEVELOPMENT OF LEGISLATION ON FOREST
REGENERATION IN AREAS OF UKRAINE AFFECTED
BY THE WAR**

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДТВОРЕННЯ ЛІСІВ
НА ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ
ВНАСЛІДОК ВІЙНИ**

Taranovych A.-M.

*Postgraduate Student at the
Department of Environmental Law
Educational and Scientific Institute of
Law of Taras Shevchenko National
University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Таранович А.-М.

*аспірантка кафедри
екологічного права
Навчально-науковий інститут права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Збройна агресія російської федерації проти України спричинила не лише руйнування об'єктів цивільної інфраструктури та значні соціально-економічні втрати, а й глибокі порушення екологічної рівноваги, що особливо виразно проявилися у стані лісів та лісових екосистем.

У сучасних умовах ліси України зазнають негативного впливу внаслідок безпосередніх бойових дій, пожеж, вибухів боєприпасів, мінного забруднення, будівництва фортифікацій, переміщення військової техніки. У зв'язку з цим відтворення лісів на територіях, що постраждали внаслідок війни, не може розглядатися виключно як питання лісокультурної діяльності чи галузевого управління лісовим господарством, а набуває ознак комплексної еколого-правової проблеми, вирішення якої потребує поєднання безпекових, природоохоронних, кліматичних, відновлювальних та євроінтеграційних підходів.

Особливої ваги це набуває з огляду на закріпленій у ст. 16 Конституції України обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку і підтримувати екологічну рівновагу на території України [1]. За звичайних умов правовий механізм відтворення лісів вибудовується на основі положень Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., Лісового кодексу України в редакції Закону України від 08 лютого 2006 року, законів України «Про заборону на проведення суцільних рубок у гірських

ялищево-букових лісах Карпатського регіону» від 10 лютого 2000 р. та «Про рослинний світ» від 09 квітня 1999 р., Правил відтворення лісів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2007 р. No 303, інших нормативно-правових актів. Проте в умовах воєнного стану цього нормативного масиву недостатньо, оскільки він не враховує специфіки територій, де відтворення лісів об'єктивно пов'язане з потребою попереднього розмінування, оцінки рівня екологічного ураження, встановлення ступеня деградації ґрунтів, визначення можливості природного відновлення лісів та забезпечення довгострокового моніторингу стану відновлюваних територій.

Як зазначається у науковій літературі, «в умовах збройного конфлікту неможливо забезпечити екологічну безпеку, спираючись виключно на норми внутрішнього права, що зумовлює потребу у поєднанні міжнародно-правових і національних механізмів регулювання охорони довкілля [5]. Тож для України має принципове значення збереження біологічного різноманіття, а також упровадження системи заходів щодо відновлення деградованих екосистем, оскільки бойові дії руйнують не лише лісові насадження, а й ширший природний комплекс, що потребує саме екосистемного, а не суто технічного підходу до відтворення лісів. Конвенція про біологічне різноманіття (1992 р.) закріпила обов'язок держав забезпечувати збереження біологічного різноманіття, стало використання його компонентів, а також уживання заходів щодо відновлення деградованих екосистем [1].

Важливе значення для дослідження цієї проблематики мають і міжнародні акти «м'якого права», які сформували загальні засади охорони довкілля в умовах воєнних загроз. У Всесвітній хартії природи (1982 р.) закріплено положення про те, що природа повинна бути захищена від деградації, спричиненої війною чи іншими ворожими діями [2]. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку (1992 р.) прямо визначила, що війна справляє руйнівний вплив на процес сталого розвитку, а держави мають поважати міжнародне право, яке забезпечує захист довкілля під час збройних конфліктів [3]. У зазначених актах не закріплено спеціальних механізмів відтворення лісів, однак їх значення полягає у формуванні методологічної основи для висновку, що повоєнне відтворення лісів слід розглядати не як факультативний напрям природоохоронної політики, а як прояв міжнародного обов'язку держави щодо відновлення довкілля, порушеного внаслідок війни.

Не менш вагоме значення має Угода про асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.), яка передбачає співробітництво сторін у сфері охорони довкілля та орієнтує Україну на імплементацію європейських стандартів [1]. У зв'язку з цим формування законодавства про відтворення лісів на територіях, що постраждали внаслідок війни, має здійснюватися з урахуванням тих правових підходів, які вже напрацьовані в ЄС щодо

збереження природних оселищ, охорони біорізноманіття, екосистемного відновлення та довгострокового природоохоронного планування. У Новій лісовій стратегії ЄС до 2030 року (New EU Forest Strategy for 2030, 2021 р.) наголошено на потребі захисту, відновлення та підвищення стійкості лісів, збереження біорізноманіття, наближення лісівництва до природних процесів, а також посилення моніторингу стану лісових екосистем у рамках досягнення кліматичних цілей та цілей із охорони біологічного різноманіття [4].

Актуальність розвитку спеціального законодавства підтверджується започаткуванням у березні 2026 р. спільного проєкту України та ФАО з підтримки стійких лісових ландшафтів, спрямованого на політику відновлення, розвиток систем лісовідновлення та залучення зеленого фінансування. [6].

У нашій державі національне законодавство формує загальну основу для регулювання діяльності з відтворення лісів, проте розвиток організаційно-правового механізму відтворення уражених воєнними діями територій є проблемою міждисциплінарного характеру. Відповідно до Лісового кодексу України, метою відтворення лісів є досягнення оптимальної лісистості, підвищення корисних властивостей лісів, поліпшення їх якісного складу, продуктивності та біологічної стійкості [1]. Правила відтворення лісів розраховані на звичайні умови господарювання, тоді як воєнний і повоєнний контекст потребує спеціального врегулювання безпечності ділянок, їх екологічної оцінки, можливості природного поновлення та подальшого екологічного моніторингу.

Суттєвою є і проблема взаємодії лісового законодавства із законодавством про протимінну діяльність. Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» від 06 грудня 2018 р. визначає загальні правові та організаційні засади протимінної діяльності [1], однак не встановлює спеціальних правил поєднання процедур розмінування з питаннями відтворення лісів. Як наслідок – виникають прогалини, лісове законодавство не враховує безпекового компоненту уражених воєнними діями територій, а законодавство про протимінну діяльність не пов'язує очищення територій із подальшим відновленням лісових екосистем. Потрібне міжгалузеве нормативне рішення, яке б забезпечило поетапність відновлення: оцінку безпечності та розмінування, екологічне обстеження, визначення моделі відтворення лісу з урахуванням природного стану території, а також тривалий екологічний моніторинг.

Вирішення цієї проблеми має спиратися також на положення Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р. та Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. №

1777-р [1]. Обидва акти орієнтують державу на відновлення природних екосистем, підвищення рівня лісистості, посилення ролі екологічних критеріїв у прийнятті рішень, модернізацію систем управління лісами, підвищення їх стійкості й наближення до європейських підходів.

Отже, міжнародно-правові та європейські засади дають підстави для переходу від вузького розуміння відтворення лісів як сукупності лісокультурних заходів до сучасного розуміння цього процесу як комплексного відновлення лісових екосистем, порушених внаслідок збройного конфлікту. Вдосконалення норм Лісового кодексу України та Правил відтворення лісів повинно відбуватися з урахуванням міжнародних стандартів охорони довкілля під час збройних конфліктів, положень Конвенції про біологічне різноманіття, кліматичних орієнтирів Паризької угоди та екосистемних підходів, сформованих правом Європейського Союзу. Лише за таких умов можливо сформувати ефективний правовий механізм відтворення лісів на воєнно уражених територіях, який відповідатиме потребам екологічної безпеки, повоєнного відновлення України та її євроінтеграційного розвитку.

Література:

1. Нормативно-правові акти наведено у відповідності до офіційного сайту Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.03.2026).
2. Всесвітня хартія природи 1982 р. хартія (дата звернення: 03.04.2026).
3. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 р URL: URL: Декларація Ріо-де-Жанейро (дата звернення: 30.03.2026).
4. The EU's New Forest Strategy for 2030 COM 16.07.2021. URL: New Forest Strategy (дата звернення: 30.03.2026).
5. Балюк Г. І., Шомпол О. А. Національні та міжнародно-правові проблеми регулювання охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки під час збройних конфліктів. Адміністративне право і процес. 2015. № 2.
6. Україна спільно з Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН розпочинає розробку проєкту з підтримки стійких лісових ландшафтів України. URL: розробка проєкту (дата звернення: 27.03.2026).

SECTION 7. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE. FINANCE LAW. INFORMATION LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-13>

RISK-BASED APPROACH IN THE BORDER CONTROL SYSTEM

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ

Blyk Yu. O.

*Postgraduate student at the Department
of National, International Law and Law
Enforcement Activities
Kherson State University
Kherson, Ukraine*

Блик Ю. О.

*аспірант кафедри національного,
міжнародного прав та
правоохоронної діяльності,
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна*

Світові інтеграційні процеси, розвиток транскордонної логістики та збільшення міжнародного пасажиропотоку об'єктивно змінили функціональне призначення державних кордонів загалом, та системи прикордонного контролю, зокрема. Концепція тотального, суцільного контролю кожного індивіда чи транспортного засобу, що перетинає кордон, визнана міжнародною спільнотою неефективною, оскільки вона гальмує економічний розвиток і порушує базові права людини на вільне пересування. А тому, на заміну застарілим моделям прикордонного контролю, вітчизняна юридична наука та правозастосовна практика успішно імплементують ризик-орієнтований підхід, який є фундаментальним інструментом європейського інтегрованого управління кордонами (European Integrated Border Management).

У теоретичному вимірі ризик-орієнтований підхід в сфері прикордонного контролю становить собою комплексну інформаційно-аналітичну діяльність, спрямовану на виявлення, оцінку та нейтралізацію загроз безпеки кордону, що дозволяє застосовувати заходи примусу і поглиблених перевірок в межах прикордонного контролю вибірково. Так, аналізуючи новітні парадигми прикордонної безпеки, дослідник В.Л. Зьолка справедливо акцентує увагу на тому, що головним завданням сучасної моделі управління кордонами є «створення та підтримання балансу між забезпеченням належного рівня прикордонної безпеки і збереженням відкритості державного кордону

для законного транскордонного співробітництва, а також осіб, які подорожують» [2]. Підтримуючу дану тезу, підкреслимо, що держаний кордон, у його сучасному розумінні, має перетворитися на своєрідну «розумну мембрану», яка безперешкодно пропускає легальний трафік, проте миттєво реагує на прояви правопорушень.

Концептуальний баланс в межах ризик-орієнтованого підходу в сфері управління кордонами знайшов своє чітке нормативно-правове закріплення в національному законодавстві та діяльності державних органів в сфері прикордонного контролю. Зокрема, у Законі України «Про прикордонний контроль» прямо визначено, що прикордонний контроль здійснюється із застосуванням аналізу та оцінки ризиків (п. 3 ст. 9 «процедура здійснення контролю другої лінії проводиться за результатами аналізу та оцінки ризиків під час виконання процедури контролю першої лінії...» [4]). Щодо практичного впровадження ризик-орієнтованого підходу у сфері прикордонного контролю, слід зауважити, що завдяки тривалій тісній співпраці з іноземними партнерами (наприклад, МОМ, ОБСЄ, Frontex та прикордонними відомствами сусідніх держав) Державна прикордонна служба України успішно пройшла шлях від розробки перших профільних програм (наприклад, Першої відомчої програми запровадження системи аналізу ризиків у 2006-2009 рр., Другої Програми із запровадження системи управління ризиками 2007 р., Третьої Програми розвитку системи аналізу ризиків на період до 2020 р.) до повної нормативної та практичної імплементації системи аналізу ризиків в інтегроване управління кордонами. Сучасний етап розвитку відомчої системи базується на оновленій європейській моделі CIRAM 2.0 (Common Integrated Risk Analysis Model, модель аналізу ризиків держав-членів ЄС, суть якої полягає в комплексному оцінюванні безпеки зовнішніх кордонів шляхом аналізу ризику як взаємозалежної функції дії трьох ключових чинників – загрози, уразливості системи і її потенційних наслідків/впливу) та вимогах візової лібералізації з ЄС, що значно підвищує рівень прикордонної безпеки та забезпечує ефективне прийняття управлінських рішень в сфері управління кордонами для мінімізації загроз в умовах обмежених ресурсів. Практична реалізація цього підходу забезпечується автоматизацією процесів, функціонуванням спільних віртуальних аналітичних центрів, міжвідомчим та міжнародним обміном випереджувальною інформацією, а подальший вектор спрямований на технічне переоснащення і удосконалення підготовки аналітиків для ефективної мінімізації загроз прикордонній безпеці [5]. Отже, з точки зору практичної реалізації, ризик-орієнтований підхід не обмежується фізичною лінією кордону, а працює в межах чотирирівневої системи

безпеки, яка включає заходи в третіх країнах (країнах походження та транзиту), співпрацю з суміжними державами, безпосередній контроль на зовнішньому кордоні, а також правоохоронну діяльність в середині державі.

Безпосередньо під час перетину кордону ризик-орієнтований підхід втілюється через процедури контролю першої та другої лінії. Як зазначає у своїх працях з адміністративної діяльності А.Ф. Мота, ефективна протидія транскордонній злочинності вимагає якісного аналітичного супроводження, яке акумулює статистичні дані та оперативну інформацію для безперервного оновлення індикаторів ризику [3]. Якщо під час базової перевірки на першій лінії спрацьовує певний профіль ризику (наприклад, збіг маршруту руху, нетипова поведінка, певні ознаки в документах), особа виводиться із загального потоку для проведення контролю другої лінії. О.В. Сойко підкреслює, що саме контроль другої лінії, який включає поглиблене вивчення документів та детальне опитування, є винятковою прерогативою системи профілювання, що мінімізує втручання у приватне життя законослухняних подорожуючих [6]. При цьому варто виокремити серйозний проблемний аспект реалізації механізму ризик-орієнтованого підходу, зокрема, надмірне навантаження на інспекторський склад у пунктах пропуску часто призводить до суб'єктивного трактування «потенційних індикаторів» ризику, що може породжувати безпідставні затримки транспорту або, навпаки, корупційні зловживання. Напрямом подолання цієї дискреції є тотальна цифровізація та автоматизація алгоритмів контролю. Науковець О.Б. Ганьба доводить, що ефективність механізму правового регулювання у сфері прикордонної безпеки безпосередньо залежить від інтелектуалізації інформаційного обміну, де рішення про проведення поглибленого контролю формується апаратно-програмними комплексами на основі інтеграції з міжнародними базами даних [1].

Більше того, застосування автоматизованих баз даних (таких як система ПТК АПК «Гарт-1/П», із каналами Інтерполу – Nominal Database, Stolen and Lost Travel Documents та Stolen Motor Vehicles) виводить протидію злочинності на наднаціональний рівень. Зокрема, досліджуючи кримінологічні аспекти транскордонного криміналітету, С.О. Філіппов переконливо аргументує, що тільки застосування інноваційних технологій, зокрема біометричної ідентифікації та автоматичного таргетингу, дозволяє системі управління ризиками грати на випередження, руйнуючи логістику транснаціональних злочинних синдикатів [7].

Отже, проведений аналіз засвідчує, що трансформація системи прикордонного контролю в умовах глобалізаційних процесів та

інтенсифікації транскордонної мобільності зумовила відхід від концепції тотального контролю на користь ризик-орієнтованої моделі управління кордонами, яка відповідає сучасним європейським стандартам інтегрованого прикордонного менеджменту. Підхід, що ґрунтується на системному аналізі загроз, уразливостей і потенційних наслідків, дозволяє забезпечувати баланс між гарантуванням національної безпеки та дотриманням принципу свободи пересування, оптимізуючи використання ресурсів держави. Водночас ефективність цієї системи значною мірою залежить від рівня технологічного забезпечення та мінімізації суб'єктивного чинника у прийнятті рішень, що актуалізує подальшу цифровізацію і алгоритмізацію процедур прикордонного контролю. Таким чином, ризик-орієнтований підхід виступає ключовим інструментом сучасної прикордонної безпеки, який забезпечує проактивне виявлення загроз і протидію транскордонній злочинності в умовах динамічного розвитку міжнародних зв'язків.

Література:

1. Ганьба О. Б. Правові відносини у сфері прикордонної безпеки України: теоретичні і прикладні проблеми : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 552 с.
2. Зьолка В.Л. Охорона національних інтересів України у прикордонній сфері (адміністративно-правовий аспект): монографія. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2015. 672 с. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/2918/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F%20%D0%97%D1%8C%D0%BE%D0%BB%D0%BA%D0%B8%20%281%29.pdf> (дата звернення: 14.04.2026)
3. Мота А. Ф. Діяльність Державної прикордонної служби України з протидії нелегальній міграції (адміністративно-правовий аспект): монографія. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2018. 492 с.
4. Про прикордонний контроль: Закон України від 05.11.2009 № 1710-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17> (дата звернення: 21.04.2026)
5. Розвиток системи аналізу ризиків у Державній прикордонній службі України. Державна прикордонна служба України : офіційний вебсайт. URL: https://dpsu.gov.ua/uk/risk-analysis_development (дата звернення: 14.04.2026)
6. Сойко О. В. Прикордонний контроль: vademecum 2. Одеса : Видавництво «Айс Принт», 2024. 468 с.
7. Філіппов С. О. Бар'єрність кордонів vs транскордонна злочинність? Часопис Київського університету права. 2017. № 2. С. 245–250

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-14>

ETYMOLOGY, CONCEPT AND FEATURES OF THE CONVENTION

ЕТИМОЛОГІЯ, ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ КОНВЕНЦІЇ

Varhuliak O. H.

*Doctor of Philosophy,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of State and Legal Disciplines
European University
Kyiv, Ukraine*

Варгуляк О. Г.

*доктор філософії, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна*

Поняття «конвенція» є однією з категорій правової науки, зокрема й науки адміністративного права. Тому, видається за необхідне дослідити історію його становлення. Дослідження генези цього терміна дозволяє глибше осмислити його сучасне нормативне та доктринальне значення.

Перші згадки поняття «конвенція» зафіксовано приблизно 1440-ми роками. Його запозичено з середньофранцузького *convention*, з латинського *conventiō* (народні збори; зближення, зустріч; договір, угода). Це слово пов'язане з дієсловом *conveniō* (сходитися, приходити, збиратися або зустрічатися разом, збиратися, домовлятися, погоджуватися), утвореним за допомогою префікса *con-* (з, разом) + *veniō* (приходити, доходити) [2; 8]. Як бачимо, уже на етимологічному рівні поняття «конвенція» охоплює як процес узгодження позицій, так і його формалізований результат у вигляді договору.

Історично в середньовічний період термін «конвенція» використовувався переважно для позначення договорів між великими країнами. З часом сфера застосування терміна «конвенція» сфера його застосування істотно розширилася і він став використовуватися для опису договорів, укладених між країнами з різних галузей, включаючи політику, торгівлю, зброю та права людини [7].

На офіційному сайті Організації Об'єднаних Націй йдеться про те, що термін «конвенція» може мати як загальне, і спеціальне значення.

Що стосується загального розуміння, то за змістом статті 38(1)(a) Статуту Міжнародного Суду «міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні» є джерелами права [6]. У цьому загальному вживанні термін «конвенція» включає всі міжнародні угоди, як і загальний термін «договір». Звідси зроблено висновок про те, що загальний термін «конвенція» є синонімом загального терміна «договір».

Стосовно спеціального значення досліджуваної категорії зауважено на тому, що якщо в минулому столітті термін «конвенція» традиційно вживався для позначення двосторонніх угод, то на сьогодні він зазвичай використовується для позначення офіційних багатосторонніх договорів за участю великої кількості сторін. Зазвичай документи, що укладаються під егідою міжнародних організацій, називаються «конвенції». Те саме стосується документів, прийнятих органом міжнародної організації, приміром Міжнародною організацією праці [1].

Якщо говорити про дефініцію поняття «конвенція», то її в наукових джерелах сформульовано як угоду зі спеціальних міжнародних питань економічного, технічного, гуманітарного та військового характеру [5].

Поряд із цим у довідкових джерелах поняття «конвенція» може також вживатися для позначення:

- 1) акту зібрання; зустрічі кількох осіб або окремих осіб;
- 2) союзу; коаліції;
- 3) зборів. У цьому сенсі це слово включає будь-які офіційні збори або зібрання людей для цивільних або церковних цілей.

У контексті останнього з наведених визначень цікаво видається така інформація. У Великій Британії «конвент» – це назва, надана надзвичайним зборам станів королівства, що проводяться без королівського наказу; збори, які повернули Карла II на престол, і які оголосили про зречення Якова II від престолу. Водночас у Сполучених Штатах Америки ця назва дається зборам представників, які формують конституцію уряду або політичне об'єднання; конвент сформував конституцію Сполучених Штатів у 1787 році [9].

Водночас у сучасній правовій доктрині та практиці застосування термін «конвенція» усталено розглядається саме як різновид міжнародного договору.

Як зауважується у Вікіпедії, «конкретні ознаки, за якими той чи інший договір слід називати конвенцією, виділити важко» [4]. Водночас спробуємо виокремити такі ознаки:

- належить до інструментів міжнародного права;
- укладається між суб'єктами міжнародного права;
- породжує права та обов'язки для сторін;
- традиційно є багатостороннім договором;
- встановлює певні правила та стандарти для учасників;
- регулює питання комплексно, охоплюючи всі аспекти того чи іншого питання;
- допомагає державам домовлятися та співпрацювати для досягнення спільних цілей і вирішення глобальних проблем [7].

Показовим прикладом є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, яка охоплює всі ключові сфери реалізації прав осіб з

інвалідністю, визначає стандарти їх захисту, а також передбачає механізми міжнародного моніторингу та звітування держав-учасниць.

Насамкінець, конвенції існують різних видів. Наприклад, (1) міжнародні конвенції з прав людини, які стандарти і правила для захисту прав людини (зокрема Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю [3]); (2) міжнародні конвенції з торгівлі, які визначають правила та умови для міжнародної торгівлі товарами та послугами; (3) Міжнародні конвенції з охорони навколишнього середовища, які створюють правила та стандарти для охорони довкілля тощо [7].

Отже, зазначене дає підстави для висновків про те, що поняття «конвенція» має глибоке історичне та етимологічне коріння, що поєднує процес узгодження волі сторін і його юридично оформлений результат. У сучасній правовій науці та практиці «конвенція» розглядається як різновид міжнародного договору, переважно багатостороннього характеру. Конвенції відіграють ключову роль у формуванні міжнародних стандартів та є важливим інструментом імплементації міжнародних зобов'язань держав.

Література:

1. Визначення термінів. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/
2. Конвенції – етимології. Горох: онлайн-бібліотека. URL: <https://goroh.pp.ua/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/%D0%BA%D0%BE%D0%B%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97>
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
4. Конвенція. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F>
5. Право міжнародних договорів. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/mg/lectures/lecture_3.html
6. Статут Міжнародного суду. URL: <https://www.un.org/ru/icc/statut.shtml>
7. Що таке Конвенція. URL: <https://xn----8sbptrz0c.xn--j1amh/%D0%BA/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F.html>
8. Convention. URL: <https://en.wiktionary.org/wiki/convention>.
9. Convention. URL: <https://webstersdictionary1828.com/Dictionary/convention>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-15>

INVALIDITY OF AN ADMINISTRATIVE ACT AS A CATEGORY OF ADMINISTRATIVE LAW

НІКЧЕМНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО АКТА ЯК КАТЕГОРІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Godulyan G. O.

*2nd year master's student
National University "Odesa Law
Academy"
Odesa, Ukraine*

Годулян Г. О.

*студент 2 курсу магістратури
Національний університет
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Категорія нікчемності традиційно сформувалася в межах цивілістичної доктрини, де недійсний правочин розглядається як такий, що не породжує юридичних наслідків із моменту його вчинення незалежно від факту судового підтвердження [1, с. 24-25]. Проте впровадження цієї конструкції у сфері адміністративного права створює низку суперечностей і потенційних проблем правозастосування, оскільки адміністративний акт має іншу юридичну природу, ніж приватноправовий правочин, будучи формою реалізації публічної влади та інструментом владного впливу адміністративного органу на сферу публічно-правових відносин.

Питання про існування таких дефектів адміністративного акта, які свідчать про його юридичну нікчемність із моменту прийняття, не було предметом всебічного обговорення, зважаючи на усталену презумпцію чинності адміністративного акта: навіть дефектний акт до моменту його офіційного скасування або визнання протиправним зазвичай вважається таким, що підлягає виконанню [2, с. 34]. У європейській адміністративно-правовій традиції концепція нікчемності адміністративного акта використовується, однак переважно як виняткова конструкція, що застосовується у випадках найбільш грубих і очевидних порушень [3; 4, с. 119]. Йдеться насамперед про акти, прийняті органом поза межами компетенції, акти з очевидно протиправним змістом або акти, ухвалення яких супроводжувалося фундаментальним порушенням процедури. Водночас навіть у таких випадках нікчемність не означає автоматичного неіснування акта в правовій реальності. Фактично такий акт може породжувати певні управлінські, організаційні, майнові наслідки до моменту офіційного

реагування держави. Таким чином, фундаментальною проблемою категорії нікчемності в адміністративному праві є суперечність між двома базовими підходами: з одного боку, нікчемний акт не повинен створювати юридичних наслідків із моменту прийняття, але з іншого боку, сама природа адміністративного акта передбачає його обов'язковість і дію до моменту припинення у встановленому порядку. Така суперечність яскраво проявляється у контексті принципу правової визначеності, який вимагає стабільності адміністративних правовідносин та передбачуваності дій публічної адміністрації.

Після прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» [5] проблема нікчемності адміністративних актів отримала новий зміст, оскільки Закон фактично визнав існування категорії нікчемного адміністративного акта, але при цьому не сформував завершеної моделі її застосування: яким чином установлюються «очевидні значні недоліки», хто має право її констатувати, чи може адміністративний орган самостійно не виконувати власний нікчемний акт, чи потребує нікчемність офіційного підтвердження, чи вправі приватна особа ігнорувати акт, який вона вважає нікчемним. Не менш важливим питанням є співвідношення нікчемності з такими формами реагування на дефектний адміністративний акт, як скасування, відкликання, виправлення помилок, визнання акта протиправним у судовому порядку. Ці питання створюють конфлікт, який не може бути вирішений, оскільки випливають із взаємовиключних концептів.

Пропонуємо поглянути на нікчемність адміністративного акту з іншого ракурсу. Проблема полягає не лише в тому, що Закон України «Про адміністративну процедуру» не дає вичерпної відповіді на всі питання застосування нікчемності. Сама категорія нікчемності нерідко сприймається за аналогією з традиційним поділом дефектних актів на нікчемні та оспорювані. Такий підхід має пояснювальне значення, однак потребує уточнення, оскільки названі категорії не є повністю однопорядковими. Нікчемність характеризує особливий юридичний стан акта, тоді як оспорюваність радше вказує на можливість усунення дефектного, але чинного адміністративного акта в адміністративному або судовому порядку. Саме тому поділ дефектних адміністративних актів на нікчемні та оспорювані варто розуміти не як розмежування незаконних актів за ступенем протиправності, адже якщо виходить лише з інтенсивності порушення, – нікчемність перетворюється на посилену форму протиправності й фактично дублює загальну конструкцію незаконного адміністративного акта. Як уявляється цінність категорії «нікчемність» полягає не стільки у фіксації особливо грубого дефекту, скільки у зміні правового режиму такого акта.

Для дефектного, але чинного адміністративного акта характерною є загальна логіка усунення з правового обігу: такий акт набирає чинності, породжує юридичні наслідки та зберігає обов'язковість до моменту його скасування, відкликання, визнання протиправним чи недійсним у встановленому порядку. Його дефектність створює підстави для перегляду, але сама по собі не заперечує юридичного існування акта як владного рішення. Тому правове реагування у цьому випадку спрямоване на припинення дії акта, усунення його наслідків або відновлення порушеного становища залежно від характеру порушення, добросовісності адресата, прав третіх осіб та принципу пропорційності. Для нікчемного адміністративного акта характерною є інша логіка – логіка невизнання юридичної сили. Такий акт не потребує припинення чинності у звичайному розумінні, оскільки його дефект перешкоджає самому набранню чинності. Відповідно, правове реагування має полягати не стільки у скасуванні акта, скільки в офіційній констатації його нікчемності, невизнанні за ним здатності породжувати юридичні наслідки та врегулюванні фактичних наслідків його появи в управлінській практиці.

Такий підхід дозволяє інакше поставити питання про підстави нікчемності. Вони мають визначатися функціонально – через здатність відповідного дефекту змінити режим адміністративного акта. Нікчемність можуть зумовлювати лише такі порушення, які руйнують саму можливість визнання акта належним результатом реалізації публічно-владної компетенції. Якщо ж дефект потребує доказування, оцінки обставин, тлумачення норми, перевірки меж дискреції або зважування інтересів, такий акт має залишатися у режимі дефектного, але чинного акта, що підлягає оскарженню чи іншому способу усунення.

Таким чином, нікчемність не є просто посиленою формою протиправності. Питання про здатність адміністративного акта породжувати правові наслідки з моменту прийняття має значення не лише для оцінки самого акта, а й для визначення правової долі дій, вчинених на його підставі. Саме від цього залежить, чи може акт бути підставою для виконання, примусу, прийняття похідних рішень, а також як мають розподілятися ризики між адміністративним органом і адресатом у разі фактичного виконання такого акта. І оспорювані, і нікчемні адміністративні акти можуть призводити до однакового кінцевого результату (зумовити необхідність відновлення попереднього становища, перегляду похідних рішень або компенсації шкоди), але породжують при цьому різні режими реагування на дефекти.

Під режимом реагування на дефект адміністративного акта слід розуміти не окремий процедурний спосіб його перевірки, а сукупність правових наслідків, які настають залежно від того, чи визнається акт

таким, що набрав чинності та був здатний породжувати юридичні наслідки. Інакше кажучи, режим реагування визначає не лише те, яким способом дефект буде встановлено, а насамперед те, як оцінюється сам акт, дії, вчинені на його підставі, похідні рішення та можливість збереження або усунення вже створених наслідків.

Такий підхід дозволяє зняти проблему пошуку окремої, спеціальної процедури встановлення нікчемності адміністративного акта. Нікчемність має бути встановлена тими самими інституційними способами, що й інші дефекти адміністративного акта: самим адміністративним органом у межах самоконтролю, органом адміністративного оскарження або судом під час розгляду публічно-правового спору. Відмінність полягає саме в юридичному значенні такого встановлення: нікчемність акту є не позбавляє його юридичної сили на майбутнє, а підтверджує, що така сила не виникла від самого початку, і тому його наслідки оцінюються як наслідки дій, вчинених без належної адміністративно-правової підстави.

Отже, специфіка нікчемності полягає в тому, що вона змінює зміст правового реагування на дефект. Такий правовий режим характеризується наступними ознаками: 1) виключається можливість використання адміністративного акта як підстави для виконання, примусу або прийняття похідних рішень. Нікчемність може бути прямо встановлена за вимогою заінтересованої особи органом, який прийняв акт, або судом або опосередковано – під час оскарження дій, рішень чи заходів примусу, що ґрунтувалися на такому акті; 2) персональна відповідальність посадової особи за прийняття, підтримання або примусове виконання акта, який не набув чинності. Якщо нікчемність означає, що акт не набрав чинності через очевидні значні недоліки, то сам факт прийняття такого акта має отримати окрему юридичну оцінку. Тому доцільним є запровадження спеціальної підстави дисциплінарної відповідальності посадової особи за прийняття нікчемного адміністративного акта або за подальше використання такого акта як підстави для управлінських дій. Така відповідальність має наставати лише за прийняття акта з очевидними значними недоліками, які відповідно до закону перешкоджають набранню ним чинності. Очевидність і значущість дефекту в цьому випадку стануть запобіжниками від надмірного покарання посадових осіб за складні або дискусійні питання правозастосування; 3) допустимість невиконання нікчемного акта адресатом. Оскільки нікчемний адміністративний акт не набирає чинності, адресат не повинен бути зобов'язаний до його виконання. Водночас особа, яка самостійно кваліфікує акт як нікчемний і відмовляється від його виконання, бере на себе ризик помилкової оцінки. З метою зменшення цього ризику доцільно передбачити обов'язок особи

офіційно повідомити адміністративний орган про невизнання юридичної сили акта та вимагати перевірки його нікчемності. Таке повідомлення не повинно автоматично блокувати подальші дії адміністративного органу, однак перетворює невиконання з пасивного ігнорування на зафіксовану правову позицію учасника адміністративних правовідносин; 4) неможливість збереження похідних наслідків. Якщо певний обов'язок, примус, стягнення, відмова у реалізації права або похідне рішення спиралися виключно на нікчемний адміністративний акт, вони не можуть зберігатися як належно обґрунтовані, оскільки первинний акт не набув юридичної сили. На відміну від ситуації подальшого скасування дефектного, але чинного акта, тут не йдеться про втрату підстави на майбутнє: така підстава не визнавалася належною від самого початку. Тому кожний похідний наслідок має або отримати інше самостійне правове обґрунтування, або бути усунений шляхом скасування, повернення сплаченого, компенсації шкоди чи відновлення попереднього становища особи. Якщо єдина підстава – нікчемний акт, жоден наслідок не може бути збережений без нового самостійного правового обґрунтування.

Таким чином, пропонуємо нікчемність адміністративного акта розглядати як спеціальний правовий режим акта, що не набув юридичної сили. Це дозволить перевести дискусію у конструктивне русло і скласти парадоксальність конструкції нікчемності адміністративного акта. Вихід із цього тупика полягає не у пошуку окремої процедури скасування нікчемного акта, і не у визнанні права учасників адміністративних відносин робити вигляд, що владного волевиявлення адміністративного органу не існує, а у визначенні спеціального режиму поводження з актом, який фактично з'явився в адміністративній практиці, але не може визнаватися належною правовою підставою.

Література:

1. Бабіч І.Г. Недійсність правочину як форма захисту цивільних прав: огляд концепцій і поглядів. *Часопис цивілістики*. 2023. № 48. С. 21-26. URL: <https://clj.nuoua.od.ua/archive/48/2.pdf>
2. Карабін Т.О., Хохлова І.В., Тернушак М.М., Фенич Я.В., Пилип В.В, Головацький Н.Т., Болдіжар С.О., Гербут В.С., Малеш П.В., Сухан І.С. Методична розробка для студентів юридичного факультету. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. 68 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b2a8b36-fd40-4d4f-ad30-30482f756877/content>
3. Тимошук В. Адміністративні акти в Україні – повернення до європейських традицій належного урядування. URL: http://www.pravo.org.ua/images/documents/Tymoshchuk_11_05_2012.pdf.

- DOI
- <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-16>

МЕТОДИ ОПТИМАЛЬНОГО ОПОДАТКУВАННЯ У ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
та фінансового права,
Національний університет «Одеська
юридична академія»
м. Одеса, Україна

Податкову оптимізацію слід розуміти як правомірну діяльність суб'єкта господарювання, спрямовану на зниження обсягу податкових зобов'язань через використання всіх інструментів, передбачених законом: пільг та переваг. На відміну від оптимізації, ухилення від сплати податків базується на незаконних діях, таких як приховування об'єктів оподаткування або подання недостовірної звітності. Такі дії тягнуть за собою адміністративну та кримінальну відповідальність, тому їх не можна вважати методами оптимізації оподаткування.

Сьогодні в Україні сформувалося кілька основних методів правомірної оптимізації. По-перше, це використання механізму перерозподілу доходів через фізичних осіб-підприємців (ФОП), які перебувають на спрощеній системі оподаткування. У цій моделі прибуток компанії спрямовується на оплату послуг ФОП, що дозволяє суттєво зменшити базу оподаткування податком на прибуток для підприємств на загальній системі. Ця практика набула особливого поширення в ІТ-секторі, де відбувається залучення фахівців як незалежних контрагентів-платників єдиного податку.

По-друге, поширеним методом є реєстрація бізнесу за кордоном, що передбачає акумулювання прибутку в юрисдикціях із більш сприятливим кліматом (так звані «офшори»). Власник вибудовує ланцюг контрольованих операцій, щоб змістити центр прибутку в зону з низькою або нульовою ставкою податку. Проте варто зауважити, що цей шлях стає дедалі ризикованішим. Державна податкова служба України посилює контроль за трансфертним ціноутворенням, що може призвести до значних донарахувань [2]. Реєстрація бізнесу за кордоном приваблює підприємців не лише низькими ставками, а й спрощеним обліком. Наприклад, у європейських офшорних юрисдикціях вимоги до бухгалтерії мінімальні, хоча обов'язковим залишається щорічний аудит [3]. Глобальна тенденція боротьби з деофшоризацією, яку підтримують МВФ та центральні банки, поступово звужує можливості для використання таких схем.

Важливим інструментом оптимізації є система податкових пільг. Згідно з Податковим кодексом України, вони можуть реалізовуватися через податкові вирахування (знижки), зменшення вже нарахованих зобов'язань, застосування знижених ставок або повне звільнення від платежів на певний період (податкові канікули) [1]. Знижки поділяються на лімітовані та нелімітовані, залежно від обсягу витрат, що можуть бути враховані. Також бізнес може застосовувати механізми відстрочки платежів, наприклад, через податковий кредит. Важливо пам'ятати, що використання пільг є правом, а не обов'язком платника (за винятком ПДВ), і невикористані пільги не підлягають перенесенню на майбутні періоди чи відшкодуванню.

Додатковими методами управління податковим навантаженням є делегування обов'язків та об'єктне регулювання. Делегування передбачає передачу функцій зі сплати основних податків спеціалізованим структурам для мінімізації ризиків та оптимізації прибутку. Об'єктне регулювання полягає у виведенні певних операцій з-під оподаткування без шкоди для основної господарської діяльності. Крім того, слід зазначити про метод відстрочки платежу, який дозволяє

синхронізувати момент сплати податку з моментом фактичного отримання доходу або виникнення об'єкта оподаткування.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що комплексний підхід до податкової оптимізації має поєднуватися зі стратегічними цілями держави. Збільшення бюджетних надходжень повинно відбуватися не через податкове навантаження на існуючих платників податків, а шляхом розширення їхньої кількості та підвищення прозорості адміністрування. Ключовим аспектом ефективного функціонування податкової системи є чітке розмежування між легальною оптимізацією та протиправним ухиленням від сплати податків. Оптимізація оподаткування – це виключно законний процес використання платником можливостей, наданих державою (пільги, спеціальні режими, канікули), натомість будь-які спроби маніпуляції звітністю чи приховування доходів виходять за межі оптимізації оподаткування та повинні мати наслідком притягнення до юридичної відповідальності. Оптимізація оподаткування в Україні є необхідною умовою для підтримки конкурентоспроможності бізнесу та стимулювання інвестицій.

Література:

1. Податковий кодекс України: Закон, Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
2. Державна податкова служба України. Офіційний портал. URL: <https://tax.gov.ua/>.
3. Шелудько В.М. Фінансовий ринок. Навчальний посібник. Київ. Знання – Прес, 2007. 535с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-17>

**PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION
OF RELATIONS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE
AND SPORTS**

**ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН
У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ**

Zhyvytsia O. O.
*Postgraduate Student
at the Department of National,
International Law
and Law Enforcement Activities
Kherson State University
Kherson, Ukraine*

Живиця О. О.
*аспірант кафедри національного,
міжнародного права
та правоохоронної діяльності
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна*

Розбудова соціальної та правової держави неможлива без належного забезпечення розвитку гуманітарної сфери, яка безпосередньо впливає на якість життя населення, зокрема, відповідно до ст. 49 Конституції України «Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя» [5]. Зважаючи на такий високий рівень конституційного гарантування, сфера фізичної культури і спорту потребує якісного та ефективного впорядкування, яке реалізується переважно через механізм адміністративно-правового регулювання.

У цьому аспекті принципи адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту становлять ідеологічну та нормативну основу організації й здійснення управлінської діяльності у відповідній сфері. Досліджуючи цей концепт у розрізі державного управління, М.А. Слободянюк констатує, що правові принципи – це не просто абстрактні закономірності, а реальні правила, якими органи публічної адміністрації повинні керуватися у своїй повсякденній діяльності. Їхня роль є ключовою, адже саме через призму принципів здійснюється тлумачення правових норм, визначається вектор правозастосовної практики та здійснюється подолання прогалин у законодавстві [7, с. 52].

Звертаючись до практики нормативного закріплення принципи адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту, варто відзначити певні термінологічні та концептуальні розбіжності, що впливають на уніфіковане розуміння

та застосування відповідних положень у правозастосовній практиці. Зокрема, ст. 4 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» визначає засади державної політики у сфері фізичної культури і спорту, серед яких можна відмітити пріоритет гуманітарної політики, розвиток особистості та здорового способу життя, фізичне і духовне вдосконалення та імідж держави, гуманізм і гендерна рівність, захист дітей від насильства та дискримінації, рівність прав і можливостей, безпека учасників та глядачів, безперервність занять спортом, етичні та моральні цінності, соціально-правовий захист, підтримка громадських спортивних об'єднань, доступність і якість послуг, підтримка напрямів фізичної культури та спорту, інклюзивність для осіб з інвалідністю, розвиток благодійності, орієнтація на міжнародні стандарти і традиції, дотримання соціальних стандартів [6]. Проте, як цілком обґрунтовано підкреслює Д.В. Константинов, на законодавчому рівні перелік принципів публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту не є вичерпним, оскільки закон оперує терміном «засади», які у своїй більшості стосуються напрямків діяльності, аніж встановлюють базові фундаментальні правила [4, с. 52]. *Вказана законодавча невизначеність зумовлює суттєві ускладнення у сфері правозастосування, оскільки відсутність чітко структурованої системи принципів адміністративного регулювання на законодавчому рівні ускладнює окреслення меж дискреційних повноважень органів публічної влади та знижує рівень правової визначеності для суб'єктів у сфері фізичної культури і спорту.*

Поглиблюючи аналіз зазначеної проблеми, М.А. Слободянюк також звертає увагу на те, що у Законі України «Про фізичну культуру і спорт» відсутнє закріплення таких фундаментальних регулятивів для управлінської діяльності, як принципи верховенства права та законності, що об'єктивно вимагає відповідного доповнення нормативного акта [7, с. 53]. На нашу думку, подолання цієї проблеми вбачається у проведенні системної кодифікації спортивного законодавства, що дозволить виокремити загальноправові та спеціальні принципи у самостійний структурний блок, усунувши дублювання та суперечності між підзаконними актами.

Серед спеціальних принципів адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту ключове місце посідає *принцип гарантування рівних прав та можливостей громадян*. Аналізуючи цей аспект та відповідні виклики сьогодення, А.В. Багрій наголошує, що забезпечення рівних прав є фундаментальним завданням регулювання, яке безпосередньо спрямоване на подолання нерівності, нівелювання гендерних бар'єрів та створення умов для інклюзивного доступу осіб з інвалідністю до

спортивної інфраструктури [1, с. 54]. В свою чергу зауважимо, що реалізація зазначеного принципу в умовах сучасного суспільного розвитку потребує не лише формального закріплення рівних прав, а й створення дієвих організаційно-правових механізмів їх забезпечення, зокрема через адаптацію спортивної інфраструктури, впровадження інклюзивних практик, а також запобігання будь-яким формам дискримінації у сфері фізичної культури і спорту. Водночас ефективність його втілення значною мірою залежить від узгодженості дій органів публічної влади, місцевого самоврядування та спортивних організацій, що мають забезпечувати реальну, а не декларативну рівність можливостей для всіх категорій громадян.

Не менш важливим специфічним регулятивом адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту є *принцип оздоровчої спрямованості*. Згідно з дослідженнями С.М. Домбровська, С.А. Вавренюка та В.В. Палюх цей принцип виражає обов'язкову вимогу досягнення позитивного ефекту для здоров'я в процесі занять фізичною культурою і спортом, безпосередньо орієнтуючи всіх учасників правовідносин на неухильне дотримання правил безпеки та методичних вказівок [3, с. 28]. У цьому контексті принцип оздоровчої спрямованості виступає не лише орієнтиром для організації фізкультурно-спортивної діяльності, а й обов'язковим нормативним стандартом, що зобов'язує суб'єктів відповідних правовідносин забезпечувати пріоритет збереження і зміцнення здоров'я учасників, мінімізувати ризики травматизму та формувати безпечне середовище для систематичних занять фізичною культурою і спортом.

З точки зору організації безпосереднього управлінського процесу та розбудови інституційної інфраструктури, система принципів має включати організаційно-функціональні засади адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту. Досліджуючи даний аспект, С.М. Балабан формулює перелік базових принципів, до якого включає принципи координації, єдності, децентралізації, деконцентрації, субсидіарності та партнерства [2, с. 169]. Зокрема, у сучасних умовах державотворення *реалізація принципів децентралізації та субсидіарності є особливо нагальною*, оскільки передача адміністративних повноважень на рівень територіальних громад дозволяє максимально наблизити фізкультурно-спортивні послуги до їх безпосереднього споживача. Практика свідчить, що впровадження зазначених принципів сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень, більш раціональному використанню ресурсів на місцевому рівні та оперативному реагуванню на потреби населення у сфері фізичної культури і спорту, що, у свою

чергу, забезпечує підвищення якості та доступності відповідних послуг для громадян.

Окрім того, суттєвою особливістю адміністративно-правового регулювання у сфері спорту є його тісна взаємодія з приватноправовими механізмами та локальними нормативними актами спортивних організацій, що в сукупності формують комплекс так званого «м'якого спортивного права» (*lex sportiva*). Така взаємодія зумовлює поєднання імперативних та диспозитивних регуляторних підходів, забезпечуючи більш гнучке і адаптивне правове регулювання спортивних відносин у сучасних умовах їх розвитку. Д.В. Константинов дуже доречно зауважує, що правові основи функціонування даної сфери об'єктивують трискладову систему принципів – принципи діяльності публічної адміністрації, принципи діяльності інших суб'єктів, а також принципи побудови та розвитку взаємовідносин між ними [4, с. 54]. На практиці це означає, що державні органи не можуть діяти суто директивними методами, а повинні спиратися на *принцип партнерської взаємодії та визнання автономії спорту*. Тільки такий баланс забезпечує ефективне поєднання державного регулювання та саморегуляції спортивної сфери, що дозволяє досягати оптимального узгодження публічних інтересів із автономією спортивних організацій, підвищувати результативність управлінських рішень та сприяти сталому розвитку фізичної культури і спорту як соціально значущого інституту.

Отже, проведене дослідження засвідчує, що принципи адміністративно-правового регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту становлять системоутворюючу основу відповідного механізму публічного адміністрування, забезпечуючи його ціннісну, нормативну та організаційну єдність. Їх зміст охоплює як загальноправові засади (верховенство права, законність, рівність, гарантування прав і свобод), так і спеціальні регулятиви (оздоровча спрямованість, інклюзивність, доступність, безпека), а також організаційно-функціональні принципи управління (децентралізація, субсидіарність, координація, партнерство). Водночас встановлено, що чинне законодавство характеризується певною фрагментарністю та термінологічною неузгодженістю у визначенні принципів, що ускладнює їх уніфіковане застосування у правозастосовній практиці та знижує рівень правової визначеності для суб'єктів спортивних правовідносин. У цьому контексті особливого значення набуває необхідність систематизації та кодифікації спортивного законодавства з метою формування чіткої, структурованої системи принципів адміністративно-правового регулювання. Додатково підкреслено, що ефективність реалізації зазначених принципів значною мірою залежить від збалансованого поєднання імперативного державного регулювання

та автономії спортивних організацій у межах «м'якого права» (*lex sportiva*), що забезпечує гнучкість, адаптивність і результативність управління у сфері фізичної культури і спорту.

Література:

1. Багрій А. В. Рівні права та можливості громадян у сфері фізичної культури і спорту як об'єкт адміністративно-правового регулювання. Науковий вісник публічного та приватного права. 2024. Вип. 4. С. 72–76. URL: <https://nvppp.in.ua/vip/2024/4/14.pdf> (дата звернення: 22.04.2026)
2. Балабан С. М. Публічне адміністрування сферою фізичної культури та спорту : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. 207 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/13/2.pdf> (дата звернення: 21.04.2026)
3. Домбровська С. М., Вавренюк С. А., Палюх В. В. Державне регулювання фізичної культури та спорту в Україні : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2020. 313 с. URL: <https://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/10760/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F%20%D0%92%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf> (дата звернення: 12.04.2026)
4. Константинов Д. В. Принципи діяльності суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері фізичної культури і спорту. Адміністративне право і процес; Фінансове право; Інформаційне право. 2023. № 20. С.52-58. URL: https://legalnovels.in.ua/journal/20_2023/7.pdf (дата звернення: 20.04.2026).
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 21.04.2026)
6. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12> (дата звернення: 16.04.2026)
7. Слободянюк М.А. Адміністративно-правове регулювання публічного управління у галузі фізичної культури та спорту: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 198 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f8cc4b17-480a-47d6-a827-25a5ef295f0a/content> (дата звернення: 21.04.2026)

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-18>

**REGULATORY AND LEGAL SUPPORT
FOR THE ORGANIZATION OF THE ACTIVITIES
OF THE INVESTIGATIVE UNITS OF THE NPU AS THE MAIN
SUBJECT OF INVESTIGATION IN THE CONDITIONS
OF THE LEGAL REGIME OF MARTYR STATE
AND AFTER THE WAR PERIOD**

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ НПУ ЯК ОСНОВНОГО
СУБ'ЄКТА РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯ ВОЄННИЙ ПЕРІОД**

Kmet A. S.

*Postgraduate Student
Odessa State University of Internal
Affairs
Odesa, Ukraine*

Кметь А. С.

*аспірантка
Одеський державний університет
внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Сучасний етап розвитку України під час дії правового режиму воєнного стану характеризується функціонуванням правоохоронної системи в умовах підвищених безпекових викликів, де особливого значення набуває належне нормативно-правове забезпечення діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, які є одним із суб'єктів досудового розслідування кримінальних правопорушень, від ефективності діяльності яких залежить забезпечення законності, правопорядку, а також дотримання прав і свобод людини. Нормативно-правове забезпечення організації діяльності слідчих підрозділів НПУ складається із ряду законодавчих актів, серед яких центральне місце посідає Конституція України[1], Кримінальний процесуальний кодекс України[2], закони України «Про Національну поліцію»[3], «Про правовий режим воєнного стану»[4], а також підзаконні нормативно-правові акти, що регламентують внутрішню організацію діяльності слідчих органів. Так, статтею 8 Конституції України закріплено верховенство права та пріоритет прав і свобод, стаття 19 закріплює законність діяльності органів державної, у тому числі слідчі працюють лише на підставі та у межах закону. Зрозумілим чином, право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); недоторканність житла (ст. 30); таємниця листування і приватного життя (ст. 31–32); право на захист (ст. 59) та презумпція невинуватості (ст. 62)[1] є базовими критеріями,

що встановлюють межі втручання у права людини, визначають стандарти допустимості доказів а також забезпечують баланс між ефективністю розслідування та правами особи.

Основну роль у розслідуванні слідчих відіграють норми Кримінального процесуального кодексу України, які регламентують порядок проведення слідчих (розшукових) дій, процедури збирання, фіксації та оцінки доказів, а також встановлює межі повноважень слідчого та передбачає механізми процесуального контролю (слідчий суддя, прокурор) [2].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану»[4]. адаптував суспільство, у тому числі і слідчі підрозділи до умов надзвичайного стану. Тобто значно розширив повноваження правоохоронних органів, вніс можливості тимчасового обмеження конституційних прав і свобод та запровадив особливі режими, такі як комендантську годину, перевірку документів тощо

Слід зазначити, що в умовах воєнного стану всі вище перераховані закони зазнали суттєвих змін, а саме значно внесено зміни щодо розширення повноваження, як поліцейських в цілому так і слідчих зокрема, а також значно спрощено окремі процедури досудового розслідування, а також внесено зміни до підходів взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони.

Особливості організації діяльності слідчих підрозділів у період воєнного стану обумовлені необхідністю оперативного реагування на нові види кримінальних правопорушень, зокрема воєнні злочини, злочини проти основ національної безпеки, колабораційну діяльність, терористичні акти та інші, з чим передбачено низку спеціальних процесуальних механізмів, спрямованих на забезпечення ефективності досудового розслідування в умовах обмежених ресурсів, підвищеної небезпеки та нестабільності правового середовища. Так, наприклад до Кримінального процесуального кодексу України внесено новий розділ IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Однак, слід зазначити, що важливим є дотримання балансу між необхідністю оперативно проводити слідчі дії та дотримуватися і не порушувати прав і свобод громадян, що становить в умовах сьогодення певні проблеми кримінального процесу.

Окрім того, перед слідчими підрозділами НПУ з'являться нові виклики у післявоєнний, а саме щодо необхідності документування наслідків збройної агресії, відновленням правопорядку на деокупованих територіях, відшкодуванням збитків завданих збройною агресією, а також інтеграцією міжнародних стандартів розслідування, зокрема у сфері воєнних злочинів. Тобто, можемо стверджувати, що нормативно-правове забезпечення організації діяльності слідчих підрозділів Національної

поліції України в умовах воєнного стану є складною, багаторівневою системою, що зазнає динамічних змін відповідно до безпекових викликів та потреб держави, а його особливістю є поєднання загальних засад кримінального процесу з спеціальними правовими режимами, спрямованими на забезпечення оперативності, гнучкості та ефективності досудового розслідування.

Таким чином, ефективна організація діяльності слідчих підрозділів НПУ можлива лише за умови системного, узгодженого та сучасного нормативно-правового регулювання, яке враховує як особливості воєнного стану, так і перспективи післявоєнного розвитку держави. Удосконалення такого регулювання має стати одним із пріоритетів правової політики України у сфері забезпечення правопорядку та національної безпеки.

Література:

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL. akon.rada.gov.ua/rada/show/254к/96-вр
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 04.03.2026, 4651-VI URL. akon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
3. Про Національну поліцію. Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
4. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-19>

**SYSTEM OF EXTRAJUDICIAL CONTROL
OVER THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION
ENTITIES IN THE FIELD OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY**

**СИСТЕМА ПОЗАСУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ
СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ
У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Nadieiko M. M.
PhD in economics

Надєйко М. М.
кандидат економічних наук

Система позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності є багаторівневою та включає широкий спектр інституційних суб'єктів, які здійснюють перевірку, оцінку, моніторинг і реагування на дії або бездіяльність органів державної влади та місцевого самоврядування поза межами судового процесу. Такий контроль має превентивний, коригувальний і гарантійний характер, оскільки спрямований на забезпечення законності, прозорості, ефективності управлінських рішень і захист прав суб'єктів господарювання. Його особливість полягає у відсутності судової процедури як обов'язкового елементу, що, водночас, не зменшує значення відповідних механізмів впливу, адже вони здатні забезпечити оперативне реагування на порушення та мінімізувати витрати часу і ресурсів бізнесу.

Центральне місце у системі позасудового контролю посідають органи державного контролю (нагляду), які діють відповідно до принципів, визначених законодавством про державний нагляд у сфері господарської діяльності. Ці органи уповноважені здійснювати планові та позапланові перевірки суб'єктів господарювання, однак їх діяльність також підлягає контролю з боку інших інституцій, що забезпечує баланс між регуляторним впливом держави та свободою підприємництва. До таких органів належать, зокрема, центральні органи виконавчої влади зі спеціальними контрольними повноваженнями (наприклад, податкова, митна служби, екологічна інспекція), які діють у межах компетенції, визначеної профільними законами. Водночас, їх діяльність обмежується принципами недискримінаційності, пропорційності та відкритості, що закріплено у законодавстві [1].

Окрему роль у позасудовому контролі відіграють органи фінансового моніторингу, які забезпечують протидію легалізації (відмиванню)

доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Вони здійснюють аналіз фінансових операцій, що можуть свідчити про незаконну діяльність, і взаємодіють як з державними органами, так і з суб'єктами первинного фінансового моніторингу, до яких належать банки, страхові компанії, аудитори та інші фінансові установи. Такий контроль має не лише економічне, але й безпекове значення, оскільки спрямований на забезпечення стабільності фінансової системи та довіри до неї [2].

Окремої уваги у системі позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності заслуговує Державна аудиторська служба України, яка є ключовим органом державного фінансового контролю. Її діяльність спрямована на забезпечення законності, ефективності, результативності та цільового використання державних і місцевих фінансових ресурсів, що безпосередньо впливає на умови функціонування підприємницького середовища. У контексті позасудового контролю цей орган виконує функцію незалежного фінансового аудиту діяльності органів влади, державних підприємств та інших розпорядників бюджетних коштів, що дозволяє виявляти порушення ще до їх оскарження в судовому порядку.

Форми реалізації контрольних повноважень Державної аудиторської служби включають державні фінансові аудити, інспектування (ревізії), перевірки закупівель, а також моніторинг публічних закупівель. Особливе значення має саме моніторинг закупівель, оскільки він дозволяє оперативно реагувати на порушення законодавства у сфері публічних закупівель, що є однією з найбільш чутливих сфер взаємодії держави та бізнесу. За результатами таких заходів орган має право надавати обов'язкові до розгляду вимоги щодо усунення порушень, а також ініціювати притягнення винних осіб до відповідальності, що підсилює превентивний характер позасудового контролю.

Крім того, важливою особливістю діяльності цього органу є його аналітична функція, яка полягає у виявленні системних проблем у сфері управління державними фінансами та формуванні пропозицій щодо їх усунення. Таким чином, Державна аудиторська служба не лише фіксує окремі порушення, але й сприяє вдосконаленню управлінських процесів, що опосередковано впливає на покращення умов здійснення підприємницької діяльності. Правові засади її функціонування визначаються спеціальними нормативними актами, які встановлюють повноваження, форми та методи здійснення державного фінансового контролю [3; 4].

Важливим інституційним елементом позасудового контролю є інститут бізнес-омбудсмена, який функціонує як незалежний механізм розгляду скарг підприємців на дії або бездіяльність органів державної

влади. Його діяльність спрямована на забезпечення справедливого адміністративного процесу, усунення системних порушень і формування рекомендацій для вдосконалення державної політики у сфері підприємництва. Особливістю цього інституту є його консультативно-рекомендаційний характер: хоча його рішення не мають обов'язкової юридичної сили, вони часто виконуються органами влади через високий рівень довіри та публічності діяльності. Правові засади функціонування відповідного механізму закріплюються актами уряду та міжнародними домовленостями [5].

Значну роль у системі позасудового контролю відіграють також громадські організації, професійні об'єднання підприємців, торгово-промислові палати та інші інститути громадянського суспільства. Вони здійснюють громадський контроль через моніторинг діяльності органів влади, участь у публічних консультаціях, підготовку аналітичних матеріалів і звернення до органів державної влади з вимогами усунення порушень. Така діяльність базується на принципах відкритості та участі громадськості у формуванні державної політики, що закріплено у законодавстві про громадські об'єднання [6].

Крім того, важливим суб'єктом позасудового контролю є органи парламентського контролю, зокрема Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який розглядає скарги на порушення прав і свобод, у тому числі у сфері підприємницької діяльності. Його діяльність спрямована на забезпечення дотримання конституційних гарантій і може включати проведення перевірок, внесення подань та рекомендацій органам влади [7].

Таким чином, позасудовий контроль у сфері підприємницької діяльності є складною системою взаємодії державних і недержавних суб'єктів, яка забезпечує належне функціонування публічного адміністрування, захист прав бізнесу та підвищення ефективності державної політики. Його значення зростає в умовах реформування державного управління, оскільки він сприяє формуванню довіри між державою та підприємницьким середовищем, а також забезпечує більш гнучкі та оперативні механізми реагування на порушення у порівнянні з судовим захистом.

Література:

1. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України № 877-V від 05.04.2007 р. Дата оновлення: 27.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та

фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України № 361-IX від 06.12.2019 р. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20> (дата звернення: 12.06.2024).

3. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України № 2939-XII від 26.01.1993 р. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

4. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України: постанова Кабінету Міністрів України № 43 від 03.02.2016 р. Дата оновлення: 12.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-п/ed20231012#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

5. Про утворення Ради бізнес-омбудсмена: постанова Кабінету Міністрів України № 691 від 26.11.2014 р. Дата оновлення: 23.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-п#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

6. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р. Дата оновлення: 27.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 12.06.2024).

7. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України № 776/97-ВР від 23.12.1997 р. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-20>

ON THE PROCEDURE FOR ANNOUNCING A COURT DECISION IN CASES OF ADMINISTRATIVE LIABILITY

ЩОДО ПОРЯДКУ ОГОЛОШЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Osipova O. O.

*Doctor of Philosophy in Law,
Judge of the Sixth Administrative Court
of Appeal
Kyiv, Ukraine*

Осіпова О. О.

*докторка філософії у галузі права,
суддя Шостого апеляційного
адміністративного суду
м. Київ, Україна*

Щорічно в Україні розглядається величезна кількість справ про адміністративні правопорушення. Активну роль в цьому відіграють суди.

Так, за 2024 рік (дані за 2025 рік ще не оприлюднені) загальні місцеві суди першої інстанції розглянули по суті 796844 справ цієї категорії [1].

Згідно зі ст. 221 КУпАП цим судам підсудні справи про адміністративні правопорушення, передбачені двісті тридцять чотирма статтями цього кодексу та іншими законодавчими актами, зокрема Митним кодексом України [2].

Ч. 1 ст. 288 КУпАП передбачає можливість оскарження постанови інших несудових органів (посадових осіб) по справі про адміністративне правопорушення до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду, у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України, з особливостями, встановленими цим Кодексом.

Відповідно до ч. 1 ст. 286 КАС України адміністративна справа з приводу рішення, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності вирішується місцевими загальними судами як адміністративними судами протягом десяти днів з дня відкриття провадження у справі. Місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 185-3 цього Кодексу (ст. 221-1).

Крім того, постанови судів у цій категорії справ можуть бути оскаржені та переглянуті в апеляційному порядку.

Відповідно до даних Звіту форми №2-П судів апеляційної інстанції щодо розгляду апеляційних скарг у справах про адміністративні

правопорушення за 2024 рік апеляційними судами було розглянуто 27735 справ [3].

Звітні дані на сайтах окремих судів за 2025 рік свідчать про різке зростання навантаження на адміністративні суди.

Для прикладу, Сьомим адміністративним апеляційним судом в 2025 році було розглянуто 37 626 справ, а це – у 2,3 рази більше ніж у 2024 році [4].

Таким чином, у розгляді та перегляді справ про адміністративні правопорушення задіяна низка судів від першої до найвищої ланки. При цьому вони керуються процесуальними нормами КУпАП та КАС України.

Зокрема, чинний КАС України відносить справи про притягнення до адміністративної відповідальності до категорії так званих термінових справ. Їх розгляд регулюється статтями 268, 269, 271, 272 параграфу 2 глави 11 розділу II КАС України та передбачає повідомлення учасників справи, тобто дослідження обставин справи в судовому засіданні за участю зацікавлених осіб [5].

Водночас, неприбуття у судове засідання учасника справи, повідомленого відповідно до положень цієї статті, не перешкоджає розгляду справи у судах першої та апеляційної інстанцій (ч. 3 ст. 268 цього Кодексу). Це означає, що в такому разі справа, як виняток, може бути розглянута у письмовому провадженні [6, с. 263].

Оскільки розгляд таких справ стосується важливих прав людини і може мати своїм наслідком накладення на винного суворих стягнень, що суттєво обмежують основоположні права особи, розгляд цієї категорії справ у судовому засіданні провадженні видається цілком обґрунтованим і відповідає принципу верховенства права. Адже цей правовий принцип включає в себе право бути вислуханим і право на справедливе і відкрите слухання [6, с.192].

Оскільки згідно з ч.1, ч.5 ст.286 КАС України такі справи вирішується місцевими загальними судами як адміністративними судами протягом десяти днів з дня відкриття провадження у справі та розглядаються судами апеляційної інстанції у десятиденний строк після закінчення строку апеляційного оскарження, то очевидно, що для швидкого вирішення таких спорів суду необхідно запобігати затягуванню строків їх розгляду, щоб не призвести до неможливості встановлення істини та отримання від суб'єкта владних повноважень належних та допустимих доказів фіксації адміністративного правопорушення в разі їх наявності.

Проте, дефіцит робочого часу в умовах щоденних повітряних тривог, перевантаженість судів справами та кадровий голод у судах під час воєнного стану, особливо в судах апеляційної інстанції, безсумнівно негативно впливають на строки розгляду адміністративних справ, оскільки судді мають розглядати й інші важливі категорії спорів, в тому

числі й термінові, пов'язані із гарантованим забезпеченням потреб оборони, зверненнями податкових та митних органів, позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації, з приводу примусового повернення чи примусового видворення іноземців або осіб без громадянства за межі території України, затримання іноземців або осіб без громадянства тощо, за якими в силу ч. 1 ст. 271 КАС України суд також має проголосити повне судове рішення.

Отже, маємо нагальну потребу в розробці процесуальних механізмів економії робочого часу суддів та учасників процесу при розгляді термінових адміністративних справ про притягнення до адміністративної відповідальності.

Разом з тим ч.1 ст.271 КАС України вимагає від суддів у термінових справах оголошувати в судовому засіданні повне судове рішення, що забирає вагомий відрізок робочого часу судді, який міг би бути витрачений на розгляд інших категорій.

Вияток зроблено тільки для справ, передбачених ст.283-1 цього Кодексу (справи про застосування санкцій), в яких допускається можливість проголошення скороченого судового рішення, тобто вступної та резолютивної частин рішення, що значно зменшує робочий час судді, витрачений на розгляд такої справи.

Тому саме проголошення скороченого судового рішення в адміністративних справах, передбачених ст.286 КАС України, може бути ефективним механізмом економії суддівського часу.

Для його запровадження достатньо провести незначні зміни до статей 271 та 286 КАС України, а саме:

1. У абзаці першому частини першої статті 271 «Особливості проголошення та вручення судових рішень в окремих категоріях адміністративних справ» виключити посилання на ст. 286 КАС України.
2. Абзац другий частини першої ст. 271 викласти в новій редакції наступного змісту: «У справах, передбачених статтями 283-1 та 286 цього Кодексу, суд може проголосити скорочене судове рішення».
3. Частину 1 ст. 286 доповнити другим абзацом наступного змісту: «У разі неприбуття учасників справи в судове засідання, належно повідомлених про дату розгляду справи, її розгляд продовжується в форматі письмового провадження».

Література:

1. Форма № 1-п. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за 2024 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата звернення: 11.03.2026).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 11.03.2026).

3. Форма № 2-а. Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг у порядку адміністративного судочинства за 2024 рік URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата звернення: 11.03.2026).

4. У 2025 році кількість справ у 7ААС майже подвоїлася. URL: <https://7aac.gov.ua/u-2025-roci-kilkist-sprav-u-7aas-majzhe-podvo%D1%97lasya/> (дата звернення: 11.03.2026).

5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2747-15#Text> (дата звернення: 11.03.2026).

6. Смокович М.І., Бевзенко В.М. Адміністративний процес України: теорія, практика: Підручник. Заг. ред. д. ю.н., проф. Бевзенка Володимира. Видання третє, змінене, доповнене і перероблене. Київ: ВД «Дакор», 2022. 1256 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-21>

STATE SECURITY AS AN OBJECT IN THE ACTIVITIES OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE

ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ У ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Rebchenko I. M.

*External Postgraduate Student
V. M. Koretsky Institute
of State and Law
of the National Academy of Sciences
of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Ребченко І. М.

*здобувач
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Дослідження поняття державної безпеки залишається актуальним питанням для сучасних науковців. Зокрема, Козьяков І. зазначає, що правове поняття «державна безпека» має відображати певний стан (властивість) держави, за якого створені умови для існування встановленого конституційного ладу, суверенітету та територіальної цілісності України, а уніфікація юридичної категорії «державна безпека» та уточнення її автентичної дефініції, які мають відбуватися в результаті застосування

відповідної сукупності прийомів, правил і засобів юридичної техніки, сприятиме досягненню єдності й узгодженості чинного законодавства, загальності врегулювання суспільних відносин із забезпечення захищеності національних інтересів України [1, с. 163].

Інші науковці – Гордієнко С. Г. та Доронін І. М. – вважають, що перспективною є ідея поєднання поняття «державна безпека» з категорією «відносини», а сама державна безпека повинна розумітися як якісно визначений законодавством стан функціонування держави, як політичного інституту влади, який досягається шляхом прогнозування, попередження, виявлення та мінімізації негативного впливу існуючих і ймовірних загроз основним ознакам держави (насамперед, інститутам державної влади, територіальній цілісності, суверенітету, грошово-кредитній та податковій системам) та дозволяє державі ефективно реалізовувати своє соціальне призначення щодо забезпечення подальшого розвитку людини, суспільства та держави [2, с. 84–85].

На наш погляд, виходячи з вищезазначеного, досить вдалим є поєднання визначення державної безпеки з функціональним призначенням держави, що на перший погляд є цілком очевидним, проте не завжди реалізується в межах нормативної визначеності.

Положенням статті 17 Основного Закону передбачено, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [3].

Що стосується спеціального регулювання, слід зазначити, що Законом України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229–ХІІ передбачено, по-перше, що «Служба безпеки України – державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України» (стаття 1), по-друге, сам склад поняття «державної безпеки» може бути розтлумачено через завдання даного органу: захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці; попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України (стаття 2) [4].

Іншим законодавчим актом – Законом України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII передбачено наступне

визначення державної безпеки як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [5].

Тобто, державна безпека розуміється як певний правовий стан захищеності, за умови дотримання якого будуть забезпечені наступні суспільно важливі об'єкти: державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад тощо. Разом з тим такий стан не може існувати сам по собі, відповідно держава повинна створити умови його досягнення і утримання. Тому, одним з інструментів забезпечення описаного стану і виступає діяльність Служби безпеки України.

Незважаючи на неоспорюваність вищенаведеного, нормативне регулювання державної безпеки як об'єкту діяльності Служби потребує доопрацювання в частині дефінітивного наповнення та фіксації в положеннях регулюючого діяльність закону.

Література:

1. Козяков І. Законодавче визначення державної безпеки: проблеми теорії та практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 160–164. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.9.26>
2. Гордієнко С. Г., Доронін І. М. Державна безпека України в сучасних умовах: проблеми компетенції державних органів. *Інформація і право*. 2021. № 2(37). С. 81–92. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2\(37\).238340](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2(37).238340)
3. Конституція України зі змінами : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229–ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 27. Ст. 382.
5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469–VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-22>

**LEGAL REGULATION OF VIRTUAL ASSETS
AS A TOOL FOR ENSURING FINANCIAL STABILITY**

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ
ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ
СТАБІЛЬНОСТІ**

Samsin R. I.

*PhD in Law, Doctoral Student
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University
of Management and Law
Khmelnytskyi, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2662-938X>*

Самсін Р. І.

*кандидат юридичних наук,
докторант
Хмельницький університет
управління та права
імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-2662-938X>*

Однією з перших публікацій, в якій підіймалися питання щодо того, що поява та неконтрольоване поширення криптовалют створюють для суспільства певні ризики, була стаття в Time від 16 квітня 2011 року «Онлайн-гроші Bitcoin можуть кинути виклик урядам і банкам» (англ. Online Cash Bitcoin Could Challenge Governments, Banks). В ній зазначалося, що біткойн є потенційно революційним продуктом, оскільки: 1) транзакції з його використанням такі ж зручні як готівка, бо повністю анонімні; 2) в мережі Bitcoin неможлива інфляція, бо немає центрального емітенту (як, наприклад, Центральний банк країни, що може надрукувати більше грошей для відновлення після економічної кризи), який міг би збільшити пропозицію біткойнів, а нові біткойни вводяться в мережу на підставі загальнодоступного і передбачуваного алгоритму (їх кількість не зможе перевищити 21 млн.); 3) транзакції біткойнів не вимагають участі посередників, усувають «подвійні платежі». В статті наголошувалося, що поява та поширення біткойнів призводить до можливості їх використання у незаконній діяльності (для продажу піратських або контрафактних товарів, викрадених номерів кредитних карток і паролів, відмивання незаконних доходів, азартних ігор тощо) через неможливість переслідування кінцевих користувачів. Крім цього, наголошувалося на загрозі створення конкуренції для платіжних систем [1].

Одними з перших інституційних установ, які почали вивчати ризики, що виникли перед суспільством у зв'язку з появою та неконтрольованим поширенням криптовалют, були центральні банки та установи, що

забезпечують формування та реалізацію державної фінансової, бюджетної та боргової політики різних країн, які визнали, що до таких ризиків відноситься потенційний ризик впливу криптовалют на стабільність фінансової системи (як світової, так і національної).

Подальший розвиток та поширення криптовалют, виникнення нових видів віртуальних активів (стейблкоїнів, CBDC та інших забезпечених віртуальних активів), а також інші процеси, які відбулися у цій сфері та існують на сьогодні, надають підстави відповісти на такі питання: чи виправдався зазначений ризик через майже 20 років після появи та поширення криптовалют.

У науковій площині з питання ймовірності впливу криптовалют на фінансову стабільність фінансової системи (як світової, так і національної), утворилося декілька підходів.

Представники першого зазначають, що такий ризик відносно віртуальних активів на сучасному етапі продовжує зберігатися на такому ж рівні, як і відносно криптовалют раніше. А. Карстенс, С.Класенс, Ф.Рестой, Х.С.Шін зазначають, що швидке зростання кількості віртуальних активів спричиняє втрату здатності фінансової системи продовжувати надавати кредити та інші фінансові послуги [2].

Представники другого вказують, що ризик залишається лише відносно криптовалют. Ф.Рестой вказує, що відносна непрозорість криптовалют, слабкий захист інвесторів, недостатнє розуміння їх суспільством та багатьма спеціалістами в фінансовому секторі можуть загострити пов'язану з цим втрату довіри чи виснаження ліквідності та кредиту [3]. Д. Тапскотт, А. Тапскотт вважають, що криптовалюти ускладнюють моніторинг того, який аспект загального фінансового ринку розвивається (інформація про об'єм торгів на ринку криптовалют поширюється безпосередньо суб'єктами, що надають послуги у сфері їх обороту за умов відсутності механізму контролю за таким поширенням, що дозволяє зазначеним суб'єктам збільшувати реальні обсяги торгів з метою отримання кредитного плеча до вартості віртуальних активів [4].

Представники третього вважають, що у зв'язку з появою нових видів віртуальних активів, ризик ймовірності впливу віртуальних активів на фінансову стабільність фінансової системи як окремих країн, так і світової фінансової системи збільшується. Так, мексиканський економіст А. Карстенс (Agustín Carstens), відомий своєю послідовною позицією противника криптовалют, ще в 2017 році, перебуваючи на посту генерального директора Банку міжнародних розрахунків, вважав, що їх поява та безконтрольне використання вплинуть в майбутньому фінансову стабільність та економічну безпеку країн [5], а в 2023 році, вже перебуваючи на посту управляючого Міжнародного валютного фонду проявив особливе занепокоєння після появи та збільшення

обороту стейблкойнів. На його думку, подібні дії можуть сконцентрувати занадто багато впливу в одних руках, що поставить під загрозу фінансову стабільність всієї планети [6].

Представники четвертого підходу не розділяють побоювань щодо ймовірності впливу віртуальних активів на фінансову стабільність фінансової системи як окремих країн, так і світової фінансової системи. М. Дученко, Т. Павленко, вважають, що дискусія щодо ймовірності подібного впливу обумовлена тим, що державні уряди та Центральні банки різних країн стурбовані втратою контролю за частиною платежів, що здійснюються в вищевказаних активах [7].

Щодо того, чи виправдався ризик ймовірності впливу криптовалют на фінансову стабільність фінансової системи як окремих країн (зокрема, України), так і світової фінансової системи, можемо констатувати, що він не виправдався. Насамперед, це пов'язано з тим, що світова ринкова капіталізація криптовалют та капіталізація криптовалют в жодній країні не досягла такого рівня, за якого фінансова система (як світова, так і національні) не змогла б виконувати свої функції. Навіть на сучасному етапі, коли капіталізація глобального ринку віртуальних активів дорівнюється 1,2 трлн. доларів [8]¹, ця частка є недостатньою, щоб суттєво вплинути на фінансову стабільність як світової фінансової системи, так і національних.

Крім цього, уряди різних країн, міжнародні організації та наднаціональні інституції (насамперед, ЄС), здійснили ряд заходів, спрямованих на зменшення ризику впливу віртуальних активів на фінансову стабільність:

- в багатьох країнах були прийняті закони, що врегульовували оборот таких активів. Активний розвиток правового регулювання у цій сфері почався вже з 2014 року. Японія, країни Європи, США тощо прийняли закони, спрямовані на врегулювання відносин у сфері обороту таких активів, переслідуючи при цьому, серед інших цілей, забезпечення фінансової стабільності власних країн.

- певні країни для забезпечення власної фінансової стабільності (Китай, Болівія, Бангладеш, Хорватія, Індонезія Алжир, Болівія, Марокко та інші) обрали шлях заборони чи обмеження обороту віртуальних активів у власних юрисдикціях;

- активно розробляються проекти створення офіційних аналогів національних валют з використанням технології блокчейн – цифрові валюти центробанків (англ. central bank digital currency (CBDC)) (цифровий юань (eCNY) в Китаї, цифровий ямайський долар (Jamaica

¹ ЩО ТАКЕ КАПІТАЛІЗАЦІЯ КРИПТОВАЛЮТ. [HTTPS://PROVCE.CK.UA/SHCHOTAKE-KAPITALIZATSIIA-KRYPTOVALIUT/](https://provce.ck.ua/shcho-take-kapitalizatsiia-kryptovaliut/)

Digital Exchange (Jam-Dex)) в Ямайці, піщаний долар (англ. Sand Dollar) на Багамських островах, е-гривня в Україні тощо). Подібна діяльність цілком схвалюється і підтримується Міжнародним валютним фондом, експерти якого закликають Центробанки країн всього світу засновувати на блокчейні власні цифрові валюти, а сам фонд працює над розробленням платформи для транскордонних операцій з цифровими валютами центральних банків.

Отже, хоча ризик негативного впливу віртуальних активів на фінансову стабільність як окремих держав, так і світової фінансової системи повністю не зник, на сучасному етапі він не набув критичного характеру та значною мірою стримується завдяки поступовому формуванню механізмів правового регулювання у цій сфері.

Література:

1. Online Cash Bitcoin Could Challenge Governments, Banks. <https://techland.time.com/2011/04/16/online-cash-bitcoin-could-challenge-governments/>
2. Carstens A., Claessens S., Restoy F., Shin H.S. Regulating big techs in finance. BIS Bulletin. 2021;(45). URL: <https://www.bis.org/publ/bisbull45.pdf>
3. Restoy F. Fintech regulation: How to achieve a level playing field. FSI Occasional Paper. 2021;(17). URL: <https://www.bis.org/fsi/fsipapers17.pdf>
4. Carstens A. Shaping the future of payments. https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt2003e.htm; Agustín Carstens, Stijn Claessens, Fernando Restoy and Hyun Song Shin. Regulating big techs in finance. <https://www.bis.org/publ/bisbull45.htm>; Carstens A. Non-bank financial sector: systemic regulation needed. https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt2112_foreword.htm
5. Carstens A. Non-bank financial sector: systemic regulation needed. https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt2112_foreword.htm
6. Дученко В., Павленко Т. Вплив криптовалют на економіку країни. Мукачевський державний університет. 2018. № 19. С. 1002–1009. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/150.pdf
7. Що таке капіталізація криптовалют. <https://provce.ck.ua/shcho-take-kapitalizatsiia-kryptovaliut/>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-23>

ORGANIZATION AND ACTIVITIES OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Syrko M. V.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Administrative and Financial Law
Ivan Franko National University
of Lviv
Lviv, Ukraine*

Сирко М. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
та фінансового права
Львівський національний
університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Злочинна російська агресія щодо українського народу та його незалежної держави зумовила значні зміни в законодавстві та організації державного апарату України. Пріоритетними завданнями української влади за таких умов стали національний опір та посилення обороноздатності. Героїчна боротьба українського народу з лютого 2022 р. супроводжується також важливими суспільно-правовими реформами. Попри те, що окремі права та свободи громадян відповідно до вимог Конституції України зазнали необхідних і обґрунтованих обмежень внаслідок війни, наша держава продовжує бути правовою та відстоює принципи верховенства права, демократизму і гуманізму. Це зумовлює науковий інтерес до правових засад організації та діяльності виконавчої влади, в системі якої функціонує Державна прикордонна служба України.

Згадана служба є правоохоронним органом спеціального призначення і має відповідно до ст. 6 закону України «Про Державну прикордонну службу України» таку загальну структуру: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону (Адміністрація Державної прикордонної служби України); територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону; морська охорона, яка складається із загонів морської охорони; органи охорони державного кордону – прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини; розвідувальний орган Адміністрації Державної прикордонної служби України [1]. Функціонування Державної прикордонної служби України координується Міністерством внутрішніх справ України.

В умовах воєнного стану, коли агресор злочинно порушив цілісність державного кордону України та продовжує йому загрожувати на всій

протяжності українсько-білоруського та українсько-російського прикордоння, значення Державної прикордонної служби України як органу публічної влади істотно зросло. Еквівалентно зросла й особова чисельність Державної прикордонної служби. Так, ст. 6 закону України «Про Державну прикордонну службу України» встановлено її загальну чисельність 60000 осіб, у тому числі 52000 військовослужбовців (до березня 2022 р. вона становила 53000 осіб і в тому числі 45000 військовослужбовців). В особливий період загальна чисельність Державної прикордонної служби України збільшується на кількість особового складу, призваного на військову службу на виконання указів Президента України про мобілізацію, затверджених законами України [1]. Відтак, у 2024 р. було заплановано збільшення особового складу Державної прикордонної служби України до 75000 осіб і в тому числі 67000 військовослужбовців [2].

Внаслідок введення воєнного стану в Україні розширилася компетенція Державної прикордонної служби у сфері національної безпеки й оборони. Зокрема Державна прикордонна служба України виконує оборонні функції, активно протидіючи ворожим диверсійно-розвідувальним групам та іншим загрозам державному суверенітету. Вона протидіє контрабанді, незаконній міграції та іншим злочинам, що посилюються в умовах воєнного стану. Служба надає допомогу населенню, яке постраждало від збройного конфлікту, включаючи евакуацію та створення безпечних умов для переміщення.

Значним викликом для України загалом і Державної прикордонної служби зокрема стали обмеження щодо виїзду з її території військовозобов'язаних громадян, а також правопорушення, спрямовані на обхід цих обмежень. Військовозобов'язані особи (чоловічої статі та жінки за окремими спеціальностями), що становлять мобілізаційний ресурс української системи суб'єктів оборони, тимчасово обмежені у виїзді за межі України. Такі обмеження не мають абсолютного характеру. Відповідно до вимог законодавства, обмеження у перетині кордону на виїзд з України не поширюються на окремі категорії осіб [3, с. 142].

Відтак, Державна прикордонна служба України зобов'язана, з одного боку, протидіяти незаконному виїзду військовозобов'язаних громадян, а з іншого – забезпечити реалізацію права на виїзд тим громадянам, які його мають. Тому службовці цього органу повинні добре знати чинне законодавство України (насамперед юридичні підстави для законного виїду) та ретельно досліджувати документи осіб, які претендують на перетин кордону.

Ще одним наслідком введення воєнного стану в Україні стало посилення контролю в прикордонній смузі (місцевість завширшки 5 км від кордону). 7 грудня 2023 р. було внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України «Про прикордонний контроль», відповідно до яких для перебування у прикордонній смузі потрібен дозвіл Державної

прикордонної служби України [4]. Цей дозвіл не вимагається від осіб, які в'їжджають у прикордонну смугу з метою перетину державного кордону в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон, а також якщо рух особи на транспортному засобі починається та закінчується за межами прикордонної смуги і це має відбуватися без зупинок та виходу з транспортних засобів.

Натомість особи, які проживають у прикордонній смузі, проводять там певні роботи чи здійснюють відпочинок (у тому числі збирають дрова, гриби чи ягоди в лісі), повинні мати такий дозвіл. Це стосується в тому числі юридичних осіб, які здійснюють господарську діяльність у прикордонній смузі. Для отримання дозволу особа повинна звернутися до прикордонного загону через електронну пошту, поштовий зв'язок або особисто [5].

Отже, триваюча війна та введення воєнного стану мають значний вплив на організацію та діяльність Державної прикордонної служби України. Зокрема зростає особова чисельність служби, у тому числі внаслідок мобілізації військовослужбовців. Розширюється компетенція та ускладнюється структура органу. Важливими викликами для Державної прикордонної служби України у наш час є підвищення її ефективності, динаміки виконання завдань, патріотизму та професіоналізму особового складу.

Література:

1. Про Державну прикордонну службу України: закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>.
2. Шендеровський Н. Збільшення чисельності ДПСУ: в службі розповіли, як планують набирати нових людей (24.04.2024). URL: <https://www.unian.ua/society/zbilshennya-chiselnosti-dpsu-v-sluzhbi-rozpovili-yak-planuyut-nabirati-novih-lyudey-12615567.html>.
3. Токарчук М. Значення прикордонного контролю для оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України в умовах воєнного стану. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки*. 2023. № 3 (92). С. 137–146.
4. Про прикордонний режим: постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.1998 № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-98-%D0%BF#Text>.
5. Пришляк Н. Дозволи на перебування у прикордонній смузі вже видають: як їх отримати (30.03.2024). URL: <https://www.unian.ua/society/dozvoli-na-perebuvannya-v-prikordonniy-smuzi-vzhe-vidayut-yak-jih-otrimati-12589089.html>.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-24>

THE CONCEPT OF “PUBLIC FUNDS”: SHORTCOMINGS OF THE LEGISLATIVE APPROACH

ПОНЯТТЯ «ПУБЛІЧНІ КОШТИ»: НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВЧОГО ПІДХОДУ

Shukhnin A. S.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Civil, Administrative and Financial
Law Classical Private University
Zaporizhzhia, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0000-8065-8205>*

Шухнін А. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового
права Класичний приватний
університет
м. Запоріжжя, Україна
<https://orcid.org/0009-0000-8065-8205>*

Держава потребує коштів для забезпечення фінансових можливостей щодо реалізації держаних соціальних гарантій та соціальних прав громадян, визначених Конституцією України. Діяльність органів публічної влади без фінансових ресурсів неможлива. Правове регулювання відносин, де присутній публічний фінансовий інтерес, здійснюється в імперативному порядку в рамках особливого правового режиму, а тому розуміння поняття «публічні кошти» є важливим не тільки з практичної точки зору. У науковій площині чітке визначення понять «публічні фінанси» і «публічні кошти» є базовим підґрунтям розуміння поняття «фінансове право». О.А. Музика-Стефанчук зазначає, що «фінансове право вже перейшло у площину правового регулювання відносин, пов'язаних із публічною фінансовою діяльністю та публічними фінансами» [1, с. 265], а «сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі публічної фінансової діяльності, а також фінансової діяльності інших суб'єктів, на яких державою покладені завдання з реалізації публічних фінансових інтересів, охоплюється поняттям «фінансове право» [1, с. 262].

У рамках правової науки слід відзначити традиційний підхід до розуміння категорії «публічні кошти», який ґрунтується на аналізі законодавчих дефініцій та динаміці їх нормативного закріплення. Цей підхід є об'єктивно виправданим для застосування в будь-якій галузі правових досліджень, оскільки останні повинні спиратися насамперед на фундаментальні принципи формування інформації про предмет дослідження. Категорія «публічні кошти» характеризується багатоаспектністю, а її інтерпретація залежить від конкретних форм взаємовідносин між суспільством і державою, в межах яких вона реалізується. Законодавче визначення публічних коштів формує систему

понять, усталених концепцій та методологію правового мислення [2, с. 56].

Аналіз національного законодавства свідчить, що єдиним правовим актом, який містить визначення поняття «публічні кошти» є Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» № 183-VIII від 11.02.2015 р. У статті 1 даного Закону публічні кошти визначаються як «кошти державного бюджету (крім таємних видатків), бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, кредитні ресурси, надані під державні та місцеві гарантії, кошти Національного банку України, державних банків, державних цільових фондів, Пенсійного фонду України (далі – Пенсійний фонд), Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, а також кошти суб’єктів господарювання державної і комунальної власності, отримані ними від їхньої господарської діяльності» [3].

Правовий аналіз визначення поняття «публічні кошти» містить наступні недоліки.

1. Зазначене визначення має казуїстичний підхід замість концептуального. Визначенню притаманна виключно суб’єктна спрямованість і побудовано воно у вигляді переліку конкретних видів коштів зазначених у переліку суб’єктів, а не шляхом закріплення родових ознак та критеріїв публічності коштів. При такому формулюванні неможливо автоматично охопити нові видів публічних коштів (без внесення законодавчих змін до даного визначення), тобто у визначенні відсутні єдині критерії щодо віднесення коштів до публічних.

2. Визначення публічних коштів з формулюванням «крім таємних видатків» викликає певні запитання. З одного боку, при такому формулюванні може здаватись, що створюється прецедент непрозорості публічних коштів, можливість для приховування їх нецільового використання та має місце суперечність концепції тотальної підзвітності публічних коштів. З іншого боку, як слушно зазначає В. Іванков, кошти Державного бюджету, що спрямовуються на таємні видатки, не виключені з сенсу публічних коштів. На думку автора, їх вилучено з поняття «публічні кошти» виключно через те, що завданням Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» від 2015 р. є окреслення лише переліку тих публічних коштів, використання яких регулюється нормами Закону [2, с. 56]. Так, Закон «визначає умови та порядок забезпечення доступу до інформації про використання публічних коштів розпорядниками та одержувачами коштів державного і місцевих бюджетів, суб’єктами господарювання державної і комунальної власності, фондами загальнообов’язкового державного соціального страхування» [3].

На наш погляд, цілком очевидно в рамках зазначеного Закону порядок забезпечення доступу до інформації про використання

публічних коштів, що закріплені в ньому, не може поширюватись на таємні видатки. Проте, підхід законодавця закріплювати визначення певного поняття суто для специфічного використання в конкретному законі призводить у подальшому до множинності визначень одного і того ж поняття, що вкрай негативно впливає до формування узгодженого категоріально-понятійного апарату законодавчої бази в певній галузі права і як результат може викликати суттєві труднощі в судовій практиці.

Більш логічним, на наш погляд, було б закріплення визначення без словесного обороту «крім таємних видатків», але із вказівкою у відповідному положення, що норми Закону не поширюються на таємні видатки.

Звичайно, виключення таємних видатків з предмету правового регулювання даного Закону порушує принцип єдності правового режиму публічних коштів, проте і уникнути цього в силу специфіки таємних видатків неможливо.

3. Визначення «публічні кошти» не в повній мірі орієнтовано на мету закону – забезпечення доступу до інформації про використання публічних коштів, оскільки не всі перелічені види коштів однаковою мірою підлягають оприлюдненню. Приміром, інформація, що складає таємницю державних банків. Тобто на практиці має місце, так би мовити, градація рівнів публічності, що зумовлено різним рівнем публічності бюджетних і господарських коштів, різними вимогами до прозорості різних видів коштів, різними механізмами контролю тощо.

4. Оскільки визначення поняття «публічні кошти» сформульовано шляхом переліку їх видів (за суб'єктним критерієм), вважаємо даний перелік неповний. Зокрема, в перелік не включено кошти асоціацій, які створюються на підставі закону; кошти рахунків зі спеціальним режимом організацій енергетичної сфери; кошти громадських об'єднань; кошти Європейського Союзу (за програмами, учасницею яких є Україна та фінансова допомога, що надається ЄС Україні); кошти міжнародних фінансових організацій, надані у формі фінансової допомоги Україні (в особі Уряду та відповідних органів держави). Також потребує окремого аналізу правова природа коштів приватних банків, у яких статутний капітал має частку державних коштів не менше 50%.

Не зовсім логічним вважаємо у переліку видів публічних коштів закріплення коштів державних банків окремо від коштів суб'єктів господарювання державної власності, оскільки державні банки охоплюються зазначеним поняттям.

5. Визначенню «публічні кошти» притаманна термінологічна неточність. Приміром, стосовно такого різновиду публічних коштів як «кошти державних банків», не зрозуміло, чи маються на увазі кошти статутного капіталу банку, чи всі кошти, включаючи кошти клієнтів на банківських рахунках.

6. У визначенні відсутні критерії публічності коштів. Поняття публічний фонд коштів О.А.Музика-Стефанчук та Н.Я.Якимчук сформулювали через наступні критерії: 1) утворення фонду передбачене законом; 2) відносини з формування, розподілу та використання коштів фонду належать до сфери публічних фінансів; 3) некомерційність; 4) метою функціонування фонду є досягнення публічного інтересу та забезпечення загальносуспільних потреб; 5) законом визначаються джерела надходжень; 6) дотримання передбачених законом процедур використання коштів; 6) публічний фінансовий контроль та посилена юридична відповідальність [4, с. 26-27].

7. Визначення поняття «публічні кошти» було б більш повним, якщо б в ньому були враховані також такі сучасні фінансові інструменти як цифрові кошти Нацбанку України, електронні гроші публічних установ, віртуальні активи (що належать державі) тощо.

На підставі викладеного аналізу вважаємо, що подальші дослідження питання правового регулювання поняття «публічні кошти» є актуальними з наукової точки зору, доцільними у практичній площині, а визначення поняття «публічні кошти» на законодавчому рівні потребує змін та вдосконалення.

Література:

1. Музика-Стефанчук О.А. Від фінансового права до правового регулювання публічних фінансів (національний, зарубіжний та міжнародний аспект). Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №6. С.261-265. URL: https://www.lsej.org.ua/6_2022/61.pdf

2. Іванков В. Публічні кошти як об'єкт судово-економічної експертизи. Облік і фінанси. 2023. № 2 (100). С. 54-67. URL: <https://afj.org.ua/pdf/985-publichni-koshti-yak-ob-ekt-sudovo-ekonomichnoi-ekspertizi.pdf>

3. Про відкритість використання публічних коштів : Закон України № 183-VIII від 11.02.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text>

4. Музика-Стефанчук О.А., Якимчук Н.Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с.

SECTION 8. CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY. CRIMINAL AND PENAL LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-25>

ISSUES RELATING TO THE CRIMINAL LAW PROVISIONS OF ARTICLE 401 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗМІСТУ СТ. 401 КК УКРАЇНИ

Gedzun M. A.

*Student (Master's degree) in the
D8 'Law' programme at the
Educational and Research Institute
of Law,
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Гедзун М. А.

*здобувач освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності D8 «Право»
Навчально-наукового
інституту права
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Чинне кримінальне законодавство України оперує двома визначеннями поняття кримінального правопорушення. Перше – загальне – закріплене у статті 11 КК України, де зазначено, що кримінальним правопорушенням є передбачене КК України суспільно небезпечне, винне діяння (дія або бездіяльність), учинене суб'єктом кримінального правопорушення. Друге – родове – наведене у статті 401 КК України та стосується злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. Згідно з ним, військовими кримінальними правопорушеннями (далі–ВКП) вважаються передбачені розділом XIX Особливої частини КК України правопорушення проти визначеного законодавством порядку проходження або несення військової служби, які вчиняються військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними чи резервістами під час проходження зборів. Варто зазначити, що ст. 401 КК України – єдина стаття в його Особливій частині, яка регламентує деякі загальні питання кримінальної відповідальності за ВКП, що притаманне Загальній частині КК України. Такий поділ дав підстави деяким науковцям здійснювати комплексні дослідження самої правової природи військового кримінального правопорушення з розкриттям

особливостей його складу, систему таких кримінальних правопорушень, проблем їх кваліфікації та призначення покарань [1]. Важливо, що ст. 51 КК України регламентує деякі види покарання, які призначаються лише за вчинення ВКП, що є підтвердженням унікальності цих суспільно небезпечних діянь.

Спочатку необхідно почати з проблеми назви ст. 401 КК України «Поняття військового кримінального правопорушення», зміст якої виходить за межі такої назви – окрім нормативного визначення поняття військового кримінального правопорушення, яке має місце в ч. 1 ст. 401 КК України, у диспозиціях ч. ч. 2-5 врегульовані зовсім інші питання, які прямо не стосуються назви статті. Водночас при формуванні змісту законодавець припустився (і продовжує припускатися) помилок, що є джерелом порушень головного принципу законодавчої техніки – правової визначеності.

Так, у ч. 1 ст. 401 КК у розкритті поняття ВКП використовується формулювання «...кримінальні правопорушення, вчинені військово-службовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів». Однак, нормативний зміст абз. 1 ч. 2 ст. 401 КК, крім уточнюючих ознак військовослужбовців, які несуть відповідальність за статтями розділу XIX Особливої частини КК містить бланкетний засіб «...а також інші особи, визначені законом». Якщо мова йде про спеціальних суб'єктів військових кримінальних правопорушень (особи, які зазначені в ч. 1), то положення абз. 1 ч. 2 ст. 401 КК виглядає занадто узагальненим. Очевидно, що за допомогою поширювального тлумачення воно дозволяє включати до кола таких спеціальних суб'єктів військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів, про яких у ч. 2 ст. 401 КК прямо не зазначено, однак про них йдеться у частині першій цієї статті. Більшою проблемою залишається абз. 2 ч. 2 ст. 401 КК, де з'являються «нові» суб'єкти деяких військових злочинів. Маються на увазі «поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, несуть відповідальність за статтями 402, 403, 414-416, 422, 427, 429, 430, 432-435 цього розділу». Нагадаю, що у ч. 1 ст. 401 КК про таких суб'єктів не йдеться.

Ч. 3 ст. 401 КК визначає особливості кримінальної відповідальності «осіб, не зазначених у цій статті», за співучасть у ВКП. Йдеться про співучасників, які не є спеціальними суб'єктами військових кримінальних правопорушень. Пов'язуючи відповідальність таких співучасників зі статтями розділу XIX Особливої частини КК, ч. 3 ст. 401 КК цілком повно відповідає загальним підходам щодо особливостей відповідальності співучасників у кримінальних правопорушеннях, склад яких передбачає спеціального суб'єкта. Водночас проблемним

залишається питання про можливість співвиконавства у ВКП з боку особи, яка не є їх спеціальним суб'єктом. Тут можливі два варіанти вирішення цієї проблеми (хоча за природою кримінального закону має бути лише один):

- якщо діяння, передбачене відповідним складом, може виконати і «не спеціальний суб'єкт» (це може мати місце, наприклад, при умисному знищенні або пошкодженні військового майна відповідно до ст. 411 КК), співвиконавство з боку такого «не спеціального суб'єкта» не виключається [2];

- виконавцями будь-якого ВКП, передбаченого ст. ст. 402–435 КК, можуть бути лише військовослужбовці, а іншими співучасниками – й цивільні особи (наприклад, як пособник – у разі підробки документів, які стали підставою незаконного звільнення з військової служби, або як підбурювач – у разі схиляння військовослужбовця до викрадення зброї тощо). Цивільні особи не можуть бути співвиконавцями ВКП. Тому у разі, коли військовослужбовець і цивільна особа спільними зусиллями виконують об'єктивну сторону ВКП, остання несе відповідальність за його вчинення як пособник (кваліфікуюча ознака «за попередньою змовою групою осіб» у цьому випадку не застосовується). Так само кваліфікуються і дії цивільної особи, яка вчинила діяння, що містить ознаки ВКП, замість військовослужбовця (наприклад, якщо військовослужбовець схилив цивільну особу до умисного знищення військового майна. При цьому такий військовослужбовець визнається виконавцем злочину) [3, с. 870].

Я вважаю, що правильним є другий підхід, адже маємо безспірний нормативний орієнтир, що міститься в ч. 1 ст. 401 КК– «...вчинені військовослужбовцями (військовозобов'язаними, резервістами під час проходження зборів)».

У найбільшій мірі принцип правової визначеності не дотримано у ч. 4 ст. 401 КК. Її нормативне положення не дає можливості точно визначити чи *єдиною умовою* звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 401 КК є вчинення ВКП– незалежно від форми вини і ступеня тяжкості? Чи передбачає юридична конструкція розглядуваного різновиду звільнення від кримінальної відповідальності певну *підставу* такого звільнення?

Коли саме звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 401 КК має супроводжуватись *застосуванням заходів*, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України і *якими ці заходи мають бути*?

Наостанок варто наголосити, що у 2024 році нормативний зміст ст. 401 КК вкотре був розширений шляхом його доповнення ч. 5 в якості нової підстави звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення

конкретних ВКП (СЗЧ – самовільного залишення частини та дезертирства «під час дії воєнного стану»). Цікаво, що кваліфіковані склади ст. ст. 407 та 408 КК передбачають вчинення цих ВКП за ознакою «в умовах воєнного стану», а не «під час дії» (законодавцю варто було дотриматися правил уніфікації кримінально-правової термінології). Ця «реформа» вкотре продемонструвала необхідність створення окремого розділу в ЗЧ КК, який буде повністю присвячений механізму кримінально-правового регулювання ВКП, що має припинити ситуаційне доповнення однієї ст. 401 КК, що явно виходять за її рамки. Завдяки цьому нинішні положення ст. 401 КК зможуть у повній мірі конкретизувати, доповнювати та обмежувати окремі базові положення Загальної частини КК, а сама система ВКП (їх перелік) буде повністю відповідати юридичній логіці Особливої частини КК України.

Література:

1. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. 328 с.
2. Вирок Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 07 листопада 2013 року у справі № 688/4544/13-к (провадження № 1-кп/688/218/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 27.03.2026).
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-26>

**EUROPEAN INTEGRATION AS A DRIVER
OF THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW
AND CRIMINOLOGY IN UKRAINE**

**ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ В УКРАЇНІ**

Dubina Ye. E.

*Secondary Education Student,
Researcher in the Field of Law and
Public Administration
Zaporizhzhia Academic Lyceum No. 31
Zaporizhzhia, Ukraine*

Дубіна Є. Е.

*здобувачка повної загальної
середньої освіти,
дослідниця у галузі права та
публічного управління
Запорізький академічний ліцей № 31
м. Запоріжжя, Україна*

Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, зумовлюють глибоку трансформацію національної правової системи, зокрема у сфері кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права. Орієнтація на стандарти Європейського Союзу та Ради Європи виступає ключовим чинником модернізації кримінального законодавства, удосконалення правозастосовної практики та гуманізації системи виконання покарань.

Одним із визначальних напрямів є гармонізація кримінального законодавства України з *acquis communautaire*. Це передбачає імплементацію норм міжнародних договорів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини. Вказані процеси сприяють підвищенню стандартів захисту прав людини у кримінальному провадженні, зокрема щодо забезпечення права на справедливий суд, заборони катувань та нелюдського поводження [1, с. 45].

У сфері кримінального права спостерігається тенденція до декриміналізації окремих діянь та запровадження альтернативних заходів кримінально-правового впливу. Європейський підхід акцентує увагу на пропорційності покарання, індивідуалізації відповідальності та пріоритеті ресоціалізації особи. У зв'язку з цим в Україні розширюється застосування пробачії, медіації та інших відновних практик [2, с. 112].

Кримінологія як наука також зазнає суттєвих змін під впливом євроінтеграції. Зростає роль емпіричних досліджень, міждисциплінарного підходу та використання сучасних методів аналізу злочинності. Особливого значення набуває вивчення нових форм

злочинності, зокрема кіберзлочинності, транснаціональної організованої злочинності та корупції. Європейські стандарти передбачають не лише реагування на злочини, але й активну превентивну політику, що базується на аналізі ризиків та соціальних чинників [3, с. 78].

Кримінально-виконавче право України також реформується відповідно до європейських стандартів поводження з ув'язненими. Основними принципами є забезпечення людської гідності, недопущення жорстокого поводження та створення умов для ефективної ресоціалізації засуджених. Важливим кроком стало впровадження пробаційних програм, спрямованих на зменшення рецидиву та соціальну адаптацію правопорушників після звільнення [4, с. 203].

Окрему увагу слід приділити цифровізації кримінальної юстиції, що також є частиною євроінтеграційних процесів. Використання інформаційних технологій сприяє підвищенню ефективності досудового розслідування, судового розгляду та виконання покарань. Водночас це потребує належного правового регулювання з метою захисту персональних даних та забезпечення кібербезпеки.

Таким чином, євроінтеграція виступає потужним стимулом розвитку кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права в Україні. Вона забезпечує впровадження сучасних стандартів прав людини, гуманізацію кримінальної політики та підвищення ефективності протидії злочинності. Подальший розвиток у цьому напрямі потребує комплексного підходу, що включає законодавчі зміни, наукові дослідження та практичну реалізацію реформ.

Література:

1. Хавронюк М. І. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Ваїте, 2020. 528 с.
2. Бандурка О. М. Кримінологія : підручник. Харків : ХНУВС, 2019. 368 с.
3. Головкін Б. М. Сучасні проблеми кримінології. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 320 с.
4. Трубников В. М. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2018. 336 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-27>

PROBLEMS OF LEVELING THE RIGHTS OF THE VICTIM IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON NON-ENFORCEMENT OF A COURT DECISION

ПРОБЛЕМИ НІВЕЛЮВАННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО НЕВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ

Marchuk S. V.

*Lawyer in private practice,
Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Марчук С. В.

*адвокат, індивідуальна адвокатська
практика,
м. Івано-Франківськ, Україна*

Станом на сьогодні значну правову проблему становить невиконання рішень судів. Так, згідно з окремими оцінками, відсоток невиконаних судових рішень подекуди сягає 70.

Чинний Кримінальний кодекс України містить статтю, що регламентує відповідальність за невиконання рішення суду. Зокрема, стаття 382 КК України вказує, що умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкодження їх виконанню карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років [2, с. 1].

Здавалося б, це може слугувати ефективним засобом виконання рішення суду, що набрало законної сили, однак умисно не виконується суб'єктом, на якого покладено такий обов'язок.

Однак на практиці все набагато складніше.

Аналіз правового регулювання механізму ініціювання кримінального провадження щодо невиконання рішення суду дає змогу зробити висновок, що таким ініціатором може бути як орган державної виконавчої служби, так і стягувач – фізична або юридична особа (чи держава), на користь або в інтересах якої видано виконавчий документ і яка має право примусово стягнути кошти або майно з боржника.

На стадії виконавчого провадження стягувач наділений достатньою кількістю повноважень. Однак якщо органи державної виконавчої служби безсилі, єдиним механізмом реального виконання рішення суду є ініціювання внесення відомостей до ЄРДР, після чого стягувач у межах кримінального провадження набуває статусу заявника [1, с. 45].

Стаття 60 КПК України регламентує, що заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим. Цією ж статтею передбачена вкрай незначна кількість прав заявника в межах кримінального провадження, а саме: отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; отримати витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань; подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи; отримати інформацію про закінчення досудового розслідування [1, с. 46].

У більшості випадків заявник (стягувач) не може згодом отримати статус потерпілого у кримінальному провадженні та володіти правами, якими КПК України наділяє сторону, що є потерпілим у кримінальному провадженні.

Це означає, що у ситуації, коли, для прикладу, слідчий (дізнавач) не здійснює досудове розслідування (дізнання) належним чином, затягує строки, не проводить належних слідчих (розшукових) дій, сторона стягувача (а у кримінальному провадженні – заявник) не може згідно з вимогами чинного КПК України ні подати клопотання про проведення певних слідчих (розшукових) дій, ні звернутися зі скаргою на дії слідчого (дізнавача), ні навіть дізнатися про стан досудового розслідування кримінального провадження за його заявою про невиконання рішення суду, де ця особа є стягувачем, і який де-факто заподіяні збитки через умисне невиконання рішення суду.

Така правова проблема має місце тому, що законодавець визначив об'єктом злочину, передбаченого ст. 382 КК України, саме суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність суду, авторитет правосуддя та обов'язковість виконання судових актів. Основним безпосереднім об'єктом є інтереси правосуддя. На моє переконання, обов'язковим додатковим об'єктом є також права та свободи громадян, юридичних осіб чи інтереси держави крізь призму рішення суду, що є предметом відповідного кримінального провадження [6, с. 78].

У переважній більшості випадків слідчі (дізнавачі) відмовляють заявникам у визнанні за ними статусу потерпілої сторони, посилаючись на те, що єдиним об'єктом складу цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність суду, авторитет правосуддя та обов'язковість виконання судових актів. При цьому максимально нівелюються права людини (чи юридичної особи), яка уже постраждала від того, що рішення суду в її інтересах не виконується.

З огляду на викладене, доцільним є внесення змін до статті 382 КК України шляхом закріплення визначення об'єктом злочину як такого, що

охоплює не лише інтереси правосуддя, а і обов'язково – права та свободи громадян, юридичних осіб чи інтереси держави, в інтересах яких винесено судові рішення, що є предметом злочину.

Вказане дозволить забезпечити розумну рівновагу між інтересами держави та інтересами фізичної чи юридичної особи при здійсненні досудового розслідування (дівзнання) кримінального провадження про невиконання рішення суду, та надасть правове підґрунтя для захисту прав особи, що фактично зазнала порушення своїх прав через невиконання рішення суду.

Вдосконалення нормативного регулювання сприятиме забезпеченню принципу верховенства права та дотриманню міжнародних стандартів захисту прав людини.

Так, практика ЄСПЛ підтверджує, що невиконання рішень судів порушує право на справедливий суд [3, с. 12].

У справі «Hornsby v. Greece» зазначено, що право на суд було б ілюзорним без виконання судового рішення [4, с. 5]. Системність цієї проблеми чітко висвітлена у справі «Burdov v. Russia» [5, с. 9].

Таким чином, вирішення окресленої проблеми потребує комплексного підходу, що включає як удосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства, так і зміну правозастосовної практики з урахуванням стандартів захисту прав людини.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.
4. Case of Hornsby v. Greece, judgment of 19 March 1997.
5. Case of Burdov v. Russia, judgment of 7 May 2002.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-28>

**IMPROVING THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE
IN THE FIELD OF COMBATING COLLABORATIONISM
IN THE CONTEXT OF EURO-ATLANTIC INTEGRATION**

**УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З КОЛАБОРАЦІОНІЗМОМ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Somin S. V.

*Doctor of Political Science, Full
Professor, Chief Researcher
at the Department of Legal
and Anti-Corruption Policy of the
Center for Security Studies, The
National Institute for Strategic Studies
Kyiv, Ukraine*

Сьомін С. В.

*доктор політичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу правової та антикорупційної
політики центру
безпекових досліджень
Національного інституту
стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

Komashko V. V.

*Doctor of Philosophy in Law, Honored
Lawyer of Ukraine, Senior Researcher,
Head of Legal and Anti-Corruption
Policy Department of the Center
for Security Studies, The National
Institute for Strategic Studies
Kyiv, Ukraine*

Комашко В. В.

*доктор філософії в галузі права,
заслужений юрист України,
старший дослідник,
керівник відділу правової
та антикорупційної політики
центру безпекових досліджень
Національного інституту
стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

Pikh N. S.

*Candidate of Sciences in Public
Administration,
Prosecutor of the Odessa Regional
Prosecutor's Office
Odessa, Ukraine*

Піх Н. С.

*кандидат наук з державного
управління,
прокурор Одеської обласної
прокуратури
м. Одеса, Україна*

Сучасний етап українського державотворення відбувається у надзвичайно складний та кровопролитний період. Тимчасова окупація російськими військами значної частини української території [1] призвела до поширення нового для українського кримінального права явища – різноманітних форм та видів співробітництва місцевих мешканців окупованих територій з агресором. Такий різновид

протиправної поведінки як у міжнародному, так і в українському законодавстві отримав назву «колабораційна діяльність».

Відповідно до європейського законодавства, діяльність колабораціоністів визначається як зрада громадян інтересам власної держави. Залежно від ступеня шкоди, що була завдана останніми, передбачається відповідна кримінальна відповідальність – довгострокове ув'язнення чи навіть смертна кара. Існує певний парадокс. Сучасне міжнародне гуманітарне право одночасно визнає неприпустимість співпраці з ворогом в умовах збройного конфлікту. Зокрема, IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі (1907 р.) [2], яку Україна ратифікувала 24.08.1991 р., прямо забороняє будь-яку співпрацю з ворогом. Але в той же час, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.) і додаткові протоколи до неї, не містять чіткої заборони щодо роботи місцевого населення на тимчасово окупованих територіях.

На сьогоднішній день, українське правове поле щодо питання визначення і покарання за колабораціонізм знаходиться на етапі вдосконалення відповідно до норм міжнародного, насамперед, європейського права. Однією з проблем для правозастосовних органів України виступає здійснення правової кваліфікації відповідних дій осіб з урахуванням положень частин 3 та 6 ст. 111-1 КК України (Колабораційна діяльність) та положень частин 1-3 ст. 436-2 КК України (Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників) тобто розмежування фактично схожих за своєю об'єктивною та суб'єктивною стороною злочинних діянь, попри різні види і строки покарання за їхнє вчинення.

Незважаючи на певні успіхи на шляху боротьби з колабораціонізмом, говорити про суттєве покращення у цій сфері ще зарано. Так, за даними Офісу Генерального прокурора України, станом на початок березня поточного року в Україні зафіксовано понад 213 тис. епізодів злочинів щодо порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК) та понад 16 тис. злочинів проти національної безпеки. Крім того, Державним бюро розслідувань України відкрито понад 700 кримінальних впровадження щодо колабораційної діяльності [3]. Надзвичайно великий загальний обсяг порушених справ вимагає значних людських та матеріальних ресурсів через високі стандарти і складність доведення провини. Як свідчить практика, лише близько 20% таких справ передається до суду.

Стратегічний вектор інтеграції України до європейського правового поля вимагає від нас особливо ретельного дотримання при розгляді судових справ щодо колабораціонізму невід'ємних прав і свобод людини. В якості орієнтира доцільно звернути увагу на рекомендації Венеціанської Комісії. У них, зокрема, наголошується, що при судовому розгляді справ щодо колабораціонізму обов'язково необхідно дати відповідь на такі питання: Чи був колабораціонізм свідомим,

організованим та тривалим? Чи ґрунтувався колабораціонізм на письмовому документі? Чи діяв колабораціоніст таємно (приховано), або як таємний інформатор, або через посередника? Чи збирав колабораціоніст оперативну інформацію, яка оброблялася, зберігалася або використовувалася органами державної безпеки агресора? Чи мали дії колабораціоніста ознаки певних порушень (злочинів) проти власної держави або обмежень прав і свобод співгромадян? Чи отримував колабораціоніст вигоду від співпраці з ворогом – тобто матеріальний (фінансовий) зиск або певні привілеї (послуги) у працевлаштуванні, кар'єрному зростанні тощо?

Особливе місце на ниві боротьби з колабораціонізмом займає постконфліктне врегулювання, яке неможливе без відновлення справедливості та обмеження прав і свобод для тих, хто співпрацював із ворогом. На нашу думку, кримінальна відповідальність за колабораціонізм повинна передбачати не лише співпрацю (добровільну чи недобровільну) із ворогом, а виключно дії на користь держави-агресора і, що особливо важливо, на шкоду України. Люди, які співпрацювали заради порятунку життя і здоров'я (власного чи оточуючих) та не мали іншого вибору під час окупації – не можуть вважатися злочинцями й не повинні нести кримінальну відповідальність за колабораціонізм.

Беручи до уваги викладене, є усі підстави сформулювати та запропонувати до практичного впровадження такі рекомендації:

- на національному рівні необхідно розробити та запровадити цілеспрямовану державну роз'яснювальну інформаційно-виховну політику, покликану сформувати стійку громадську думку щодо невідворотності покарання за колабораціонізм;

- кожен в Україні повинен чітко усвідомити, що співпраця з ворогом на шкоду власній державі – це тяжкий кримінальний злочин;

- заочний вирок суду для колаборанта – це не умовний термін, а лише відкладене покарання, яке із часом невідворотно наздожене злочинця у будь-якому куточку планети;

- угода з підозрюваним у колабораціонізмі – це не потурання злочину, а навіяки – верховенство права і подекуди найкоротший шлях до судового вироку та один з варіантів отримання необхідної інформації;

- доцільно суттєво та якісно прискорити вдосконалення українського законодавства в царині протидії колабораціонізму із залученням авторитетних вітчизняних та зарубіжних фахівців в галузі права;

- Верховній Раді України слід затвердити більш чіткі визначення ключових понять та механізмів публічного управління у сфері нормативно-правового регулювання протидії злочинним проявам колабораціонізму;

- за прикладом європейських країн, потребує законодавчого відокремлення відповідальність за менш небезпечні види

колабораціонізму (на кшталт співпраці з ворогом в гуманітарній сфері), від найбільш небезпечних – військового та політичного колабораціонізму;

- окрему увагу слід приділити деталізації злочинів економічного колабораціонізму, розробці й запровадженню механізмів публічного управління у соціокультурній та релігійній сферах в умовах війни;

- потребує суттєвого вдосконалення нормативно-правова база патріотичного виховання в Україні;

- правоохоронні органи України мають керуватися простим і зрозумілим правилом – якість важливіша за кількість (саме тоді жорсткість покарань за колабораціонізм буде відповідати суспільним очікуванням);

- людські та матеріальні ресурси правоохоронних органів повинні зосереджуватися на розслідуваннях особливо тяжких злочинів колабораціонізму, а випадки, які не завдали значної шкоди державі і не несуть великої суспільної небезпеки – доцільно розглядати в порядку люстрації.

Література:

1. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 28.02.2025 р. №376 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією». Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11.03. 2025 р. № 380/43786. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/re43786?an=10&ed=2025_02_28.

2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Дата підписання: 18.10.1907 р., Гаага. Дата набрання чинності для України: 24.08.1991 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора України. Статистика. Офіційний сайт. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

4. Проект консультативного висновку щодо закону «Про визначення критерію для обмеження повноважень несення державної служби, доступу до документів та оприлюднення інформації про колабораціонізм із органами державної безпеки» (закону «про люстрацію») колишньої югославської республіки Македонія». Європейська комісія «за демократію через право» (Венеціанська комісія). Страсбург, 30.11.2012. Висновок № 694/2012. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_2012_078_2012_11_30.pdf

SECTION 9. CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-29>

AN INVESTIGATIVE JUDGE'S RULING AS A PROCEDURAL FORM OF CONFIRMATION OF THE ADMISSIBILITY OF INTERFERENCE WITH AN INDIVIDUAL'S RIGHTS

УХВАЛА СЛІДЧОГО СУДДІ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ПІДТВЕРДЖЕННЯ ДОПУСТИМОСТІ ВТРУЧАННЯ У ПРАВА ОСОБИ

Tarasiuk S. M.

*Doctor of Philosophy in Law,
Managing Partner
at Tarasiuk & Partners
Kyiv, Ukraine*

Тарасюк С. М.

*доктор філософії у галузі права,
керуючий партнер
АО «Тарасюк і Партнери»
м. Київ, Україна*

Судовий контроль на стадії досудового розслідування у сучасній кримінально-процесуальній доктрині обґрунтовано розглядається як одна з концептуально значущих і водночас дискусійно насичених проблем. Попри сформованість базових теоретичних підходів до розуміння його правової природи як інституційної гарантії забезпечення прав і свобод людини, подальший розвиток кримінального процесуального законодавства України та трансформації правозастосовної практики зумовлюють потребу у його поглибленому переосмисленні.

У цьому контексті судовий контроль традиційно інтерпретується як елемент механізму стримувань і противаг, покликаний запобігати необґрунтованому втручання органів досудового розслідування та прокуратури у сферу основоположних прав особи. Як зазначають О. П. Кучинська, О. В. Батуєв, Ж. В. Удовенко судовий контроль є ключовим у системі гарантій прав учасників кримінального провадження [1, с. 222; 2, с. 46; 3, с. 331]. У свою чергу, В. І. Фаринник судовий контроль визначає як засіб обмеження свавілля з боку держави та її посадових осіб, а також підкреслює його стримувальний потенціал, вважаючи неприпустимим застосування будь-якого державного примусового заходу процесуального характеру поза судовим рішенням [4, с. 452].

О. І. Чучман судовий контроль характеризує як систему додаткових засобів забезпечення законності застосування заходів процесуального примусу, захисту від необґрунтованого обмеження прав і свобод, зловживання зі сторони владних учасників досудового розслідування [5, с. 98, 99].

Закцентуємо, що ефективність судового контролю визначається не лише формальною регламентацією відповідних процедур, але й якісними характеристиками їх реалізації. Йдеться, передусім, про рівень обґрунтованості судових рішень, глибину перевірки доводів сторін, ступінь процесуальної незалежності слідчого судді та реальну спроможність суду впливати на перебіг досудового розслідування в межах визначених законом повноважень.

Важливим елементом механізму судового контролю є ухвала слідчого судді, яка повинна відповідати загальним вимогам судових рішень, передбачених КПК України, а також містити спеціальні відомості, визначені законом щодо певного процесуального заходу. Як слушно зазначив Р. І. Тракало, сам факт нормативного визначення змісту таких ухвал слідчого судді вже свідчить про наявність певних гарантій забезпечення конституційних прав у межах кримінального провадження [6, с. 156].

Саме завдяки ухваленню відповідного судового рішення досягається баланс між публічними інтересами кримінального переслідування та правами людини. На сьогодні деякі науковці відстоюють позицію, що слідчий суддя в кримінальному провадженні передусім виконує функцію забезпечення приватного інтересу. Прихильники даного підходу вважають захист конституційних прав і свобод конкретного учасника провадження від можливого незаконного або необґрунтованого втручання з боку органів державної влади основним змістом діяльності слідчого судді. У межах цієї концепції судовий контроль являє собою механізм індивідуального правового захисту, спрямований на стримування процесуальних повноважень сторони обвинувачення та запобігання втручанням в приватну сферу особи [7, с. 112].

Таке розуміння функцій слідчого судді є певною мірою спрощеним і не повністю відображає сутність судового контролю. Захист прав конкретної особи в кримінальному провадженні не можна зводити виключно до реалізації приватного інтересу, оскільки він одночасно являє собою складову публічного інтересу. Слідчий суддя, здійснюючи перевірку законності і обґрунтованості втручання в права особи, водночас забезпечує дотримання вимог кримінального процесуального законодавства під час досудового розслідування та сприяє формуванню стандартів правомірності процесуальної діяльності сторони

обвинувачення. Його рішення продиктовані стандартами допустимості доказів, а отже дисциплінують сторону обвинувачення та сприяють дотриманню процесуальної форми. Зважаючи на це, діяльність слідчого судді набуває системного значення і не обмежується лише захистом індивідуального інтересу. Вона орієнтована на підтримання рівноваги між інтересами кримінального переслідування та вимогами законності, що має очевидну публічну цінність. Більш того, навіть за випадків, за яких слідчий суддя задовольняє клопотання сторони обвинувачення щодо застосування заходу примусу, він не діє всупереч приватному інтересу, а здійснює перевірку допустимості обмеження прав, ураховуючи наявність законних підстав і суспільної необхідності в притягненні винних до відповідальності. За таких умов судові рішення водночас виконує дві функції: забезпечує право конкретної особи та сприяє реалізації публічного інтересу в законному, обґрунтованому й процесуально впорядкованому вирішенні кримінального провадження.

Ухвалюючи певне рішення, слідчий суддя має спиратися на власне внутрішнє переконання щодо наявності достатніх правових і фактичних підстав для втручання у сферу прав і свобод особи. Таке переконання формується на підставі проведення всебічного дослідження обставин та поданих матеріалів, оцінки доводів слідчого чи прокурора, а також співвіднесення їх з вимогами кримінального процесуального законодавства.

Вважаємо, що ухвала слідчого судді щодо надання дозволу на застосування заходу примусу одночасно являє собою процесуальну передумову реалізації відповідного заходу і процесуальне рішення, на підставі якого слідчий суддя підтверджує допустимість втручання у права і свободи особи. Відповідне судові рішення підтверджує, що втручання має належне доказове обґрунтування, переслідує визначену законом процесуальну мету та не виходить за межі необхідного. Саме судові рішення створює процесуальні підстави для законного виконання відповідного заходу примусу. Разом з тим відсутність ухвали слідчого судді у випадках, за яких закон вимагає її постановлення, унеможливорює застосування більшості заходів процесуального примусу, оскільки це призводить до порушення встановленої процедури. Дане порушення зумовлює відповідні правові наслідки, зокрема, визнання незаконними певних дій, недопустимість отриманих доказів та необхідність відновлення порушених прав особи.

Література:

1. Кучинська О. П. Щодо гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Принципи права: універсальне та національне в контексті сучасних глобалізаційних і євроінтеграційних процесів* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 21–22 червня 2024 р.). Київ, 2024. С. 221–222.
2. Батуєв О. В. Судовий контроль за дотриманням права власності на досудовому провадженні у кримінальному процесі : дис. ... докт. філос. Дніпро, 2025. 237 с.
3. Удовенко Ж. В. Гарантії забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2021. 586 с.
4. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2017. 548 с.
5. Чучман О. І. Розсуд слідчого судді у доказуванні при здійсненні судового контролю. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2022. № 56. С. 98–101.
6. Тракало Р. І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 224 с.
7. Бурлака О. В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 298 с.

SECTION 10. EUROPEAN UNION LAW. INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-30>

THE PROBLEM OF LEGAL CERTAINTY OF MARITIME BORDERS IN THE CONTEXT OF CHANGING COASTLINES DUE TO GLOBAL WARMING

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ МОРСЬКИХ КОРДОНІВ В УМОВАХ ЗМІНИ БЕРЕГОВОЇ ЛІНІЇ ВНАСЛІДОК ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛІННЯ

Blahodatna A. G.

*Senior Lecturer at the Department of
International, Civil
and Commercial Law,
State University of Trade
and Economics
Kyiv, Ukraine*

Благодатна А. Г.

*старший викладач кафедри
міжнародного, цивільного
та комерційного права,
Державний торговельно-
економічний університет
м. Київ, Україна*

Питання впливу кліматичних змін на морські кордони є актуальним питанням для сучасного міжнародного публічного права. Проблема полягає в тому, що чинна архітектура міжнародного морського права будувалася на припущенні, що географія є стабільною, проте активне танення льодовиків та підвищення рівня Світового океану можуть змінювати морські кордони держав.

Згідно з ст. 3 Конвенції ООН з морського права 1982 року (далі – Конвенція) [1]: кожна держава має право встановлювати ширину свого територіального моря до межі, що не перевищує дванадцяти морських миль, які відмірюються від вихідних ліній, визначених відповідно до цієї Конвенції. Стаття 5 Конвенції закріплює положення, що нормальною вихідною лінією є лінія найбільшого відпливу вздовж берега. Але, коли рівень моря піднімається, лінія відпливу зміщується вглиб суходолу. Якщо вихідна лінія рухається, то й зовнішня межа територіального моря, виключної економічної зони (ВЕЗ) та континентального шельфу має автоматично зміщуватися в бік берега, як наслідок, призводить до втрати державою величезних акваторій моря, ресурси.

Незважаючи на актуальні проблеми зміни берегової лінії, міжнародне співтовариство схиляється до концепції правової стабільності. Зокрема, тихоокеанські держави, які перебувають під загрозою повного зникнення, наполягають на тому, що їхні морські кордони мають залишатися незмінними навіть після затоплення суходолу.

Звіти Робочої групи щодо підвищення рівня моря у контексті міжнародного права, розроблені Комісією ООН з міжнародного права, визначають наступні положення:

п.26 Багато держав-учасниць наголосили, що Конвенція ООН з морського права 1982 року має фундаментальне значення, її цілісність має бути збережена, і будь-яке рішення, щодо підвищення рівня моря, пов'язаного зі зміною клімату, має бути сумісним з нею;

п. 27 Збереження правової стабільності, визначеності та передбачуваності безпосередньо пов'язане з тлумаченням Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права та інших норм міжнародного права, яке дозволяє зберігати вихідні лінії, зовнішні межі морських зон та пов'язані з ними права, незважаючи на зміни берегової лінії в результаті підвищення рівня моря, пов'язаного зі зміною клімату. Постановка під сумнів морських кордонів, узгоджених або належним чином встановлених відповідно до міжнародного права, через підвищення рівня моря, пов'язане зі зміною клімату, ризикує створити правову невизначеність та нові суперечки щодо морських районів, які раніше були врегульовані;

п. 28. Підхід, який вимагав би зміщення вихідних ліній та зовнішніх меж морських зон до берега в результаті підвищення рівня моря, що призвело до фізичного затоплення суходолу, може створити несправедливий результат, за якого треті держави могли б отримати права в морських зонах, зокрема у виключній економічній зоні, на шкоду прибережній державі;

п. 29. У Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права немає положення, яке накладає зобов'язання на держави оновлювати вихідні лінії, географічні координати або зовнішні межі морських зон після їх належного здавання Генеральному секретарю відповідно до Конвенції, а також немає доказів поширеної державної практики з цього приводу. Отже, держави не зобов'язані оновлювати базові лінії, географічні координати або зовнішні межі морських зон з урахуванням змін, спричинених підвищенням рівня моря, пов'язаним зі зміною клімату;

п. 30. У Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права або в інших нормах міжнародного права немає жодного положення, яке б зобов'язувало держави оновлювати карти стосовно вихідних ліній,

географічних координат або зовнішніх меж морських зон, а також немає доказів поширеної державної практики щодо цього. Отже, держави не зобов'язані оновлювати карти з урахуванням змін, що виникають в результаті підвищення рівня моря, пов'язаного зі зміною клімату, без шкоди для питань, що стосуються безпеки судноплавства;

п. 32. Серед держав існує широка підтримка Декларації Форуму Тихоокеанських островів 2021 року про збереження морських зон в умовах підвищення рівня моря, пов'язаного зі зміною клімату. Існує загальна державна практика, про що свідчать заяви, що висловлюють

широку та послідовну підтримку щодо збереження вихідних ліній та зовнішніх меж морських зон, незважаючи на підвищення рівня моря, в інтересах підтримання правової стабільності, визначеності та передбачуваності [2].

Виходячи із вище викладеного, Комісія ООН з міжнародного права активно вивчає цю тему, зокрема тлумачить Конвенцію таким чином, щоб встановлені координати морських меж були остаточними й не підлягали перегляду через географічні зміни. Крім того, у 2021 році Форум тихоокеанських островів видав Декларацію, в якій проголосив, що їхні морські зони встановлені назавжди і не будуть зменшені незалежно від зміни берегової лінії. Це прецедент, що змінює звичаєве міжнародне право, а новий підхід (який активно висувається Комісією міжнародного права ООН) пропонує зафіксувати координати кордонів назавжди за допомогою географічних координат, незалежно від фізичних змін берега, викликаних внаслідок глобального потепління.

Література:

1. Конвенції ООН з морського права 1982 року. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00O5WDC64C> (дата звернення: 24.03.2026).

2. Офіційний сайт Комісії ООН з міжнародного права. Звіти Робочої групи щодо підвищення рівня моря у контексті міжнародного права. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/reports/8_9_2025.pdf (дата звернення: 24.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-31>

LOCKERBIE INCIDENT: INTERNATIONAL LEGAL CONSEQUENCES

ІНЦИДЕНТ ЛОКЕРБІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Grygorov O. M.

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of
International Law
Teaching and Scientific Institute of
International Relations
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Григоров О. М.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
міжнародного права
Навчально-науковий інститут
міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

В період 1960-х – 1980-х рр. під егідою ООН та ІКАО було розроблено міжнародно-правові (конвенційні) стандарти інституту безпеки цивільної авіації, спрямовані на боротьбу проти актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації. Йдеться, насамперед, про норми, закріплені в Токійській конвенції 1963 р. про злочини і деякі інші акти, що здійснюються на борту повітряного судна, Гаазькій конвенції 1970 р. про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, Монреальську конвенцію 1971 р. про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації та Протокол 1988 р. до неї.

Звичайно, такий конвенційний механізм забезпечення безпеки цивільної авіації мав низку суттєвих недоліків, проте він став дієвим засобом міжнародно-правової боротьби проти АНВ. Важливим свідченням практичного застосування цього механізму є, на наш погляд, розгляд МС ООН справи «Питання тлумачення та застосування Монреальської конвенції 1971 р. у зв'язку з повітряним інцидентом у Локербі» (*Лівійська Арабська Джамахерія проти Сполученого Королівства та Лівійська Арабська Джамахерія проти Сполучених Штатів Америки*) [1, с. 19-21]. Справу було ініційовано Лівією в березні 1992 р. відповідно до п. 1 ст. 14 Монреальської конвенції, згідно з якою будь-який спір між двома або більше договірними державами, що стосується тлумачення або застосування Конвенції, який не може бути врегульований шляхом переговорів, на прохання однієї з них буде передано до арбітражу, і якщо протягом 6 місяців з дня прохання про арбітраж сторони не в змозі прийти до згоди в питаннях організації арбітражу, на прохання будь-якої з цих сторін спір може бути передано до МС ООН, відповідно до його Статуту.

Змістовно справа пов'язана з подіями 21 грудня 1988 р., коли внаслідок вибуху бомби в літаку у повітрі над містом Локербі (Шотландія) було зруйновано літак рейсу PA1103 американської авіакомпанії «PanAm», який виконував політ за маршрутом «Франкфурт-на-Майні – Лондон – Нью-Йорк». Унаслідок цього загинуло 270 осіб.

Після розслідування, спільно проведеного поліцією Шотландії та ФБР, у листопаді 1991 р. двом громадянам Лівії (співробітнику лівійських спецслужб А. Аль-Меграхі та Л. Х. Фімаху) було пред'явлено звинувачення, зокрема в тому, що вони організували розміщення бомби в літаку, що й призвело до катастрофи. Відповідно, Велика Британія та США висунули наступні вимоги до Лівії: передати для суду всіх осіб, звинувачених у злочині; взяти на себе відповідальність за їх дії; повідомити все, що Лівії відомо про цей злочин, включаючи імена усіх відповідальних осіб, і надати повний доступ до всіх свідків, документів та інших речових доказів, включаючи технічні механізми, які використовувались для вчинення злочину; виплатити відповідну компенсацію [2].

Ані США, ані Велика Британія не укладали з Лівією договорів про екстрадицію, і вони насамперед вимагали від Лівії негайно передати А. Аль-Меграхі та Л. Х. Фімаха для проведення судового процесу. Однак лівійська влада під проводом М. Каддафі, посилячись на «атмосферу помсти», що виникла у США та Великій Британії стосовно цієї справи, а також право Лівії на власне переслідування обвинувачених згідно з Монреальською конвенцією 1971 р., відмовилася виконувати зазначені вимоги [3].

У відповідь на це США ініціювали розгляд даного питання в РБ ООН, яка 21.01.1992 р. ухвалила Резолюцію 731. В ній РБ ООН засудила відмову Лівії взяти на себе відповідальність за катастрофу над Локербі та закликала її забезпечити повну й ефективну відповідь на запити щодо розслідування, для того щоб сприяти подоланню проблеми міжнародного тероризму. Резолюція також містила заклик до держав-членів ООН заохочувати уряд Лівії виконувати ці настанови [4].

Відтак, у Резолюції малось на увазі, що Лівія має видати обвинувачених у теракті громадян, після її відмови зробити це на основі положень Монреальської конвенції 1971 р. Згодом, 31.03.1992 р., після того як лівійська влада не виконала вимог Резолюції 731, РБ ООН ухвалила більш жорстку Резолюцію 748, застосувавши до Лівії низку серйозних економічних та інших санкцій [5].

У своїх позовах до МС ООН проти США та Великої Британії Лівія відзначала, що вважає дії цих держав і резолюції РБ ООН неправомірними, оскільки вони порушують принцип міжнародного права, згідно з яким жодна держава не може бути примушена до екстрадиції своїх громадян. Законодавство Лівії забороняє екстрадицію її громадян. У позовах стверджувалось, що Лівія повністю виконала вимоги Монреальської конвенції 1971 р., передавши справу до своїх

компетентних органів з метою притягнення підозрюваних осіб до відповідальності, а тому не зобов'язана їх видавати.

У своєму рішенні щодо попередніх заперечень 1998 р. МС ООН вказав, що зобов'язання Лівії за резолюціями РБ ООН мають пріоритетне значення перед її зобов'язаннями за Монреальською конвенцією [2] в силу ст. 25 (про підкорення і виконання рішень РБ ООН) і ст. 103 Статуту ООН (переважна сила зобов'язань держав за Статутом ООН перед їхніми зобов'язаннями за іншими міжнародними договорами).

У квітні 1999 р. Лівія видала А. Аль-Меграхі та Л. Х. Фімаха для проведення судового процесу колегією шотландських суддів у Нідерландах на колишній військовій базі США «Камп Зейст». А. Аль-Меграхі був визнаний винним і засуджений до довічного позбавлення волі, тоді як Л. Х. Фімах був визнаний невинним [2]. А. Аль-Меграхі утримували в шотландській в'язниці «Грінок», у 2009 р. звільнили в зв'язку з раком простати, а в 2012 р. він помер. У 2003 р. Лівія визнала відповідальність своїх громадян (але не держави) за вибух літака. Відповідно до угоди між представниками Лівії, Великої Британії та США, Лівія виплатила родинам кожного із загиблих по 10 млн дол. США в обмін на повне зняття економічних санкцій. Резолюція 7868 про зняття санкцій ухвалена РБ ООН 12.09.2003 року [6].

Таким чином, судова справа Локербі стала класичним прикладом практичного застосування розроблених у другій половині XX ст. конвенційних норм універсального характеру, спрямованих на захист цивільної авіації від актів незаконного втручання в її діяльність.

Література:

1. Report of the International Court of Justice (1 August 2000 – 21 July 2001). Doc. A/56/4. 71 p. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/annual-reports/2000-2001-en.pdf>
2. Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United States). URL: <https://icj-cij.org/case/89>
3. Scharf M. P. A Preview of the Lockerbie Case. *ASIL Insights*. 2000. Issue 5, Volume 5.
4. United Nations Security Council Resolution 731. United Nations. 1992. S/RES/731. 2 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/135677?v=pdf>
5. United Nations Security Council Resolution 748. United Nations. 1992. S/RES/748. 3 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/196976?v=pdf>
6. United Nations Security Council Resolution 1506. S/RES/1506 (2003) URL: <https://unscr.com/en/resolutions/1506/>

SECTION 11. SCIENTIFIC LIFE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-32>

OVERCOMING GAPS IN CIVIL LEGISLATION BY MEANS OF JUDICIAL LAW-MAKING: PERMISSIBLE LIMITS AND LEGAL POSITIONS OF THE SUPREME COURT

ПОДОЛАННЯ ПРОГАЛИН У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАСОБАМИ СУДОВОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ: ДОПУСТИМИ МЕЖІ ТА ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Zavalniuk S. V.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of
Private Law
National University "Odesa Law
Academy"
Odessa, Ukraine*

Завальнюк С. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права
Національний університет
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Динаміка суспільних відносин в умовах воєнних викликів та євроінтеграційного курсу держави об'єктивно випереджає можливості парламентської процедури. Наслідком стає прогалинність цивільного законодавства – відсутність, фрагментарність або суперечливість нормативного впорядкування суспільних відносин. За таких умов тягар оперативного реагування на нормативну недостатність переходить до судової влади, що актуалізує осмислення феномену судової правотворчості та окреслення її допустимих меж.

Легальної дефініції суддівського правотворення чинне законодавство не містить, а доктринальні оцінки різняться. С. Шевчук розглядає його як особливий різновид правотворчої діяльності, здійснюваної судом у поєднанні з правозастосовною та інтерпретаційною функціями, результати якої втілюються у правоположеннях мотивувальної частини рішення [7, с. 548–549]. М. Козюбра вважає правотворчий елемент іманентною властивістю правосуддя, адже конкретизація абстрактних приписів щодо обставин справи неможлива без творчого внеску судді, а ціннісним мірилом меж такої діяльності визнає права людини [3, с. 41].

Опосередкована легітимація цього інституту відбулася внаслідок реформи правосуддя 2016 року та оновлення процесуального законодавства 2017 року. Заборона відмовляти у розгляді справи з

мотивів відсутності, неповноти, нечіткості чи суперечливості законодавства (ч. 11 ст. 11 ГПК України [1], ч. 10 ст. 10 ЦПК України [6], ч. 4 ст. 6 КАС України [2]) разом із закріпленням аналогії закону й аналогії права фактично зобов'язує суд самостійно відшукати правило для вирішення спору. Своєю чергою, ч. 5 ст. 403 ЦПК України [6] уповноважує Велику Палату Верховного Суду розглядати справи, що містять виключну правову проблему, задля розвитку права та єдності правозастосування. Як зазначає Д. Ясинок, така проблема постає саме там, де прогалини набувають вигляду відсутності, неповноти чи архаїчності норм [8, с. 101–102].

Реалізацію правотворчої функції ілюструє практика Великої Палати Верховного Суду. У постанові від 23.06.2020 у справі № 909/337/19 визнано допустимим урегулювання спору за аналогією закону з опорою на загальні засади законодавства [5]. Постановою від 08.06.2022 у справі № 2-591/11 підтверджено, що інститут аналогії сформувався в доктрині задовго до його формалізації, а відсутність у процесуальних кодексах положень про процесуальну аналогію не перешкоджає її застосуванню [4]. Відтак касаційна інстанція фактично «добудовує» право, а Конституційний Суд України здійснює негативну правотворчість.

Водночас суддівське правотворення не є безмежним. Узагальнення доктрини та практики дозволяє окреслити систему його меж: універсальним ціннісним орієнтиром вступають права людини; при заповненні прогалин межею є інтерпретація загальних засад законодавства у площині конституційних принципів; тлумачення норми не може виходити за горизонт її змістовно-юридичної суті; аналогія права обмежена буквальним змістом загальних засад законодавства, принципів права та способів захисту; міжгалузева аналогія допустима лише в межах змістової сумісності засад відповідних галузей; розв'язання виключної правової проблеми має узгоджуватися водночас із галузевими засадами та конституційними принципами.

Отже, судова правотворчість постає об'єктивно зумовленим явищем, яке виконує компенсаторну функцію щодо прогалин у цивільному законодавстві України, гарантує правову визначеність і наближає національне правосуддя до загальноєвропейської тенденції зближення континентальної та прецедентної моделей. Перспективним видається законодавче унормування поняття, форм і меж цього інституту.

Література:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Козюбра М. Судова правотворчість: аномалія чи іманентна властивість правосуддя. Право України. 2016. № 10. С. 38–48.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 червня 2022 року у справі № 2-591/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110382>
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 червня 2020 року у справі № 909/337/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90111820>
6. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
7. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні: монографія. Київ : Реферат, 2007. 640 с.
8. Ясинок Д. М. Судова правотворчість як спосіб подолання законодавчих прогалин та виключна правова проблема в правозастосовчому процесі цивільного судочинства України. Київський часопис права. 2023. № 1. С. 100–106.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-33>

**CRIMINAL LAW MEASURES TO COMBAT THE ILLEGAL
ISSUANCE OF PRESCRIPTIONS FOR THE ACQUISITION
OF NARCOTIC DRUGS OR PSYCHOTROPIC SUBSTANCES
IN THE SYSTEM FOR PREVENTING CRIMINAL OFFENSES
COMMITTED BY HEALTHCARE PROFESSIONALS**

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННІЙ ВИДАЧІ
РЕЦЕПТА НА ПРАВО ПРИДБАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ
АБО ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН У СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ
КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ
МЕДИЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ**

Diakur M. D.

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Criminal Law
Yurii Fedkovych Chernivtsi National
University
Chernivtsi, Ukraine*

Дякур М. Д.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Розвиток наркополітики є одним із важливих завдань, поставлених Європейським Союзом перед Україною. Одночасно із цим, необхідно відзначити, що система заходів, яка має бути спрямована на вирішення такого завдання має включати створення превентивних способів забезпечення реалізації політики боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів. Зокрема це стосується визначення шляхів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються медичними працівниками. Одним із таких протиправних діянь є незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин.

Схвалення Стратегії державної наркополітики на період до 2030 року має на меті популяризацію здорового способу життя, зменшення попиту на наркотичні засоби, протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, ефективний епідеміологічний нагляд, а також надання якісних медичних та соціальних послуг особам, які їх вживають, вдосконалення порядку знищення наркотиків, узгодження системи передачі зразків контрольованих речовин, та затвердження операційного плану з її

реалізації на 2025–2027 р. роки, визначеної як один із заходів у Дорожній карті з питань верховенства права [1].

У документі одним із ефективних заходів визначено імплементацію найкращих міжнародних рекомендацій та доведених практик запобігання вживанню наркотичних засобів, психотропних речовин без медичних показань до національного законодавства [2]. У цілому підтримуючи такий захід, необхідно відзначити, що на практиці ця ініціатива може призвести до зростання кількості випадків незаконної видачі рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин.

Аналіз статистичної інформації, викладеної на сайті Офісу Генерального прокурора надає підставу для виявлення сумнівно значного зниження кількісного показника в останні два роки. Так, у 2020 році було обліковано 127 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 319 КК України, у 2021 році – 751, у 2022 році – 792, у 2023 році – 398, у 2024 році – 15, станом на грудень 2025 року було обліковано 8 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 319 КК України [3]. Дослідження поточної правотворчої діяльності, а також діяльності правоохоронних органів дозволяє стверджувати, що за останні два роки було лише раз внесено зміни до санкції ч. 1 ст. 319 КК України, а саме – покарання у виді арешту замінено на пробачійний нагляд. Більше жодних змін, які б дозволили настільки ефективно знизити кількісний показник таких суспільно небезпечних діянь не було виявлено. Наведене надає підставу припустити, що основною причиною є зростання випадків латентних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 319 КК України, а також збільшення частоти винесення виправдувальних вироків. Аналіз судової практики щодо притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення таких протиправних дій свідчить про те, що основною проблемою стає доведення наявності корисливого мотиву.

Разом із тим, окрім вказаного мотиву у диспозиції кримінально-правової норми передбачено також «інші особисті інтереси». По-перше, «інші особисті інтереси» – доволі оціночне поняття, оскільки, фактично, у будь-якому випадку, коли особа вчиняє умисне кримінальне правопорушення взагалі та діяння, передбачене ст. 319 КК України зокрема вона має особистий мотив; умисних та невмотивованих кримінальних правопорушень не може бути апіорі. По-друге, видається складним механізм доведення наявності причинно-наслідкового зв'язку між незаконною видачею рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин та певним «особистим інтересом» медичного працівника, який це вчинив.

До цього ж також варто зазначити, що в умовах інтенсифікації наркополітики, зокрема спрощення доступу наркозалежних осіб до

медичної допомоги видається доцільним створити належне кримінально-правове забезпечення, зокрема – шляхом внесення змін до ч. 1 ст. 319 КК України, яку видається доцільним викласти таким чином: *1. Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин – карається...*

Виключення вказівки на наявність корисливого/особистого мотиву вчинення такого протиправного діяння надасть можливість охопити всі випадки незаконної видачі таких рецептів медичними працівниками, а також знизить латентність наркоманії. Окремо необхідно відзначити, що фактично таке кримінальне правопорушення не потребує виокремлення мотиву, оскільки воно має підвищений ступінь суспільної небезпечності, пов'язаний із порушенням медичним працівником низки законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів.

Окрім цього варто також переглянути види та розміри покарань та кваліфікуючі ознаки досліджуваного кримінального правопорушення. В умовах підвищення ефективності наркополітики та із урахуванням міжнародних та європейських рекомендацій видається за доцільне розглянути можливість доповнення санкції ч. 1 ст. 319 таким видом покарання як позбавлення волі. По-перше, необхідно відзначити, що розміри всіх видів покарань, передбачених ч. 1 ст. 319 є необґрунтовано низькими. Якщо медичний працівник вчиняє таке діяння, він свідомо сприяє продовженню наркотизації населення, що є, як мінімум, порушенням професійної етики, а як максимум – має серйозний вплив на фізичний, психічний та моральний розвиток суспільства. Тому, видається, що, наприклад, штраф до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи громадські роботи на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин не є співрозмірними шкоді, яку може бути спричинено таким протиправним діянням.

По-друге, у кримінально-правовій нормі порушено логіку встановлення видів та розмірів покарань для основного та кваліфікованого складу – у ч. 1 відсутнє покарання у виді позбавлення волі, а у ч. 2 – воно передбачено строком від двох до п'яти років та є безальтернативним. Отже, *видається за доцільне для ч. 1 передбачити такі покарання як пробачійний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; для ч. 2 позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років.*

Доцільним також видається встановити кваліфікуючою ознакою вчинення такого протиправного діяння щодо жінки, яка завідомо для

винного є вагітною. Наведена пропозиція надасть можливість посилити захист уразливих категорій осіб.

Література:

1. Дорожня карта з питань верховенства права, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text>
2. Стратегія наркополітики на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2025 р. № 920-р. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/920-2025-%D1%80#Text>
3. Офіс Генерального прокурора. Статистика. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-34>

INCREASING THE LEVEL OF TRANSPARENCY AND OPENNESS IN PUBLIC ADMINISTRATION ACTIVITIES AS A KEY AREA FOR IMPROVING THE INTERACTION BETWEEN PUBLIC ADMINISTRATION ENTITIES AND MEDIA ORGANIZATIONS

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОЗОРОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ З МЕДІА-ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Borovyk L. A.

*PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Corresponding Member of International
Personnel Academy,
Associate Professor at the Department
of Criminal Law and Administrative
Law Disciplines,
Academician Stepan Demyanchuk
International University of Economics
and Humanities
Rivne, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-8997-0577*

Боровик Л. А.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
член-кореспондент Міжнародної
кадрової академії,
доцент кафедри кримінально-
правових та адміністративно-
правових дисциплін
Міжнародний економіко-
гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'ячука
м. Рівне, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8997-0577*

Взагалі, прозорість – це функціональна характеристика державних органів, що визначається мірою обізнаності громадян стосовно

сутнісних проявів матеріальної і процесуальної сторони їх діяльності, а також зрозумілості широкій громадськості її обумовленості, змісту і сенсу; проявляється в тому, що окремі громадяни та/або групи людей, на які поширюються або яких так чи інакше стосуються рішення або дії держави, мають бути якнайповніше обізнані з ними і тим, в який спосіб вони будуть здійснені [1, с. 37]. І. В. Попов, на підставі аналізу теоретичних міркувань сучасних науковців, нормативного змісту положень окремих актів законодавства України та європейського підходу, сформував висновок про те, що відкритість у діяльності суб'єктів публічної служби є загальним принципом їхнього функціонування, який визначає: 1) повне передбачення внутрішнім законодавством положень, основ діяльності, переліку повноважень, структури, завдань та функцій з подальшою деталізацією (за необхідності) в положеннях підзаконних нормативно-правових актів; 2) доступ громадян до публічної служби, який може бути як активним – право бути суб'єктом публічної служби, так і пасивним – право звертатись до публічної служби, отримувати необхідну інформацію, отримувати послуги тощо; 3) звітність публічної служби перед громадянським суспільством у встановленому законом порядку. На наш погляд, саме гласність як один з елементів відкритості відображає аспект звітування про результати діяльності публічної служби перед громадськістю, тоді як прозорість гарантує загальний підхід до функціонування публічної служби, яка повинна бути доступною та зрозумілою у своїй системі функціонування для громадян [2]. М.В. Венгер зауважує, що відкритість як елемент широкого розуміння принципу прозорості передбачає безпосередню можливість будь-якої особи у встановлений спосіб безпосередньо отримати інформацію про діяльність органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Йдеться, насамперед, про фактичну доступність громадянина до відповідної інформації, що розміщується у відкритому доступі, наприклад, на інформаційних стендах, офіційному веб-сайті органу влади, у офіційному друкованому виданні, інших засобах масової інформації тощо. М. В. Венгер наголошує і на практичному аспекті – безпосередньому отриманні інформації з першоджерела. Тобто, можливість громадян бути присутніми на засіданнях органу влади, нарадах, слуханнях тощо. Тоді вимога відкритості має розглядатись під кутом зору можливості фактичного доступу особи до приміщення органу влади, можливість ознайомлення із стенограмами, протоколами, аудіо- та відеозаписами засідань тощо [3]. Отже, зазначене вище дає змогу дійти до висновку, що прозорість і відкритість діяльності публічної адміністрації є необхідною умовою ефективної взаємодії з медіа-організаціями та міжнародними інституціями, оскільки вони:

забезпечують доступ до своєчасної, повної та достовірної інформації, що є основою професійної діяльності медіа та об'єктивного оцінювання діяльності держави міжнародними партнерами; зменшують інформаційну асиметрію між владою, медіа та суспільством, мінімізуючи ризики виникнення чуток, маніпуляцій і дезінформації; формують довіру до органів публічної адміністрації, без якої партнерська взаємодія фактично неможлива; забезпечують передбачуваність і регулярність комунікації, що сприяє переходу від ситуативних контактів до системної співпраці; створюють умови для ефективного зворотного зв'язку, коли медіа та міжнародні інституції можуть не лише отримувати інформацію, а й впливати на вдосконалення управлінських рішень через рекомендації, експертні висновки та моніторинг. Таким чином, підвищення рівня прозорості та відкритості діяльності суб'єктів публічної адміністрації має передбачати формування системи проактивної комунікації, що забезпечує своєчасне, повне та достовірне інформування медіа-організацій, міжнародних інституцій і громадськості про діяльність органів публічної влади, процеси прийняття управлінських рішень та результати їх реалізації. Важливими складовими цього процесу є розширення доступу до публічної інформації, систематичне оприлюднення відкритих даних, забезпечення регулярного діалогу з представниками медіа та міжнародних організацій, проведення публічних консультацій, прес-заходів і брифінгів, а також створення цифрових платформ для оперативного обміну інформацією та отримання зворотного зв'язку. Водночас підвищення відкритості повинно передбачати не лише інформаційну доступність, а й інституційне забезпечення взаємодії шляхом запровадження прозорих процедур комунікації, чітких стандартів інформаційного обміну, механізмів громадського та міжнародного моніторингу, а також консультативних платформ, які сприятимуть виробленню спільних підходів до вирішення актуальних питань.

Література:

1. Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. І МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін.; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.
2. Попов І. В. Принцип відкритості у діяльності суб'єктів публічної служби: складові елементи та реалізація. Держава та регіони. Серія Право. 2024. № 1. Т. 2. С. 4–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2>

3. Венгер В. М. Прозорість як принцип діяльності органів публічної влади / В. М. Венгер. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2017. Т. 200. С. 79–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NauKMAun_2017_200_17

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-35>

TOOLS FOR IMPLEMENTING REGIONAL ENVIRONMENTAL POLICY IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM OF UKRAINE

ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ УКРАЇНИ

Drok H. M.

*Head of the Territorial Department
of the State Judicial Administration of
Ukraine
in Kirovohrad region
Kropyvnytskyi, Ukraine
ORCID ID: 0009-0002-9341-2516*

Дрок Г. М.

*начальник управління
Територіального управління
Державної судової адміністрації
України в Кіровоградській області
м. Кропивницький, Україна
ORCID ID: 0009-0002-9341-2516*

Відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» встановлюються такі основні засади регіональної екологічної політики, що мають враховувати особливості соціально-економічного розвитку регіонів України, рівень техногенного навантаження окремих територій. Задля реалізації вимог Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» було розроблено національні плани дій, що мають бути впроваджені на регіональному рівні. Загальною ідеєю Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» є активізація процесів із здійснення децентралізації здійснення функцій держави, де важливе значення мають відігравати органи місцевого самоврядування [1].

До суб'єктного складу механізму реалізації Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року відносяться: адміністративні органи; засоби та інструменти; економічне та фінансове забезпечення досягнення цілей Сталого розвитку.

Відтак важливе значення в механізмі публічного адміністрування регіональною екологічною політикою займають інструменти його реалізації.

В сучасних наукових розробках вживаними є застосування відповідного категоріального ряду, що складається із використання таких понять, як: «інструменти державної політики», «інструменти механізму адміністративно-правового забезпечення», «нормативні інструменти», «інструменти публічного адміністрування», «інструменти реалізації», «інструменти регіональної політики», «інструменти нормативно-правового регулювання». Дослідження визначення їх змісту було предметом наукових розробок представників таких галузевих наук, як науки адміністративного права та процесу, науки публічного адміністрування та управління, теорії держави і права, досліджень, що проводяться в межах економічних галузевих наук (зокрема, науки економіки природокористування, підприємництва тощо) . Вивчення змісту та сутності категорії «інструмент публічного адміністрування та управління» є надзвичайно важливим та вимагає впровадження задля оптимізації здійснення державної та регіональної політики в цілому, і зокрема, у сфері охорони навколишнього природного середовища [2].

Отже, реалізація регіональної екологічної політики в Україні безпосередньо залежить від належного функціонування системи інструментів публічного адміністрування, що забезпечують досягнення визначених законом екологічних цілей і пріоритетів. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» закладає концептуальну основу для формування такої системи, орієнтуючи її на врахування соціально-економічних особливостей регіонів, рівня техногенного навантаження на території, а також на посилення ролі органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації.

Інструменти реалізації регіональної екологічної політики займають центральне місце у механізмі публічного адміністрування, оскільки саме через них відбувається практичне втілення норм екологічного законодавства, стратегічних цілей і планів дій на регіональному рівні. Їх зміст охоплює нормативно-правові, організаційні, управлінські, економічні та фінансові засоби впливу, які мають забезпечувати раціональне природокористування, охорону довкілля та екологічну безпеку населення.

Таким чином, інструменти публічного адміністрування слід розглядати як необхідний функціональний елемент механізму реалізації регіональної екологічної політики, удосконалення якого є важливою передумовою підвищення ефективності екологічного врядування,

досягнення цілей сталого розвитку та адаптації національної екологічної політики до європейських стандартів.

Література:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

2. Казміришин Е. О. Адміністративно-правові інструменти забезпечення реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 5. С. 78-83. http://apnl.dnu.in.ua/5_2019/19.pdf

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-36>

EUROPEAN EXPERIENCE IN ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF PRINTING ACTIVITIES: LESSONS FOR UKRAINE

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Приймак О.О.

здобувач,

*Науково-дослідний інститут публічного
права*

Київ, Україна

Pryymak O. O.

External Postgraduate Student

*Scientific Institute of Public
Law*

Kyiv, Ukraine

Розвиток поліграфічної діяльності в демократичних державах ґрунтується на фундаментальних засадах свободи слова, вільного поширення інформації та недопустимості цензури, які закріплюються на конституційному й законодавчому рівнях. Державний вплив у цій сфері має бути спрямований насамперед на забезпечення реалізації зазначених свобод, визначення юридичних меж їх здійснення, встановлення підстав відповідальності за порушення законодавства, формування механізмів належного контролю, а також захист національних інтересів, зокрема у сфері мовної політики та збереження культурної спадщини.

Дослідження досвіду держав – членів Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Литви, Латвії, Естонії

та Польщі – дає підстави виокремити найбільш ефективні адміністративно-правові підходи до регулювання відносин у сфері виготовлення та поширення поліграфічної продукції. Узагальнення відповідної зарубіжної практики дає змогу визначити перспективні напрями імплементації окремих її елементів у національну правову систему з урахуванням особливостей суспільного розвитку України, положень чинного законодавства та стратегічного курсу держави на європейську інтеграцію.

Визначальною засадою регулювання діяльності друкованих медіа та суб'єктів, пов'язаних із виготовленням і поширенням поліграфічної продукції, у розвинених демократичних державах є гарантування свободи слова, свободи преси та категорична заборона цензури. У європейських країнах ці принципи закріплено як у національних конституціях, так і в міжнародно-правових актах. Зокрема, стаття 100 Конституції Латвії гарантує кожній особі право на вільне вираження поглядів, одержання, зберігання та поширення інформації, прямо встановлюючи, що «цензура заборонена» [1].

Невдовзі після відновлення державної незалежності в Латвії було ухвалено Закон «Про пресу та інші засоби масової інформації» 1991 року, положеннями якого закріплено свободу преси, встановлено заборону цензури та врегульовано основні організаційно-правові засади функціонування друкованих медіа [1].

Аналогічні гарантії передбачено законодавством інших балтійських держав. Так, відповідно до статті 44 Конституції Литви цензура масової інформації, а також монополізація засобів масової інформації не допускаються [2].

Загальноєвропейський стандарт свободи вираження поглядів і поширення інформації сформовано положеннями статті 10 Європейської конвенції з прав людини та статті 11 Хартії Європейського Союзу про основоположні права. Згідно зі статтею 10 ЄКПЛ кожен має право вільно виражати свої погляди, одержувати та передавати інформацію й ідеї без втручання органів державної влади. Водночас Конвенція допускає запровадження дозвільного порядку лише щодо радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств, не поширюючи такої можливості на друковану пресу [3].

Зазначене свідчить, що в європейських демократичних державах запровадження ліцензування або іншого попереднього дозвільного порядку щодо виготовлення та поширення друкованої продукції, як правило, не допускається. Цим правовий режим друкованих медіа істотно відрізняється від регулювання аудіовізуального сектору, у якому ліцензування традиційно обґрунтовується обмеженістю радіочастотного ресурсу. У законодавстві переважної більшості держав – членів ЄС

встановлено пряму заборону попередньої цензури друкованих медіа. Наприклад, Конституція Польщі 1997 року гарантує свободу преси та інших засобів масової інформації, а також забороняє превентивну цензуру і запровадження дозвоільного порядку здійснення діяльності преси [4].

Отже, правові системи демократичних держав, незважаючи на відмінності у способах організації державного управління, ґрунтуються на спільних фундаментальних засадах. До них належать свобода слова і преси, недопустимість попередньої цензури, відсутність ліцензування діяльності, пов'язаної зі створенням та поширенням друкованої продукції, законодавча визначеність підстав відповідальності, пропорційність державного втручання, судовий захист прав суб'єктів та поєднання державного регулювання з механізмами професійного саморегулювання.

Найбільш загальною тенденцією розвитку зарубіжних моделей є перехід від дозвоільного контролю до повідомного, наглядового та відповідальнісного регулювання. Держава переважно не оцінює зміст поліграфічної продукції до моменту її виготовлення і поширення, не вимагає попереднього погодження матеріалів та не втручається в редакційну політику. Водночас після введення продукції в обіг допускається застосування юридичної відповідальності, якщо її зміст порушує чітко визначені законодавчі заборони. У цьому виявляється базовий принцип зарубіжного регулювання: мінімізація попередніх адміністративних перешкод із одночасним забезпеченням невідворотності відповідальності за зловживання свободою слова.

Література:

1. Media legislation – Latvia. Media Landscapes. URL: <https://medialandscapes.org/country/latvia/policies/media-legislation>
2. Public Information Policy Ministry of Culture of the Republic of Lithuania (LRKM). URL: <https://lrkm.lrv.lt/en/activities/public-information-policy>
3. Decision (EU) 2018/947 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2018 providing further macro-financial assistance to Ukraine
4. Censorship. The First Amendment Encyclopedia. Middle Tennessee State University. URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/censorship>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-37>

**MODERNISING UKRAINE'S INSTITUTIONAL MECHANISM FOR
AGRICULTURAL AND RURAL DEVELOPMENT POLICY:
LEGISLATIVE PRIORITIES IN THE CONTEXT
OF EU INTEGRATION**

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ УКРАЇНИ
ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ТА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ:
ЗАКОНОДАВЧІ ПРИОРИТЕТИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄС**

Ovieian H. V.

*Degree-Seeking Researcher,
Scientific Research Institute
of Public Law,
Kyiv, Ukraine*

Овсян Г. В.

*здобувач
Науково-дослідний інститут
публічного права
м. Київ, Україна*

Ukraine's accession process has shifted agricultural reform from general legislative approximation towards institutional readiness. In its 2025 assessment of Chapter 11, the European Commission identified continued implementation of the Strategy until 2030, stronger administrative capacity, the paying-agency framework, the Farm Sustainability Data Network (FSDN), the Integrated Administration and Control System (IACS), the land parcel identification system (LPIS) and stronger advisory services as priorities [1, pp. 19, 94]. After the reporting period covered by that assessment, Ukraine adopted Law No 4619-IX [2]. By Order No 1526-r, the Cabinet of Ministers subsequently designated, with effect from 1 July 2026, the Ukrainian State Fund for Farm Support as the budgetary institution performing the functions of the Paying Agency [3]. The legislative question is therefore not whether EU-compatible institutional names have been introduced, but whether the new elements are embedded in a coherent allocation of competences, resources, procedures and accountability.

Legal approximation, implementation, institutional arrangements, administrative capacity and enforcement are related but distinct. Approximation concerns convergence with the *acquis*; implementation translates rules into procedures and decisions; institutional arrangements allocate powers and resources; capacity concerns personnel, finance and information systems; and enforcement demonstrates practical application, control and review. Before accession, CAP regulations do not place Ukraine within the EU shared-management system, although they constitute

authoritative benchmarks for institutional preparation. In parallel, the Association Agreement requires cooperation and gradual approximation in agriculture and rural development [4, Arts. 403–405]. This paper argues that modernisation requires a complete policy cycle linking planning, financing, delivery, monitoring, audit and remedies.

The national legislative framework now comprises the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas until 2030 [5], the State Agrarian Register [6] and the phased institutional architecture enacted by Law No 4619-IX [2]. The latter establishes the legal framework for the Paying Agency, FSDN and IACS while providing for deferred commencement: the FSDN and IACS provisions are scheduled to enter into force on 1 January 2027, whereas the Paying Agency provisions take effect 18 months after publication of the Law, but not before the date on which the Agency begins operating [2]. It also provides that IACS is to function as a subsystem of the State Agrarian Register and to comprise, *inter alia*, parcel-identification, geospatial, area-monitoring, applicant-identification and payment-compliance monitoring subsystems [2]. This is a significant legislative advance, but enactment and designation are not equivalent to operational readiness; nor is designation equivalent to accreditation under the EU model. A national strategy is likewise not a CAP Strategic Plan drawn up by a Member State and approved by the Commission. The first priority is therefore integrated programming: clear responsibility for strategic management; rules on delegation and retained responsibility; representative monitoring and partnership; *ex ante* evaluation and strategic environmental assessment where required; annual performance reporting; and a legally defined link between strategy, budget and public investment. Regulation (EU) 2021/2115 provides relevant institutional benchmarks [7].

This priority also requires a disciplined hierarchy of legal regulation. Primary legislation should determine institutional mandates, the non-transferable core of public powers, the grounds for granting, refusing, suspending and recovering support, the purposes and limits of data use, control powers, audit independence and remedies. Secondary legislation may specify workflows, technical standards, interoperability protocols and evidentiary rules. The commencement of new procedures should be linked not only to a calendar date but also to published readiness criteria, adequate staffing, completed system testing and formal confirmation that operational safeguards are in place. This would reduce the risk that existing support procedures cease before the new institutions can lawfully perform their functions.

The second priority is financial assurance. Regulation (EU) 2021/2116 distinguishes the competent authority, accredited paying agencies and certification bodies [8, Arts. 8–12]. Commission Delegated Regulation (EU)

2022/127 further separates the authorisation and control of payments, execution of payments and accounting [9, Annex I]. The enacted Ukrainian framework provides, upon commencement, for the Paying Agency's exclusive administration of state support, retained responsibility for delegated functions and a permanent internal-audit unit [2]. The remaining implementing framework should operationalise functional separation; risk-management, anti-fraud and recovery procedures; independent certification; and a transparent process for assessing continuing compliance with accreditation criteria. Decisions affecting applicants should be reasoned and open to administrative and judicial review. Without these safeguards, the Paying Agency may remain a payment channel rather than an accountable institution protecting both public funds and beneficiaries.

The third priority is the operational and evidentiary architecture of IACS and LPIS. Under EU rules, IACS comprises interconnected identification, application, monitoring and control elements supported by geospatial data [8, Arts. 65–72]. The enacted Ukrainian framework provides that IACS will function within the State Agrarian Register and include a parcel-identification subsystem based on data from the State Land Cadastre and other public registers [2]. The next task is to ensure verified interoperability among the State Agrarian Register's IACS subsystem, the State Land Cadastre, animal-identification systems and other authoritative sources, using common identifiers, data-quality rules and traceable correction procedures. Under the EU FSDN model, FSDN records may be linked to IACS and other administrative datasets, but individual data may be used only for the purposes established by the FSDN legal framework and not for payment controls or taxation [10]. Housing IACS within the Register does not eliminate the need for a legally and technically reliable LPIS: identifying an applicant is not equivalent to establishing the location and eligibility of each parcel claimed for support. Wartime loss of records, occupation of territory, land contamination and restricted access require special evidentiary rules, while cybersecurity and the right to contest automated findings should be treated as elements of legality.

The fourth priority is coherent agricultural-market legislation. The European Commission noted continued legislative alignment, particularly concerning marketing standards, and the need to strengthen administrative capacity for control and enforcement in the field of quality policy [1, p. 94]. Regulation (EU) No 1308/2013 integrates market information, producer organisations, marketing standards, public intervention, private storage and crisis measures [11]. Ukraine should therefore identify the competent authorities and their powers; establish recognition and reporting procedures; define objective conditions for crisis action; secure competition safeguards; and ensure accountability for sectoral programmes. Fiscally significant

instruments should follow, not precede, reliable data, control and audit capacity.

The fifth priority is to recognise rural development as an autonomous and territorially grounded policy field. The LEADER approach, reflected in Regulation (EU) 2021/2115, is relevant as an institutional benchmark, although the Regulation's funding and implementation obligations for Member States do not apply to Ukraine before accession [7]. National legislation should establish a transparent framework for local action groups, bottom-up strategies, project selection, co-financing, conflict-of-interest prevention, audit and review, while assigning a substantive role to local self-government and avoiding duplication with regional policy. The sixth priority is the Agricultural Knowledge and Innovation System (AKIS). The 2004 Law on Agricultural Advisory Activities predates the current CAP conception of AKIS [12]; its modernisation should define system coordination, a plurality of service providers, adviser qualifications and impartiality, quality assurance, digital services, stable financing and data confidentiality, with Regulation (EU) 2021/2115 serving as a benchmark [7].

To organise these reforms, this paper proposes a functional-readiness model of approximation. Each acquis-oriented act should be accompanied by a matrix identifying the competent authority and separation of functions, staffing and finance, authoritative data sources, control and audit, applicants' rights and remedies, and the objective milestone at which the relevant rule becomes operational. Sequencing should follow institutional dependence: strategic governance first; the Paying Agency's financial-assurance framework, IACS and LPIS as a single assurance layer; and FSDN, rural partnership, AKIS and market instruments through staged and monitored implementation. An annual public report should compare adopted legislation with actual institutional readiness.

Thus, modernisation does not consist in reproducing EU terminology. Its legal criterion is a traceable chain from a public objective, through competence, budget and data, to an individual decision, control, remedy and measurable result. Such an approach would distinguish current national law from policy commitments and future membership obligations, prevent institutions from remaining nominal and create the conditions for Ukraine's effective participation in the CAP after accession.

Bibliography:

1. European Commission. Ukraine 2025 Report. Commission Staff Working Document SWD(2025) 759 final. Brussels, 4 November 2025. 111 p. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en
2. Верховна Рада України. Про внесення змін до деяких законів України щодо організаційних засад здійснення підтримки в аграрному

секторі : Закон України від 8 жовтня 2025 р. № 4619-IX. Голос України. 2025. 3 листопада. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4619-20>

3. Кабінет Міністрів України. Про призначення Виплатної агенції : розпорядження від 31 грудня 2025 р. № 1526-р. Урядовий кур'єр. 2026. 6 січня. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1526-2025-%D1%80>

4. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. OJ L 161, 29.5.2014, pp. 3–2137. Consolidated version of 29 October 2025. ELI: http://data.europa.eu/eli/agree_internation/2014/295/2025-10-29

5. Кабінет Міністрів України. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : розпорядження від 15 листопада 2024 р. № 1163-р. Офіційний вісник України. 2024. № 108. Ст. 6884. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1163-2024-%D1%80>

6. Верховна Рада України. Про інформаційно-комунікаційну систему «Державний аграрний реєстр» : Закон України від 19 вересня 2024 р. № 3980-IX. Відомості Верховної Ради України. 2025. № 6. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3980-20>

7. Regulation (EU) 2021/2115 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 establishing rules on support for strategic plans to be drawn up by Member States under the common agricultural policy (CAP Strategic Plans) and financed by the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) and by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Regulations (EU) No 1305/2013 and (EU) No 1307/2013. OJ L 435, 6.12.2021, pp. 1–186. Consolidated version of 18 March 2026. ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2021/2115/2026-03-18>

8. Regulation (EU) 2021/2116 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 on the financing, management and monitoring of the common agricultural policy and repealing Regulation (EU) No 1306/2013. OJ L 435, 6.12.2021, pp. 187–261. Consolidated version of 1 January 2026. ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2021/2116/2026-01-01>

9. Commission Delegated Regulation (EU) 2022/127 of 7 December 2021 supplementing Regulation (EU) 2021/2116 of the European Parliament and of the Council with rules on paying agencies and other bodies, financial management, clearance of accounts, securities and use of euro. OJ L 20, 31.1.2022, pp. 95–130. Consolidated version of 29 March 2026. ELI: http://data.europa.eu/eli/reg_del/2022/127/2026-03-29

10. Regulation (EU) 2023/2674 of the European Parliament and of the Council of 22 November 2023 amending Council Regulation (EC) No 1217/2009 as regards conversion of the Farm Accountancy Data Network into

a Farm Sustainability Data Network. OJ L, 2023/2674, 29.11.2023. ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2023/2674/oj>

11. Regulation (EU) No 1308/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 establishing a common organisation of the markets in agricultural products and repealing Council Regulations (EEC) No 922/72, (EEC) No 234/79, (EC) No 1037/2001 and (EC) No 1234/2007. OJ L 347, 20.12.2013, pp. 671–854. Consolidated version of 18 March 2026. ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2013/1308/2026-03-18>

12. Верховна Рада України. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17 червня 2004 р. № 1807-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 38. Ст. 470. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1807-15>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-38>

CORRESPONDENCE OF THE METHOD OF JUDICIAL PROTECTION TO THE NATURE OF THE VIOLATED SUBJECTIVE PUBLIC RIGHT

ВІДПОВІДНІСТЬ СПОСОБУ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ХАРАКТЕРУ ПОРУШЕНОГО СУБ'ЄКТИВНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Dadyshhev S. F.

*Postgraduate Student at the Department
of Constitutional
and Administrative Law
Zaporizhzhia National University
Zaporizhzhia, Ukraine*

Дадишев С. Ф.

*аспірант кафедри конституційного
та адміністративного права
Запорізький національний
університет
м. Запоріжжя, Україна*

Традиційно спосіб захисту визначають як передбачений законом матеріально-правовий захід примусового характеру, застосуванням якого досягається припинення порушення та відновлення становища особи. В адміністративному судочинстві такі положення набувають специфіки: спосіб захисту тут завжди опосередкований втручанням у діяльність суб'єкта владних повноважень і тому обмежений принципом поділу влади.

Нормативною основою є стаття 5 КАС України, яка закріплює перелік способів захисту, доступних позивачеві, та стаття 245 КАС України, що визначає, які саме рішення може ухвалити суд у разі

задоволення позову. До цього переліку належать, зокрема: визнання протиправним і нечинним нормативно-правового акта або окремих його положень; визнання протиправним та скасування індивідуального акта; визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій; визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити певні дії; встановлення наявності чи відсутності компетенції; поєднання зазначених способів зі стягненням коштів на відшкодування шкоди.

Принципове значення має те, що цей перелік не є вичерпним. Частина друга статті 5 КАС України прямо допускає захист прав у інший спосіб, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист, а пункт про «інший спосіб захисту» відтворено і в статті 245 КАС України. Українське процесуальне право, таким чином, відмовилося від закритої системи позовів і сприйняло модель, за якої суд зобов'язаний обрати результативний інструмент, а не найближчий за формою.

У науковій літературі це положення оцінюють як таке, що надає адміністративному суду функцію не лише контрольну, а й правовідновлювальну. Н. Б. Писаренко відзначає, що право на справедливий суд у публічно-правовому спорі не вичерпується доступом до провадження і охоплює отримання рішення, здатного реально вплинути на становище особи [1, с. 156]. О. В. Константиї, аналізуючи проблеми захисту прав приватних осіб в адміністративному судочинстві, наголошує, що формальна констатація протиправності без відновлювального компонента не задовольняє вимог статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

Зниження ефективності судового захисту найчастіше пов'язується із невідповідністю між такими трьома суміжними категоріями, як: предметом позову (матеріально-правова вимога позивача до відповідача); способом захисту (модель поведінки, до якої суд примушує відповідача, або юридичний наслідок, який суд створює своїм рішенням); позовною вимогою, якою є процесуальна форма викладу першого і другого в позовній заяві. У разі коли матеріальна вимога особи потребує одного інструменту, а обрано (або застосовано судом) інший знижується ефективність захисту. Крім того невідповідність між змістом предметом позову та його зовнішнім відображенням так само своїм наслідком має зниження рівня процесуальної ефективності і тому задоволення інтересів сторін.

Європейська адміністративно-процесуальна традиція виробила усталену типологію позовів, яка ґрунтується не на предметі оскарження, а на характері вимог позивача: заперечувальний (оскаржувальний) позов, спрямований на скасування обтяжливого акта; зобов'язальний позов, спрямований на примушення адміністрації прийняти

сприятливий акт; позов про визнання, спрямований на встановлення наявності чи відсутності правовідношення або компетенції; загальний позов про присудження, спрямований на вчинення дії, яка не є прийняттям адміністративного акта [3, с. 5-24].

Отже, ефективність судового захисту в адміністративному судочинстві безпосередньо залежить від правильного вибору способу захисту, який повинен відповідати характеру порушеного суб'єктивного публічного права та забезпечувати його реальне поновлення. Спосіб судового захисту не може розглядатися виключно як процесуальна форма реагування суду на встановлене порушення, оскільки його функціональне призначення полягає у досягненні того правозахисного результату, заради якого особа звернулася до адміністративного суду.

Література:

1. Писаренко Н. Засади адміністративного судочинства (сучасний український контекст) : монографія. Харків : Право, 2019. 248 с.
2. Константи́й О. В. Проблеми захисту в адміністративному судочинстві суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів: монографія. Київ: Істина, 2015. 544 с.
3. Писаренко Н.Б., Сьоміна В.А. Адміністративно-правові спори (удосконалення порядку вирішення) : монографія. Х. : Право, 2011. 136 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-39>

**ADMINISTRATIVE AGREEMENT BETWEEN A PRIVATE LEGAL
FORM AND A PUBLIC AUTHORITY ENTITY: CRITERIA
FOR THE ADMISSIBILITY OF ANALOGY**

**АДМІНІСТРАТИВНИЙ ДОГОВІР МІЖ ПРИВАТНОПРАВОВОЮ
ФОРМОЮ ТА ПУБЛІЧНО-ВЛАДНОЮ СУТНІСТЮ:
КРИТЕРІЙ ДОПУСТИМОСТІ АНАЛОГІЇ**

Krahlevych V. V.

*Doctor of Philosophy in Law, Lawyer
ORCID: 0009-0005-5946-5405*

Краглевич В. В.

*доктор філософії в галузі право,
адвокат
ORCID: 0009-0005-5946-5405*

Варто окрему дослідницьку увагу звернути на спори щодо укладення, виконання, зміни, припинення, скасування чи визнання недійсними адміністративних договорів. Саме ця категорія адміністративних справ на перший погляд створює найбільш сприятливі умови для застосування аналогії закону, оскільки адміністративний договір як правова конструкція поєднує елементи договірного регулювання з владною природою публічного управління, що об'єктивно зумовлює звернення до цивільно-правових конструкцій, насамперед щодо укладення, тлумачення, зміни, припинення та недійсності договорів.

Субсидіарне застосування цивільно-правових конструкцій до адміністративного договору не може здійснюватися механічно. Засади свободи договору, автономії волі та юридичної рівності сторін, що становлять методологічне ядро приватноправового договірного регулювання, поширюються на адміністративний договір лише в обмеженому обсязі. Причина цього обмеження має конституційне походження: одна зі сторін такого договору реалізує публічно-владні повноваження, а тому її договірна свобода є не проявом автономії волі, а формою здійснення компетенції, межі якої визначені частиною 2 статті 19 Конституції України. Відтак кожне запозичення приватноправового припису потребує попередньої перевірки на сумісність із публічно-правовим режимом відповідних відносин [1, с. 46].

Саме тому застосування аналогії закону у спорах щодо адміністративних договорів є допустимим лише за умови, що запозичувана цивільно-правова конструкція не суперечить публічно-правовій природі адміністративного договору, не змінює меж компетенції суб'єкта владних повноважень і не підміняє спеціальне

адміністративно-правове регулювання. Інакше кажучи, аналогія може використовуватися для врегулювання договірної форми реалізації публічного управління, але не для трансформації її владної сутності.

Ситуація змінилася порівняно з періодом, коли єдине нормативне визначення адміністративного договору містив лише процесуальний кодекс. Чинна редакція (пункт 16 частини першої статті 4 КАС України) визначає адміністративний договір як спільний правовий акт суб'єктів владних повноважень або правовий акт за участю суб'єкта владних повноважень та іншої особи, що ґрунтується на їх волеузгодженні, має форму договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо, визначає взаємні права та обов'язки учасників у публічно-правовій сфері й укладається на підставі закону – для розмежування компетенції чи визначення порядку взаємодії між суб'єктами владних повноважень; для делегування публічно-владних управлінських функцій; для перерозподілу або об'єднання бюджетних коштів у випадках, визначених законом; замість видання індивідуального акта; для врегулювання питань надання адміністративних послуг.

Наведена дефініція має для проблематики аналогії подвійне значення. По-перше, вимога укладення адміністративного договору на підставі закону істотно звужує межі аналогії в цій сфері. Оскільки законодавча підстава є конститутивною ознакою такого договору, її відсутність не може бути компенсована застосуванням норм, що регулюють подібні договірні відносини: за таких умов правочин не набуває ознак адміністративного договору, а отже, аналогія спрямовувалася б не на подолання прогалини, а на конструювання самої підстави владної діяльності, що охоплюється заборонаю, встановленою частиною 6 статті 7 КАС України. По-друге, визначений законом перелік цілей укладення виконує функцію критерію розмежування адміністративного договору та цивільно-правових угод. Наявність такого критерію дозволяє встановити неоднорідність правових режимів відповідних відносин і тим самим обмежує підстави для субсидіарного застосування приватноправових конструкцій, яке за інших умов ґрунтувалося б на зовнішній схожості договірних форм.

До адміністративних договорів у літературі відносять, зокрема:

договори між органами місцевого самоврядування про перерозподіл окремих повноважень і власних бюджетних коштів (стаття 16 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2]);

договори виконавчого органу сільської, селищної, міської ради з підприємствами, установами й організаціями щодо їх участі в комплексному соціально-економічному розвитку території (стаття 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»);

договори територіальних громад або відповідних органів місцевого самоврядування про об'єднання на праві спільної власності об'єктів комунальної власності та коштів місцевих бюджетів для спільних проєктів чи спільного утримання комунальних підприємств, установ і організацій (стаття 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»);

договори місцевих державних адміністрацій з органами місцевого самоврядування щодо спільних програм і створення спільних органів (стаття 35 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» [3]);

договори між органом публічної влади та недержавним надавачем соціальних послуг щодо умов фінансування, обсягу, порядку і якості таких послуг – нині у формі соціального замовлення та закупівлі соціальних послуг за Законом України «Про соціальні послуги» [4] у редакції 2019 року, чинній з 01.01.2020 року.

Оцінюючи допустимість аналогії, необхідно зважати на вид договору: угоди між органами місцевого самоврядування та угоди суб'єктів владних повноважень із недержавними суб'єктами різняться за природою. Судова практика в цій категорії залишається порівняно нечисленною, хоча за останнє десятиліття вона сформувалася достатньо, щоб більше не спиратися на самі лише доктринальні побудови.

Отже, поєднання в адміністративному договорі елементів договірного регулювання з владною природою публічного управління справді зумовлює звернення до цивільно-правових конструкцій – щодо укладення, тлумачення, зміни, припинення та недійсності договорів, – однак таке звернення не може бути механічним.

Обмеження має конституційне походження. Засади свободи договору, автономії волі та юридичної рівності сторін, що становлять методологічне ядро приватноправового регулювання, поширюються на адміністративний договір лише в обмеженому обсязі, оскільки договірна свобода владної сторони є не проявом автономії волі, а формою здійснення компетенції, межі якої визначені частиною другою статті 19 Конституції України. Відтак кожне запозичення приватноправового припису потребує попередньої перевірки на сумісність із публічно-правовим режимом відповідних відносин. Аналогія тут допустима для врегулювання договірної форми реалізації публічного управління, але не для трансформації її владної сутності.

Нормативна дефініція, закріплена пунктом 16 частини першої статті 4 КАС України, має для цієї проблематики подвійне значення. Вимога укладення договору на підставі закону є конститутивною ознакою, відсутність якої не може бути компенсована аналогією: у такому разі правочин не набуває ознак адміністративного договору, а аналогія

спрямовувалася б на конструювання самої підстави владної діяльності, що охоплюється заборонаю частини шостої статті 7 КАС України.

Нарешті, оцінка допустимості аналогії має враховувати вид договору: угоди між органами місцевого самоврядування та угоди владних суб'єктів із недержавними суб'єктами різняться за природою й не можуть підпорядковуватися єдиному режиму.

Література:

1. Адміністративне судочинство : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. 2-ге вид., переробл. і доп. К. : Істина, 2011. 304 с.
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170
3. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 20–21. Ст. 190
4. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 45. Ст. 358

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-40>

DIGITALIZATION AS A DIRECTION OF MODERNIZATION OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT OF THE ACTIVITIES OF THE PROSECUTOR'S OFFICE OF UKRAINE

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК НАПРЯМ МОДЕРНІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Kravchenko R. A.

*PhD Student at the Department of Law
Private Higher Educational Institution
“University of Modern Knowledge”
ORCID ID: 0009-0005-1010-7252*

Кравченко Р. А.

*аспірант кафедри права
Приватного вищого навчального
закладу
«Університет сучасних знань»,
ORCID ID: 0009-0005-1010-7252*

Сучасний етап розвитку Української держави характеризується поступовим, але незворотним переходом усіх сфер публічно-владної діяльності до цифрового середовища. Цифровізація перестала бути суто технічним явищем і набула значення самостійного вектора державної політики, що змінює як зміст управлінських процесів, так і правові

форми їх опосередкування [1]. Реформа публічного адміністрування, курс на європейську інтеграцію та виконання Україною зобов'язань держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу об'єктивно зумовлюють необхідність модернізації адміністративно-правового забезпечення діяльності всіх органів державної влади, і прокуратура тут не є винятком. Саме тому дослідження цифровізації як напряму модернізації адміністративно-правового забезпечення діяльності прокуратури має не лише теоретичне, а й виразне практичне значення.

Передусім слід розмежувати поняття, які в науковому обігу нерідко вживаються як синоніми, проте позначають якісно різні за глибиною процеси. У фаховій літературі усталився поділ на «діджитизацію» (оцифрування, digitization) – переведення інформації з аналогової форми у цифрову; «діджиталізацію» (цифровізацію, digitalization) – впровадження цифрових технологій у наявні процеси з метою їх оптимізації; та «цифрову трансформацію» (digital transformation) – глибинну зміну самої моделі діяльності інституції, її організаційної культури та способу прийняття рішень [2]. Оцифрування є лише першою фазою цифровізації: приведення даних до цифрового формату ще не породжує нової якості управління, тоді як цифровізація і тим більше цифрова трансформація передбачають перебудову функціональних процесів на основі цифрових даних, зокрема можливість аналітичного опрацювання «критичних точок» діяльності та прийняття рішень на підставі цих даних.

Показово, що чинне законодавство України майже не оперує термінами, похідними від латинського digit, надаючи перевагу поняттям «інформатизація», «електронне урядування», «інформаційно-комунікаційні технології», «електронний документообіг» [3]. Ця термінологічна невизначеність сама по собі є одним із чинників, що ускладнюють формування послідовної адміністративно-правової політики у відповідній сфері, і потребує доктринального впорядкування.

У межах цього дослідження цифровізацію адміністративно-правового забезпечення діяльності прокуратури пропонується розуміти як цілеспрямований, нормативно опосередкований процес упровадження цифрових технологій, електронних інформаційно-комунікаційних систем та цифрових даних в організаційно-правові механізми забезпечення виконання прокуратурою покладених на неї конституційних функцій, що має наслідком підвищення результативності, прозорості та підконтрольності прокурорської діяльності, а також зміну відповідних адміністративно-правових відносин. При цьому цифровізацію доцільно розглядати саме в широкому значенні – не як суму технічних рішень, а як

трансформаційний процес, що зачіпає інституційні, процедурні та світоглядні засади функціонування системи прокуратури.

Категорія «адміністративно-правове забезпечення» охоплює сукупність правових засобів (норм, актів, процедур, статусів, гарантій), за допомогою яких створюються належні умови для реалізації органом публічної влади його функцій. Модернізація такого забезпечення означає його якісне оновлення відповідно до нових суспільних потреб і технологічних можливостей. Цифровізація в цьому контексті постає одним із провідних, а на сучасному етапі – визначальним напрямом модернізації, оскільки вона одночасно змінює і предмет правового регулювання (з'являються нові об'єкти – електронні системи, цифрові дані, електронні документи), і його інструментарій (електронний підпис, електронна взаємодія, автоматизовані процедури) [4].

Провідна роль у нормативному опосередкуванні цифрової трансформації належить саме нормам адміністративного права, що зумовлено щонайменше трьома обставинами. По-перше, публічно-владним характером суспільних відносин, що виникають у процесі впровадження цифрових технологій в діяльність державних органів. По-друге, тим, що норми адміністративного права визначають ключові засади реалізації державної політики цифровізації. По-третє, тим, що саме адміністративно-правові приписи закріплюють правовий статус суб'єктів, відповідальних за безпосереднє впровадження заходів цифрової трансформації, а також процедурні гарантії прав приватних осіб у цифровому середовищі. Відтак цифровізація діяльності прокуратури не може здійснюватися стихійно, «явочним порядком»: вона потребує адекватного адміністративно-правового підґрунтя, без якого впровадження навіть найдосконаліших технологічних рішень породжуватиме правові колізії та ризики порушення прав учасників відповідних правовідносин.

Слід підкреслити, що після позбавлення прокуратури функції загального нагляду за додержанням і застосуванням законів, а з початком роботи Державного бюро розслідувань [5] – і функції досудового розслідування, змістовне навантаження діяльності прокуратури суттєво змістилося в бік процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення. Це, своєю чергою, актуалізувало потребу в цифрових інструментах управління кримінальними провадженнями, аналітики та внутрішньоорганізаційного менеджменту, тобто саме в тих сферах, де адміністративно-правове забезпечення відіграє провідну роль.

Правову основу цифровізації діяльності прокуратури утворюють акти двох рівнів – загального (що визначають державну політику

цифровізації в цілому) та спеціального (безпосередньо адресованого органам прокуратури і кримінальної юстиції).

До актів загального характеру належать насамперед Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р [6], якою на державному рівні визнано пріоритетність цифрового розвитку; акти, що визначають адміністративно-правовий статус Міністерства цифрової трансформації України як головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах цифровізації, електронного урядування, електронного документообігу та електронних довірчих послуг; Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року, що створив підґрунтя для електронної форми адміністративних процедур; а також законодавство про захист персональних даних та про електронні довірчі послуги, яке визначає режим використання кваліфікованого електронного підпису. Ці акти формують загальне нормативне середовище, у межах якого відбувається цифровізація будь-якого органу публічної влади.

До актів спеціального рівня насамперед належить Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII, що визначає засади організації та діяльності прокуратури. Стратегічне бачення цифровізації вперше було системно окреслено у Стратегії розвитку прокуратури на 2021–2023 роки, затвердженій наказом Офісу Генерального прокурора від 16 жовтня 2020 року № 489 [7], серед завдань якої прямо передбачалося запровадження системи електронного кримінального провадження, сучасної системи управління людським капіталом та інших актуальних інформаційних технологій. Логічним продовженням цього курсу став наказ Генерального прокурора від 12 грудня 2022 року № 279, спрямований на забезпечення підготовки концепції цифрової трансформації процесів організації роботи органів прокуратури та досудового розслідування, а також розроблення проєктів відповідних нормативних документів [8].

Отже, є необхідним розмежування понять «оцифрування», «цифровізація» та «цифрова трансформація». Оцифрування означає переведення інформації з аналогової форми у цифрову; цифровізація передбачає використання цифрових технологій для оптимізації вже наявних процесів; цифрова трансформація характеризується глибинною зміною моделі діяльності органу, його організаційної культури, управлінських процедур і способів прийняття рішень. Саме останні два процеси мають визначальне значення для сучасної прокуратури, оскільки здатні забезпечити не лише прискорення документообігу, а й

якісне оновлення управління кримінальними провадженнями, кадрової роботи, аналітичної діяльності та внутрішньої комунікації.

Література:

1. Панкратова О. Цифровізація як сучасний тренд розвитку менеджменту. *Економіка та суспільство*. 2021. №33. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-55>
2. Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020) Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року. Київ : ГС «Хай-тек офіс Україна», 2016. 90 с. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee-3c3922.pdf>
3. Гаращенко В. В. Цифровізація правовідносин в Україні крізь призму стандартів Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Права*. 2026. Випуск 94: частина 1. С. 18–20.
4. Блінова Г. О. Становлення України як цифрової держави та удосконалення системи державних електронних інформаційних ресурсів. *Law. State. Technology*. 2021. Вип. 1. С. 3–10. URL: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-2-1>
5. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>
6. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text>
7. Про затвердження Стратегії розвитку прокуратури на 2021–2023 роки: наказ Офісу Генерального прокурора від 16 жовтня 2020 року № 489. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0489905-20#Text>
8. Про затвердження Тимчасової інструкції з діловодства в органах прокуратури України: наказ Генерального прокурора від 12 грудня 2022 року № 279. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0027900-19#Text>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-41>

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND INTELLECTUAL PROPERTY: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Zvonenko Ya. O. Звоненко Я. О.
Master of Laws магістр права

Можливості та перспективи застосування штучного інтелекту (далі – ШІ) привертають дедалі більшу увагу представників наукової спільноти. У межах сучасних досліджень розглядаються різноманітні аспекти функціонування ШІ, зокрема напрями його практичного використання, вплив на суспільні процеси.

Паралельно з поширенням ШІ посилюється наукова та суспільна дискусія щодо етичних наслідків його використання. Особливе занепокоєння викликають питання забезпечення права на приватність, ризики виникнення упередженості в роботі автоматизованих систем, недостатня прозорість алгоритмів, феномен так званих «галюцинацій ШІ», а також проблема визначення відповідальності за наслідки використання таких технологій. У науковому середовищі регулярно порушується питання про те, яким чином забезпечити законність, безпечність та етичність функціонування систем штучного інтелекту. Однією з найбільш чутливих у цьому контексті є проблематика інтелектуальної власності.

Правове регулювання не встигає належним чином реагувати на стрімке поширення та розвиток технологій штучного інтелекту. Як зазначають К.С. Токарева та Н.О. Савліва, «правове регулювання штучного інтелекту, незважаючи на наявність певних стандартів, є недосконалим, оскільки знаходиться на етапі становлення навіть у розвинених країнах світу. Однак відсутність нормативної бази не зупиняє появу та розвиток численних розробок у сфері застосування штучного інтелекту» [1, с. 148].

Відповідно до ст. 418 Цивільного кодексу України, право інтелектуальної власності являє собою «право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності». Зазначена норма також передбачає існування двох основних груп прав, а саме особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності. Такий підхід відображає

традиційне розуміння інтелектуальної власності як правового механізму охорони результатів інтелектуальної та творчої діяльності [2].

Професор О.В. Васильєв характеризує інтелектуальну власність як «права на результати розумової діяльності людини в науковій, художній, виробничій та інших сферах, які є об'єктом цивільно правових відносин у частині права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» [3]. О.П. Світличний, своєю чергою, розглядає інтелектуальну власність як категорію, що охоплює результати духовної та науково-технічної творчості [4, с. 10].

Аналіз наведених підходів дає підстави стверджувати, що вони переважно сформовані в межах української правової та економічної доктрини й відображають особливості національного розуміння інтелектуальної власності. У зв'язку з цим доцільним є звернення до зарубіжних наукових джерел, що дає змогу сформулювати ширше уявлення про зміст цієї правової категорії.

Зокрема, Стенфордська енциклопедія філософії розглядає інтелектуальну власність як нематеріальний вид власності, що виникає внаслідок оригінальної інтелектуальної діяльності [5]. Водночас у матеріалах Всесвітньої організації інтелектуальної власності зазначається, що поняття інтелектуальної власності охоплює результати розумової діяльності, серед яких винаходи, літературні та художні твори, різноманітні символи, назви й зображення, що використовуються у сфері торгівлі. При цьому традиційно виділяють дві основні категорії інтелектуальної власності: промислову власність та авторське право [6].

Таким чином, право інтелектуальної власності пов'язується передусім із результатами інтелектуальної та творчої діяльності, а також з іншими об'єктами, правовий режим яких визначається законодавством. До відповідної категорії можуть належати твори науки, літератури й мистецтва, результати науково-технічної діяльності, засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг та інші об'єкти, яким надано правову охорону. Суб'єкти інтелектуальної власності отримують можливість реалізовувати особисті немайнові та майнові права щодо відповідних об'єктів у межах, установлених нормативно-правовими актами.

Проблематика інтелектуальної власності, водночас, набуває особливої актуальності у зв'язку з активним розвитком і поширенням технологій штучного інтелекту та використання у різних сферах людської діяльності зумовлює появу нових результатів, правовий статус яких не завжди може бути однозначно визначений на основі традиційних правових конструкцій. Зокрема, застосування ШІ може безпосередньо впливати на сферу патентного права, актуалізуючи питання щодо

можливості правової охорони винаходів, корисних моделей та промислових зразків, створених із використанням таких технологій.

У теорії права інтелектуальної власності можна виокремити два базові підходи до визначення природи творчих результатів та обґрунтування необхідності їх правової охорони. Перший підхід пов'язаний із персоналістичною концепцією авторства. Відповідно до неї твір, винахід чи інший творчий результат розглядається насамперед як продукт індивідуальної діяльності конкретної особи, у якому відображаються її інтелектуальні можливості, творча індивідуальність та особистий внесок. Такий підхід акцентує увагу саме на людському характері творчого процесу та нерозривному зв'язку його результату з автором [7].

Другий підхід передбачає ширше розуміння процесу створення наукових, технічних і художніх результатів. У його основі лежить ідея про те, що творчий результат формується під впливом сукупності соціальних, культурних, технологічних та економічних факторів. Відповідно, його не завжди можна пояснити виключно через концепцію індивідуального творчого генія. Творчість у такому випадку розглядається як складний соціально обумовлений процес, на який впливають накопичені знання, історичний та культурний контекст, досягнення науки й техніки, а також сучасні технологічні можливості. Саме останній аспект набуває особливого значення в умовах стрімкого розвитку штучного інтелекту, оскільки його використання поступово змінює традиційне уявлення про роль людини у створенні результатів інтелектуальної діяльності [8, с. 44].

Отже, стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту та їх активне використання у творчій, науковій, виробничій та інших сферах зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення адміністративно-правових механізмів охорони прав інтелектуальної власності. Особливого значення набуває визначення правового статусу результатів інтелектуальної діяльності, створених із використанням ШІ, а також встановлення ролі людини у процесі їх створення. Відсутність достатньо чітких правових підходів породжує питання щодо авторства, належності майнових прав, патентної охорони та відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності. У зв'язку з цим адміністративно-правове регулювання має забезпечувати баланс між стимулюванням інноваційного розвитку та належним захистом прав і законних інтересів суб'єктів інтелектуальної власності. Перспективним напрямом є формування ефективних механізмів адміністративно-правового регулювання, контролю та захисту прав у сфері використання ШІ з урахуванням технологічних, правових та етичних викликів його подальшого розвитку.

Література:

1. Токарева К. С., Савліва Н. О. Особливості правового регулювання штучного інтелекту в Україні. *Юридичний вісник*. 2021. № 3(60). С. 148
2. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 № 435 Верховна Рада України : офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43515#Text>
3. Васильєв О. В. Інтелектуальна власність: визначення, структура та роль у сучасних економічних умовах. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 6. С. 53
4. Світличний О. П. Право інтелектуальної власності : підручник. Київ : НУБІП України, 2016. 355 с.
5. Intellectual Property Stanford Encyclopedia of Philosophy URL: <https://plato.stanford.edu/entries/intellectual-property/>
6. WIPO URL: https://www.wipo.int/portal/en/index.html?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=Search%3A+WIPO+Brand&gad_source=1&gad_campaignid=23954345690&gbraid=0AAAAABa-DTJ8sfzSDMeERFP46ucf3GSxv&gclid=Cj0KCQjw4orUBhCjARIsAibF3qz4M3KAd1G7BUN6k6dxHNGwGRRx9PTHzz8qT6MWPcIRgAcv2RSxmeCaAm6xEALw_wcB
7. Костючков С. К. Феномен штучного інтелекту в горизонтіх біофілософського знання. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023 № 42. С. 64-69
8. Уткіна М. С. Можливість віднесення творів, створених штучним інтелектом, до об'єктів інтелектуальної власності. *Правові горизонти*. 2022. Вип. 17(30). С. 42-46

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-42>

**INITIATION AND PROCEDURAL PROCEDURE
FOR CONSIDERATION OF AN APPLICATION FOR SECURITY
OF A CLAIM IN THE ADMINISTRATIVE JUDICIAL
PROCEEDINGS OF UKRAINE**

**ІНІЦІОВАННЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ
ЗАЯВИ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ**

Duka V. V.

*PhD Student at the Department of Law
Private Higher Education Institution
"University of Modern Knowledge"
ORCID ID: 0009-0004-2710-144X*

Дука В. В.

*аспірант кафедри права
Приватного вищого
навчального закладу
«Університет сучасних знань»,
ORCID ID: 0009-0004-2710-144X*

Підстави для вжиття заходів забезпечення адміністративного позову за своєю правовою природою не є тотожними підставам використання забезпечувальних засобів у межах приватно-правового спору. Так, згідно з положеннями ч.1 ст. 151 ЦПК України початок процедури забезпечення позову обумовлюється зверненням до суду із відповідною заявою осіб, які беруть участь у справі [1], тоді як попередня редакція КАС України передбачала можливість ініціювання забезпечення адміністративного позову виключно позивачем або самим судом (ст. 117 КАС України) [2]. Зазначене узгоджується із засадами диспозитивності, що визначають зміст цивільного процесу [3]. Водночас постає питання щодо особливостей реалізації принципу диспозитивності в адміністративному процесі, для якого ця засада також має істотне значення. Якщо у цивільному процесі диспозитивність насамперед виявляється через процесуальну поведінку учасників справи, то в адміністративному процесі її реалізація поєднується з активною роллю суду. Остання проявляється, зокрема, у наданні суду повноважень щодо допустимості перегляду позовних вимог (ч. 2 ст. 9 КАС України [2]), а також у можливості вживати передбачені чинним законодавством заходи, необхідні та достатні для всебічного з'ясування обставин адміністративної справи, включаючи ініціювання забезпечення позову (ч. 4 ст. 9 КАС України [2]).

Крім того, обґрунтованим видається надання права звертатися із клопотанням про забезпечення адміністративного позову третім особам,

які заявляють самостійні вимоги на предмет спору. Сам факт подання заяви про забезпечення позову не спричиняє зупинення провадження в адміністративній справі. Так само звернення із заявою щодо забезпечення публічно-правового позову не має наслідком автоматичного зупинення дії адміністративного акта, який оскаржується (ст.ст. 153-154 КАС України [2]). Закріплення такого правила на нормативному рівні виконує гарантійну функцію, запобігаючи можливому зловживанню позивачем належними йому матеріальними та процесуальними правами. Інший підхід законодавець застосовує до питання зупинення дії рішення, оскарження якого відбувається у порядку господарського судочинства. Зокрема, положеннями п. 5 ст. 56 Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р. [4] передбачено зупинення пені протягом розгляду або перегляду господарсько-правової справи, предметом якої є визнання недійсним рішення органу Антимонопольного комітету України про накладення штрафу. Водночас відповідно до п. 4 ст. 60 Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р. [4] закріплено вимогу щодо зупинення дії рішення Антимонопольного комітету України на період розгляду господарського спору.

Поняття «зупинення виконання рішення» та «забезпечення позову» потребують чіткого розмежування, оскільки їх ототожнення не відповідає змісту та функціональному призначенню кожної із зазначених правових категорій. Зупинення виконання рішення на час судового розгляду саме по собі не виключає можливості звернення із заявою про вжиття забезпечувальних заходів. У практиці адміністративного процесу найбільш поширеними забезпечувальними заходами є: а) зупинення дії рішення, що оскаржується, б) заборона вчиняти певні дії (ст.151 КАС України). Саме зазначені заходи характеризуються найвищою ефективністю з позиції досягнення мети врегулювання адміністративного спору [5, с. 103].

Питання щодо заяви про забезпечення позову може вирішуватися як за правилами спрощеного, так і загального (звичайного) порядку, що обумовлюється специфікою конкретної адміністративної справи та характером предмету заявлених позовних вимог. Статтею 12 КАС України передбачено можливість розгляду публічно-правового позову як у порядку спрощеного провадження, так і за правилами загального провадження. Вирішення питань про забезпечення адміністративного позову, заміну одного способу забезпечення іншим або скасування вже застосованих заходів забезпечення позову здійснюється в судовому засіданні з повідомленням осіб, які беруть участь у справі; водночас неприбуття належним чином повідомлених осіб не створює перешкод для розгляду відповідного питання згідно із ч. 1 ст. 154 КАС України.

Аналіз матеріалів судової практики засвідчує, що заяви про забезпечення позову переважно розглядаються у порядку спрощеного провадження без виклику позивача та третіх осіб до судового засідання. Разом із тим за виняткових обставин можливий виклик заявника чи інших заінтересованих осіб, якщо наданих ними пояснень і доказів недостатньо для належного розгляду заяви про забезпечення позову (ч. 3 ст. 154 КАС України). На відміну від попередньої редакції КАС України, відповідно до якої клопотання про забезпечення адміністративного позову підлягало розгляду не пізніше наступного дня після його одержання (ч. 1 ст. 118) [2], чинна редакція передбачає дводенний термін розгляду заяви про забезпечення адміністративного позову (ч. 1 ст. 154 КАС України) [2].

Ухвала щодо застосування заходів забезпечення адміністративного позову може бути постановлена також судом апеляційної інстанції за умови відкриття апеляційного провадження. Заява про забезпечення адміністративного позову повинна містити такі реквізити: найменування суду; повне найменування юридичних осіб або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові - для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи; їх місцезнаходження для юридичних осіб або місце проживання чи перебування для фізичних осіб; поштовий індекс; ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України; реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності; або номер і серію паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку, офіційну електронну адресу або адресу електронної пошти; предмет позову й аргументацію необхідності його забезпечення; конкретний захід забезпечення позову, який заявник просить застосувати, разом з обґрунтуванням необхідності такого застосування; інші відомості, необхідні для забезпечення позову, перелік яких закріплено окремою статтею чинного КАС України. Попередня редакція КАС України не передбачала самостійної норми, яка б установлювала вимоги до змісту клопотання про забезпечення позову; тому до прийняття 03 жовтня 2017 року Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [6] відповідне питання вирішувалося із застосуванням положень ст. 133 КАС України [2].

Проведене зіставлення адміністративного та цивільного процесуального регулювання дозволяє стверджувати, що забезпечення адміністративного позову не є однорідним диспозитивним інститутом. Право ініціювання відповідних заходів належить не лише особі, заінтересованій у їх застосуванні, а й суду, що виводить цей інститут за

межі класичної диспозитивної моделі, властивій цивільному процесу. Джерелом такої відмінності є не специфіка забезпечувальних заходів як таких, а функціональне призначення адміністративного судочинства, у якому диспозитивність поєднується з активною роллю суду, закріпленою ч. 2 та ч. 4 ст. 9 КАС України. Забезпечення адміністративного позову доцільно кваліфікувати як інститут змішаної правової природи, у якому диспозитивний та офіційний начала реалізуються паралельно, а не альтернативно.

Нормативне вирішення питання про наслідки подання заяви про забезпечення позову побудоване за різними моделями залежно від виду судочинства. Адміністративне процесуальне законодавство виходить із того, що звернення із заявою не спричиняє ні зупинення провадження, ні автоматичного зупинення дії оскаржуваного акта, тоді як спеціальне законодавство у сфері захисту економічної конкуренції передбачає зупинення дії рішення Антимонопольного комітету України на період судового розгляду. Наявність таких різнорідних підходів свідчить про відсутність у законодавця єдиного критерію, за яким визначається допустимість автоматичного зупиняючого ефекту. Формулювання такого критерію – через характер наслідків виконання акта, а не через галузеву належність спору – становить самостійне завдання подальших досліджень.

Розмежування категорій «зупинення виконання рішення» та «забезпечення позову» має не термінологічне, а практичне значення: ці правові явища різняться за підставами, суб'єктом ініціювання та юридичними наслідками, унаслідок чого зупинення виконання рішення не поглинає можливості звернення із заявою про вжиття забезпечувальних заходів і не виключає її.

Зміна процесуального регулювання, здійснена Законом України від 3 жовтня 2017 року, має неоднозначний характер. Позитивним результатом реформи є закріплення самостійної норми, що визначає вимоги до змісту заяви про забезпечення позову, оскільки до цього відповідне питання вирішувалося із застосуванням загальних положень щодо змісту позовної заяви, тобто через процесуальну аналогію. Водночас установлені вимоги мають переважно реквізитний характер: закон визначає, які відомості має містити заява, але не встановлює стандарту обґрунтування ні для заявника, ні для суду. Подовження строку розгляду заяви з одного до двох днів не усуває цієї прогалини, а лише збільшує часовий ресурс для оцінки, зміст якої залишається нормативно невизначеним.

Виявлена прогалина зумовлює доцільність доповнення КАС України положенням, яке зобов'язувало б суд відображати в мотивувальній частині ухвали результати оцінки зв'язку обраного заходу з предметом

позову, можливості відновлення становища позивача без вжиття заходів забезпечення та співвідношення наслідків їх вжиття і невжиття для учасників справи, публічного інтересу і третіх осіб. Запропонована зміна не розширює переліку підстав забезпечення позову та не обмежує процесуального розсуду суду по суті, проте робить цей розсуд перевірюваним в апеляційному та касаційному порядку.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України № 2747-IV від 06.07.2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Колтунова А. І. Спірні питання забезпечення позову в цивільному процесі. *Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства*: Тези доповідей та наукових повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції (25–26 січня 2007 р.). За заг. ред. проф. В. В. Комарова. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2007. С. 139–142.
4. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.
5. Сьоміна В. А. Забезпечення позову в адміністративному судочинстві. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2007. Випуск 13. С. 105–113.
6. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#n6636>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-43>

LEGAL REGULATION OF JUDICIAL CONTROL OVER THE ENFORCEMENT OF DECISIONS IN COMMERCIAL JUDICIAL PROCEEDINGS

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ У ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Mykhalska Yu. B.

*Applicant
of the State University
“Uzhhorod National University”*

Михальська Ю. Б.

*здобувач Державного вищого
навчального закладу
«Ужгородський національний
університет»*

Дослідження судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві потребує звернення до нормативно-правової основи, що визначає зміст, межі та форми реалізації відповідних повноважень суду. Такий контроль поєднує процесуальні механізми здійснення правосуддя із владними повноваженнями, спрямованими на забезпечення реального та своєчасного виконання судового акта. Його нормативна база має багаторівневий характер і сформувалася внаслідок послідовного розвитку судоустрою, господарського процесу та системи примусового виконання судових рішень.

Нормативні засади судового контролю доцільно розглядати у межах чотирьох взаємопов'язаних рівнів правового регулювання: конституційного, законодавчого, підзаконного та міжнародно-правового. Такий підхід дозволяє простежити рух від закріплення основоположних принципів обов'язковості судового рішення до процедурних механізмів їх практичної реалізації. Особливу роль у цій системі відіграє практика Європейського суду з прав людини, яка відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» застосовується національними судами як джерело права [1]. Конституційний рівень визначає основні гарантії виконання судових рішень, законодавчий конкретизує повноваження та процедури судового контролю, підзаконний забезпечує їх організаційну реалізацію, а міжнародно-правовий формує стандарти ефективного судового захисту [2].

Значимим етапом формування сучасної моделі судового контролю стала конституційна реформа 2016 року. До її проведення стаття 124 Конституції України закріплювала обов'язковість судових рішень, однак прямо не

визначала суб'єкта контролю за їх виконанням. Законом України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII Конституцію було доповнено статтею 129-1, відповідно до якої судові рішення є обов'язковим до виконання, держава забезпечує його виконання у визначеному законом порядку, а контроль за виконанням здійснює суд [2; 3].

Таке конституційне закріплення надало судовому контролю самостійного правового значення та виключило можливість розглядати забезпечення виконання судових рішень виключно як сферу діяльності органів примусового виконання. Суд отримав конституційно визначену контрольну функцію, реалізація якої спрямована на гарантування обов'язковості судового рішення та ефективності судового захисту. Ці положення системно пов'язані з пунктом 9 частини другої статті 129 Конституції України, яким обов'язковість судового рішення віднесено до основних засад судочинства. Конституційний Суд України також наголошує, що контроль за виконанням судових рішень є складовою механізму реалізації права на судовий захист [4].

Формування такої конституційної моделі значною мірою було зумовлене тривалою проблемою невиконання судових рішень в Україні, яка неодноразово ставала предметом оцінки Європейського суду з прав людини. У пілотному рішенні у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 року ЄСПЛ констатував структурний характер проблеми тривалого невиконання рішень національних судів та визнав таку практику несумісною з гарантіями статті 6 Конвенції і статті 1 Першого протоколу [5]. Водночас ще у справі «Горнсбі проти Греції» Суд сформулював принципове положення, згідно з яким право на суд було б ілюзорним, якби остаточне судові рішення могло залишатися невиконаним [6]. Отже, виконання судового рішення розглядається у європейській правовій традиції не як відокремлена адміністративна процедура, а як невід'ємна складова ефективного судового захисту.

Законодавчий рівень правового регулювання конкретизує конституційні засади судового контролю, визначаючи компетенцію суду, процесуальні форми її реалізації та гарантії учасників відповідних правовідносин. Центральне місце у цій системі належить Господарському процесуальному кодексу України, сучасна модель якого сформувалася внаслідок процесуальної реформи 2017 року та подальших законодавчих змін [7].

Показовим є структурне розмежування у ГПК України процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень, та власне судового контролю за їх виконанням. Розділ V Кодексу регулює звернення рішення до виконання, питання виконавчих документів, відстрочення, розстрочення, зміни способу і порядку виконання та інші супутні процесуальні механізми, тоді як Розділ VI присвячено

безпосередньо контрольним повноваженням суду [7]. Така побудова свідчить про поступове нормативне виокремлення судового контролю в самостійний інститут господарського процесуального права.

Важливим етапом його подальшого розвитку стало прийняття Закону України від 21 листопада 2024 року № 4094-IX, яким було суттєво оновлено положення ГПК України щодо судового контролю [8]. Зокрема, статтю 339 сформульовано як загальну норму, що визначає суд, уповноважений здійснювати контроль за виконанням рішення, тоді як право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності виконавця та відповідні процедури отримали окреме нормативне регулювання.

У результаті Розділ VI ГПК України набув більш послідовної структури: загальні засади судового контролю поєднуються з окремими процесуальними формами його реалізації. Це відображає зміну законодавчого підходу — від сприйняття судового контролю переважно як процедури розгляду скарг у виконавчому провадженні до його оформлення як комплексного процесуального механізму забезпечення законності та ефективності виконання судових рішень.

Суттєвим нововведенням Закону № 4094-IX стало запровадження у господарському судочинстві звітної форми судового контролю, врегульованої статтями 345-1–345-4 ГПК України. Її поява свідчить про розширення функціонального призначення судового контролю: поряд із реагуванням на порушення у виконавчому провадженні суд отримав можливість оцінювати фактичний стан виконання рішення та достатність заходів, ужитих самим боржником. На відміну від оскарження дій чи бездіяльності виконавця, такий контроль безпосередньо спрямований на забезпечення підзвітності боржника суду.

За загальним правилом суд може зобов'язати боржника подати звіт про виконання рішення у визначених законом категоріях спорів, насамперед немайнового характеру [7]. Такий підхід зумовлений специфікою рішень, виконання яких не завжди може бути забезпечене традиційними майновими заходами примусу, а тому потребує оцінювання реальності та повноти поведінки боржника.

Окремий посилений режим передбачено для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також суб'єктів державного і комунального секторів. Щодо них обов'язок подати звіт може встановлюватися незалежно від характеру спору, що формує підвищений стандарт процесуальної підзвітності публічних боржників [7]. Такий підхід узгоджується з обов'язком держави забезпечувати виконання судових рішень і не допускати ситуацій, коли її власні органи чи підприємства перешкоджають реалізації права на ефективний судовий захист.

Важливою рисою нового механізму є можливість покласти обов'язок щодо подання звіту безпосередньо на керівника юридичної особи-боржника. Це персоніфікує організаційну відповідальність за виконання судового рішення та посилює управлінську дисципліну у відповідній юридичній особі.

Звіт боржника має значення не як формальне інформаційне повідомлення, а як процесуальний документ, на підставі якого суд оцінює фактичний стан виконання рішення, добросовісність поведінки боржника та достатність ужитих ним заходів. У цьому виявляється перехід від суто реактивної до більш активної моделі судового контролю за виконанням судових рішень.

Якщо звіт боржника не підтверджує належного та своєчасного виконання судового рішення, суд може відмовити у його прийнятті та застосувати до боржника, а у визначених законом випадках — до його керівника, штраф відповідно до статті 135 ГПК України [7]. Отже, звітна форма контролю поєднує інформаційний, оціночний і примусовий елементи, що надає їй характеру самостійного активного механізму судового впливу.

Законом № 4094-IX також посилено санкційний інструментарій суду: під час контролю за виконанням рішення штраф може накладатися на боржника або керівника юридичної особи у підвищеному розмірі [7; 8]. Його призначення полягає не лише у покаранні за неналежну поведінку, а передусім у стимулюванні своєчасного виконання рішення та персоніфікації відповідальності за організацію цього процесу.

У сукупності такі положення свідчать про посилення активної складової судового контролю. Суд отримує можливість не лише перевіряти правомірність дій виконавця, а й вимагати інформацію про стан виконання, оцінювати вжиті заходи, адресувати обов'язкові приписи та застосовувати процесуальний примус. Це надає контрольній діяльності суду більш виразного владно-організаційного змісту.

Окремим напрямом реформи стало оновлення порядку розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність органів примусового виконання. Законодавець деталізував вимоги до змісту скарги та збільшив строк її розгляду з десяти до двадцяти днів із можливістю продовження [7]. Такі зміни спрямовані на підвищення процесуальної визначеності та якості судового розгляду, однак їх практичне застосування має забезпечувати баланс між належною процесуальною дисципліною й оперативністю судового контролю, оскільки надмірна формалізація або затягування розгляду здатні знизити його ефективність.

Важливою новелою стало також розширення правових наслідків задоволення скарги. Оновлена стаття 343 ГПК України прямо наділяє суд повноваженням скасовувати неправомірне рішення виконавця [7].

Це посилює відновлювальний потенціал судового контролю, оскільки суд не лише констатує порушення, а й безпосередньо усуває юридичні наслідки незаконного акта.

У сукупності зміни, запроваджені Законом № 4094-IX, свідчать про поступовий перехід від переважно реактивної до змішаної реактивно-проактивної моделі судового контролю. Поряд із розглядом скарг суд отримав інструменти моніторингового та стимулювального характеру: вимагати звіт про виконання рішення, оцінювати достатність ужитих боржником заходів, персоніфікувати відповідальність керівника юридичної особи та застосовувати процесуальний примус. Такий підхід загалом відповідає європейським орієнтирам щодо ефективності та підконтрольності процесу виконання судових рішень [8].

Водночас розширення повноважень суду потребує чіткого збереження меж між судовим контролем і безпосередньою виконавчою діяльністю. У науковій літературі слушно звертається увага на ризик дублювання функцій суду та виконавця, особливо під час паралельного контролю за поведінкою боржника [9]. Суд не повинен підміняти виконавця у здійсненні розшукових, майнових чи примусових заходів, а його функція має полягати в оцінюванні законності, добросовісності та результативності процесу виконання.

Ефективність нової моделі значною мірою залежатиме й від здатності суду розмежовувати недобросовісне ухилення від виконання та об'єктивну неможливість його здійснення. Сам по собі звіт або штраф не усуває системних перешкод, пов'язаних із відсутністю майна, бюджетними обмеженнями, мораторіями чи іншими законодавчими бар'єрами [9]. Тому застосування процесуального примусу має бути обґрунтованим і спрямованим саме на випадки формального або недобросовісного невиконання.

Отже, подальший розвиток судового контролю має ґрунтуватися на балансі між достатньою інтенсивністю судового впливу та недопущенням підміни функцій органів примусового виконання. Саме такий підхід дозволяє сформувати ефективну реактивно-проактивну модель контролю без порушення функціонального розподілу повноважень.

Поряд із ГПК України нормативну основу судового контролю формують спеціальні закони, що регулюють організацію та здійснення примусового виконання. Ключове значення мають закони України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» № 1403-VIII, прийняті у 2016 році [10; 11]. Їх ухвалення разом із конституційною реформою сформувало оновлену модель виконання судових рішень, у якій державні виконавці діють поряд із приватними.

Запровадження приватних виконавців не змінило публічно-владної природи виконавчої діяльності. Незалежно від організаційного статусу виконавець реалізує делеговані державою повноваження, приймає обов'язкові рішення та застосовує заходи примусу, що безпосередньо впливають на права й майнову сферу учасників провадження. Саме тому рішення, дії та бездіяльність як державних, так і приватних виконавців підлягають судовому контролю.

Важливе значення має стаття 74 Закону України «Про виконавче провадження», яка визначає загальні засади оскарження діяльності виконавця [10]. Під час виконання судового рішення така скарга розглядається судом відповідної юрисдикції у порядку, встановленому процесуальним законом. У господарських справах відповідна процедура врегульована Розділом VI ГПК України. Отже, Закон «Про виконавче провадження» визначає предмет і загальне право на оскарження, а ГПК України — процесуальний порядок реалізації цього права.

Інший підхід застосовується до виконання рішень несудових органів: спори щодо рішень, дій або бездіяльності виконавця у таких випадках належать до адміністративної юрисдикції [10]. Таким чином, законодавство проводить розмежування за природою рішення, що виконується, водночас зберігаючи єдину сутність судового контролю як перевірки законності публічно-владної діяльності у сфері примусового виконання.

Поряд із судовим контролем Закон України «Про виконавче провадження» передбачає можливість відомчого оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця [10]. Відомчий контроль має внутрішньоорганізаційний характер і спрямований переважно на забезпечення виконавської дисципліни та оперативне усунення порушень, тоді як судовий контроль є зовнішнім, незалежним і правозахисним. Тому позасудові механізми можуть доповнювати, але не замінювати судовий захист і не повинні створювати додаткових перешкод для доступу до суду [12, с. 92].

Важливою проблемою нормативного регулювання залишалось співвідношення положень ГПК України та Закону «Про виконавче провадження». Показовою була колізія щодо строку оскарження рішень, дій чи бездіяльності виконавця. Велика Палата Верховного Суду, вирішуючи це питання, надала пріоритет нормам ГПК України як спеціального процесуального акта, що регулює порядок здійснення судового контролю у господарських справах, тоді як виконавче законодавство визначає загальні засади примусового виконання [13]. Такий підхід відповідає принципу *lex specialis derogat generali* та підкреслює необхідність узгодженого застосування процесуального і виконавчого законодавства.

У практиці Великої Палати Верховного Суду також сформульовано підхід до визначення юрисдикції спорів, пов'язаних із відомчим переглядом дій державного виконавця. Зокрема, у справі № 175/1571/15 зроблено висновок, що оскарження рішення посадової особи органу державної виконавчої служби, прийнятого за результатами відомчого контролю, має здійснюватися за правилами тієї юрисдикції, у межах якої було ухвалено судові рішення, що виконується [14]. Отже, сама участь органу публічної адміністрації у контрольній процедурі не змінює процесуальної природи спору.

Правова позиція Великої Палати Верховного Суду ґрунтується на принципі збереження юрисдикційного зв'язку між судовим рішенням і контролем за його виконанням. Якщо спірні дії органу державної виконавчої служби стосуються виконання рішення господарського суду, їх правомірність має оцінюватися у межах тієї самої юрисдикції. Це забезпечує послідовність судового захисту та мінімізує ризик конкуренції між різними судовими юрисдикціями.

Відомчий контроль при цьому зберігає внутрішньоадміністративний характер і не підміняє незалежної судової перевірки. Саме судова форма є остаточною у співвідношенні з відомчим порядком, хоча відповідні судові акти можуть переглядатися в апеляційному та касаційному порядку.

До законодавчої основи досліджуваного інституту належить і Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII, який закріплює організаційно-правові засади функціонування судової влади та обов'язковість судових рішень [15]. Якщо ГПК України визначає процесуальні форми контролю, то зазначений Закон формує інституційну основу реалізації відповідних повноважень суду.

Особливу модель судового контролю встановлює Кодекс України з процедур банкрутства [16]. У справах про неплатоспроможність індивідуальне примусове виконання трансформується у колективну процедуру задоволення вимог кредиторів, у межах якої господарський суд здійснює комплексний контроль за перебігом процедури, діяльністю арбітражного керуючого, формуванням майнової маси та дотриманням черговості задоволення вимог.

Таким чином, у процедурах банкрутства судовий контроль набуває ширшого організаційного та координаційного змісту, ніж у звичайному виконавчому провадженні. Співвідношення ГПК України та Кодексу України з процедур банкрутства демонструє дію принципу спеціального правового регулювання й підтверджує багаторівневий характер нормативного забезпечення виконання судових рішень у господарському судочинстві.

Важливе прикладне значення має й Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» № 2658-III [17]. Його положення застосовуються, зокрема, у випадках зміни способу виконання судового рішення шляхом стягнення вартості майна замість його передачі в натурі. У такому разі професійна оцінка забезпечує об'єктивність майнового еквівалента та слугує гарантією пропорційності судового втручання у спосіб виконання рішення.

Підзаконний рівень нормативного регулювання виконує переважно організаційно-технічну та інформаційну функції. Акти Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України деталізують порядок функціонування систем виконавчого провадження, електронного документообігу, обліку виконавчих документів та інформаційної взаємодії між судами й виконавцями. Водночас підзаконні акти не можуть самостійно визначати межі або форми судового контролю, оскільки відповідні повноваження мають встановлюватися виключно законом.

Самостійний рівень нормативної основи становлять міжнародно-правові стандарти. Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини виконання остаточного судового рішення є невід'ємною складовою права на справедливий суд [18]. Тому ефективність судового захисту оцінюється не лише за фактом ухвалення рішення, а й за можливістю його реального та своєчасного виконання.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» забезпечує інтеграцію цих стандартів у національну правову систему [1]. Додаткове орієнтаційне значення мають рекомендації СЕПЕJ щодо професійності та підзвітності виконавців, прозорості виконавчих процедур і ефективного поєднання різних форм контролю. Хоча такі акти належать до інструментів «м'якого права», вони істотно впливають на напрями модернізації українського законодавства.

Отже, нормативно-правове забезпечення судового контролю має багаторівневий і комплексний характер, поєднуючи конституційні засади, процесуальне та спеціальне законодавство, підзаконні механізми й міжнародні стандарти. Його сучасний розвиток свідчить про посилення ролі суду у забезпеченні не формальної, а фактичної реалізації судового рішення.

Література:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV /

Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.

4. 129-1 Конституції України: узагальнення практики Конституційного Суду України / Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka/129-1>.

5. Case of Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine (Application no. 40450/04) : Judgment of the European Court of Human Rights of 15 October 2009. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-95032%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-95032%22]}).

6. Case of Hornsby v. Greece (Application no. 18357/91) : Judgment of the European Court of Human Rights of 19 March 1997. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58020%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58020%22]}).

7. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень: Закон України від 21 листопада 2024 р. № 4094-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4094-20#Text>.

9. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Судовий контроль за виконанням судових рішень і нагляд за діяльністю виконавців згідно Рекомендацій Європейської комісії з ефективності правосуддя: доцільність законодавчих новел та наукові концепції. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Т. 1, № 5. С. 321–327. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342322>.

10. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

11. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1403-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>.

12. Верба-Сидор О. Б. Співвідношення судового та відомчого контролів за діяльністю приватних виконавців у механізмі забезпечення прав особи. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2021. Вип. 2 (94). С. 84–98.

13. Строк для оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавця обчислюється у календарних днях – Велика Палата Верховного Суду / Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/690782/>.

14. Велика Палата ВС вирішила юрисдикційне питання щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадової особи відділу ДВС: постанова у справі № 175/1571/15 (провадження № 14-51цс21) / Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1241372/>.

15. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

16. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>.

17. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>.

18. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р.: ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-44>

APPLICATION OF THE RULES OF LEGAL ETHICS IN CIVIL PROCEEDINGS IN UKRAINE

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Zarichnyi I. Ya.

*PhD student of the Department of Civil
Law and Procedure at Ivan Franko
National University of Lviv*

Зарічний І. Я.

*аспірант кафедри цивільного права і
процесу Львівського національного
університету імені Івана Франка*

Особа може брати участь у цивільній справі особисто або через свого представника. Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника (ч. 2 ст. 58 ЦПК України) [1]. Традиційно за

підставою виникнення процесуальне представництво поділяють на законне і договірне [2, с. 128].

З урахуванням встановлених ч. 1 ст. 60 ЦПК України вимог договірним представником у суді окрім незначних винятків, встановлених ч. 2 цієї ж статті (спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах) може бути лише адвокат. Це обумовлено посиленням змагальної моделі цивільного судочинства, значною формалізацією та інтенсифікацією цивільного процесу, в умовах чого більш ефективною є участь у справі не самої особи, яка є суб'єктом матеріального правовідношення та не володіє юридичними знаннями, а її професійного представника, яким є адвокат.

Правові основи діяльності адвокатури в Україні визначаються статтею 131-2 Конституції України, якою передбачено, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура [3].

Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4]. П. 1 ч. 1 ст. 1 Закону визначено поняття: адвокат - фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом, а ч. 1 ст. 6 Закону передбачено, що адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Особливість процесуального статусу адвоката як представника полягає у тому, що окрім обов'язку дотримуватися процесуальних обов'язків, які встановлені для усіх учасників справи, він повинен дотримуватися також спеціальних обов'язків та виконувати спеціальні вимоги, встановлені законодавством про адвокатуру. Статус адвоката вимагає від нього не лише своєчасного подання клопотань, виконання розпоряджень головуєчого в судовому засіданні тощо, але і неухильного дотримання інтересів клієнта та найвищих етичних стандартів поведінки.

Першим професійним обов'язком адвоката, переліченим у ч. 1 ст. 21 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є дотримання присяги адвоката України та правил адвокатської етики. Недотримання таких правил має наслідком дисциплінарну відповідальність адвоката, а суперечність їм може стати підставою для відмови в укладенні договору про надання правничої допомоги.

Водночас, правила адвокатської етики, на відміну від, до прикладу, моральних засад суспільства, яких адвокат також повинен дотримуватися у своїй діяльності, не є звичаєвим правилом поведінки. В Україні такі правила формалізовані у Правилах адвокатської етики, затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року [5]. У преамбулі Правил визначено їх мету: уніфіковане закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальноновизнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві.

Враховуючи інтеграцію України у Європейське співтовариство, гармонізацію законодавства України із законодавством країн Європейського Союзу важливим є питання співвідношення можливості застосування до діяльності українських адвокатів правил адвокатської етики інших країн та навпаки, застосування до іноземних адвокатів норм Правил.

Насамперед слід вказати, що на діяльність в Україні адвокатів іноземних держав, якщо вони входять до Європейського Союзу та/або Ради Європи, поширюється дія Кодексу поведінки європейських адвокатів ССВЕ. Водночас, Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року поширюють свою дію на адвокатів іноземних держав лише у випадку, якщо вони діють в Україні на підставі ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (зокрема, отримали свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю в Україні, діють у передбаченій Законом організаційно-правовій формі та інше).

Подібним чином питання співвідношення внутрішніх Правил адвокатської етики із іноземними та міжнародними вирішується у більшості країн Європи. До прикладу, в Кодексі адвокатської етики затверджені у резолюцією Вищої ради адвокатів Польщі від 10 жовтня 1998 року № 2/XVIII/98 передбачено, що він поширює свою дію на іноземних адвокатів (зокрема з країн Європейського Союзу), які здійснюють практичну діяльність на території Польщі або внесено до польських списків адвокатів [6].

На основі наведеного можемо дійти висновку, що у випадку, якщо представництво у цивільній справі здійснюється адвокатом, одним із основних його обов'язків є дотримання правил адвокатської етики. В Україні Правила адвокатської етики не є звичаєвим правилом поведінки, а формалізовані у Правилах адвокатської етики, затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року. Правила визначають основні права та обов'язки адвоката і спрямовані на забезпечення такої моделі його поведінки, яка буде забезпечувати

дотримання принципів верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

На діяльність в Україні адвокатів іноземних держав, якщо вони входять до Європейського Союзу та/або Ради Європи, поширюється дія Кодексу поведінки європейських адвокатів ССВЕ. Водночас, Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року поширюють свою дію на адвокатів іноземних держав лише у випадку, якщо вони діють в Україні на підставі ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (зокрема, отримали свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю в Україні, діють у передбаченій Законом організаційно-правовій формі та інше).

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492. (з наст. змінами та доповненнями).
2. Цивільне процесуальне право України: підручник / [В.М.Коссак, С.М.Коссак, Р.Я.Лемик, Ю.В.Навроцька, С.В.Сеник] ; за заг.ред. В.М. Коссака. – 2-ге вид. – Львів : ЛНУ ім.Івана Франка, 2025. 744 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> .
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/conv#n217> .
5. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> .
6. Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu (Kodeks Etyki Adwokackiej) uchwała Naczelna Rada Adwokacka uchwała nr 2/XVIII/98 od 10 października 1998 r. URL: https://www.adwokatura.pl/admin/wgrane_pliki/file-zal-do-uchwaly-prezydium-nra-nr-1742026kodeksetykiadwokackiejtekst-jednolity-44572.pdf

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-45>

STRUCTURAL ELEMENTS OF THE LEGAL MECHANISM FOR ENSURING TRANSPARENCY IN THE USE OF PUBLIC FUNDS

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДКРИТОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПУБЛІЧНИХ КОШТІВ

Shukhnin A. S.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Civil, Administrative and Financial Law
of the Classical Private University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8065-8205>*

Шухнін А. С.

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри
цивільного, адміністративного та
фінансового права Класичного
приватного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8065-8205>*

Дослідження правового механізму забезпечення відкритості використання публічних коштів вимагає насамперед з'ясування змісту базових категорій, які формують понятійно-категоріальний апарат цієї проблематики, — «правовий механізм», «відкритість» та «публічні кошти». Комплексний аналіз зазначених визначень дозволяє сформувати бачення сутності правового механізму забезпечення відкритості використання публічних коштів.

Стосовно змісту категорії «*правовий механізм*» в юридичній науці варто зазначити, що поняття «механізм» запозичене юридичною наукою з технічних дисциплін, де воно традиційно позначає систему взаємопов'язаних елементів, які забезпечують перетворення одного виду руху (впливу) в інший для досягнення певного результату. У правознавстві категорія «правовий механізм» набула самостійного змісту й використання для характеристики динамічного аспекту дії права, під час якого правові приписи втілюються у реальну поведінку суб'єктів суспільних відносин.

У загальній теорії права усталеним є розуміння правового механізму як системи правових засобів, за допомогою яких забезпечується результативний правовий вплив на суспільні відносини. До структурних елементів такого механізму можна віднести нормативні складові (сукупність правових норм, що регулюють відповідну сферу), інституційні складові (системи органів та їх повноважень), процедурні та охоронні елементи тощо.

В рамках дослідження правового механізму забезпечення відкритості публічних коштів видається доцільним розглядати правовий механізм як

цілісну, системно організовану сукупність таких взаємопов'язаних правових засобів як норми, принципи, процедури, форми і методи діяльності уповноважених суб'єктів, а також гарантії та засобів захисту, які у своїй єдності забезпечують відкритість використання публічних коштів.

Щодо змісту поняття «відкритість використання публічних коштів», то категорія «відкритість» у контексті використання публічних коштів тісно пов'язана, але не тотожна сумісним поняттю «прозорість».

Відкритість доцільно розглядати як принцип і водночас стан суспільних відносин у бюджетній сфері, що забезпечує вільний доступ зацікавлених осіб до інформації про формування, розподіл та використання публічних коштів, оприлюднення відповідної інформації уповноваженими суб'єктами тощо. Тобто відкритість – це юридично забезпечений засіб (режим). В свою чергу, прозорість є метою, результатом, якого прагнуть досягнути за допомогою даного засобу.

На відміну від відкритості, яка акцентує увагу на процедурному аспекті – власне на забезпеченні доступу до такої інформації, прозорість характеризує якісну сторону інформації (її зрозумілість, повноту, несуперечливість тощо), можливість отримання роз'яснень та додаткових відомостей за запитом, створення умов для громадського контролю за використанням публічних коштів тощо.

Також, прозорість передбачає окремі елементи партисипативного виміру взаємодії держави та суспільства (зокрема, в частині контролю за використанням публічних коштів). Термін «партисипативність» не є широковживаним в юридичній літературі, проте в контексті характеристики поняття прозорість публічних коштів має своє змістовне навантаження в частині контролю. З позицій науки державного управління партисипативний підхід ґрунтується на таких принципах: 1) залучення та участь (зацікавлені сторони можуть залучатися до процесу прийняття рішень, брати участь у формулюванні інших варіантів, вносити власні пропозиції); 2) демократія та відкритість (процес прийняття рішення демократичний та відкритий для всіх учасників шляхом забезпечення доступності інформації); 3) рівність; 4) співпраця та колективна діяльність; 5) спрямованість на результат (процес участі має призвести до конкретних практичних результатів або змін, які відповідають потребам учасників); 6) взаєморозуміння та комунікація (ефективний та відкритий обмін інформацією); 7) гнучкість та адаптивність (можливість коригування та змін стратегій з урахуванням нової інформації); 8) інклюзивність (врахування різноманітності учасників); 9) відповідальність (учасники несуть відповідальність за результати і наслідки прийнятих рішень) [1, С.125]. Партисипативність як характеристика взаємодії держави та суспільства

у сфері забезпечення прозорості публічних коштів передбачає зазначені вище принципи такої взаємодії у сфері забезпечення громадського контролю за використанням публічних коштів.

Отже, на наш погляд, поняття «прозорість використання публічних коштів» більш ширше за поняття «відкритість використання публічних коштів», причому перше поняття повністю охоплює друге і додатково включає в себе окремі елементи такої динамічної складової як партисипативність.

Синтезуючи викладені підходи, правовий механізм забезпечення відкритості використання публічних коштів пропонується розуміти як системно організовану сукупність правових норм, принципів, організаційно-процесуальних форм, методів діяльності уповноважених суб'єктів, а також юридичних гарантій і засобів державного та громадського контролю, що у взаємодії забезпечують безперешкодний доступ фізичних і юридичних осіб до достовірної та повної інформації про формування, розподіл і використання публічних коштів.

Структурними елементами правового механізму забезпечення відкритості використання публічних коштів є:

1. Нормативно-правовий елемент – система правових норм національного законодавства (Бюджетний кодекс України [2], закони України «Про доступ до публічної інформації» [3], «Про відкритість використання публічних коштів» [4], підзаконні нормативно-правові акти), а також міжнародні стандарти щодо змісту і меж відкритості публічних коштів.

2. Інституційний елемент – система органів державної влади та органів місцевого самоврядування, на які покладено обов'язки щодо оприлюднення інформації про публічні кошти, суб'єкти, а також суб'єктів громадського контролю (громадські організації, засоби масової інформації, окремі громадяни).

3. Процедурний елемент – визначений законодавством порядок оприлюднення, оновлення та надання інформації про публічні витрати, зокрема через єдині державні веб-портали та інші цифрові інструменти.

4. Гарантійно-охоронний елемент – сукупність юридичних гарантій реалізації права на доступ до інформації про публічні витрати та засоби юридичної відповідальності за порушення відповідних вимог.

Виокремлення зазначених елементів не має суто теоретичне значення, а служить методологічною основою для подальшого аналізу ефективності функціонування досліджуваного механізму, виявлення прогалин правового регулювання та вироблення пропозицій щодо його вдосконалення, що й буде предметом розгляду в наступних підрозділах роботи.

Література:

1. Гагін А.О. Принципи партисипативного підходу щодо управління урбанізованими територіями. Економіка, управління та адміністрування. 2024. №2. С.123-127
2. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 8.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
3. Про доступ до публічної інформації : Закон України № 2939-VI від 13.01.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
4. Про відкритість використання публічних коштів : Закон України № 183-VIII від 11.02.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-46>

**PROBLEM ISSUES OF CONCLUSION AND TERMINATION
OF AN INHERITANCE AGREEMENT UNDER THE LEGISLATION
OF UKRAINE**

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УКЛАДЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ
СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Kovalenko S. O.

*Postgraduate Student
at the Department of Private Law
National University "Odesa Law Academy"
Odesa, Ukraine*

Коваленко С. О.

*аспірант кафедри приватного права
Національний університет «Одеська
юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Спадковий договір займає особливе місце серед цивільно-правових конструкцій, оскільки поєднує договірне регулювання поведінки його учасників із визначенням юридичної долі майна відчужувача у зв'язку з його смертю. Саме ця особливість зумовлює складність визначення його юридичної природи, співвідношення із заповітом та іншими способами розпорядження майном на випадок смерті, а також породжує низку проблем у сфері укладення, виконання, розірвання і припинення такого договору.

За статтею 1302 ЦК України за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача), а в разі смерті відчужувача набуває право власності на його майно. Отже, закон безпосередньо пов'язує виникнення у набувача права власності на предмет договору зі смертю відчужувача [3]. До

настання цієї обставини набувач не є власником відповідного майна, хоча між сторонами вже існує договірне правовідношення, зміст якого визначається взятими на себе сторонами правами та обов'язками.

Ця обставина має принципове значення для визначення місця спадкового договору в системі цивільного права. Незважаючи на його розміщення у Книзі шостій ЦК України «Спадкове право», спадковий договір за своєю юридичною природою не може бути ототожнений зі спадкуванням за законом або заповітом. Право власності набувача виникає не внаслідок прийняття спадщини, а на підставі укладеного договору та юридичного факту смерті відчужувача. Саме тому у цивілістичній літературі обґрунтовано підхід до спадкового договору як до договору на випадок смерті, а не договору про спадкування.

Такий підхід послідовно розвиває О. Є. Кухарев, який звертає увагу на те, що структурне розміщення спадкового договору в межах спадкового права не відповідає його зобов'язальній природі. На думку науковця, відповідні норми охоплюють передусім договірні відносини, тоді як смерть відчужувача є юридичним фактом, із яким закон пов'язує виникнення у набувача права власності на майно. У зв'язку з цим учений обґрунтовує необхідність удосконалення правового регулювання спадкового договору в процесі рекодифікації цивільного законодавства [4, С. 37-46; 5, С. 72-77].

Проблема системного місця спадкового договору набуває особливого значення на сучасному етапі оновлення Цивільного кодексу України. Оприлюднені матеріали рекодифікації передбачають концептуальне оновлення структури Кодексу, зокрема окреме формування книги про зобов'язання та книги про спадкове право. У межах XV Міжнародного цивілістичного форуму, який відбувся 3 квітня 2026 року, питання модернізації договірної та спадкового права було безпосередньо включено до порядку денного обговорення рекодифікації ЦК України. При цьому наголошувалося, що воєнний стан не повинен перешкоджати системному розвитку приватного права [7; 2].

За таких умов перенесення регулювання спадкового договору до системи зобов'язального права видається обґрунтованим. При цьому повне вилучення особливостей, пов'язаних зі смертю відчужувача, було б недоцільним. Оптимальною видається модель, за якої спадковий договір визначається як спеціальна договірна конструкція на випадок смерті, а особливості виникнення права власності набувача, виконання його обов'язків після смерті відчужувача та контролю за виконанням договору встановлюються спеціальними нормами.

Іншою істотною проблемою є визначеність змісту обов'язків набувача. Відповідно до статті 1305 ЦК України набувач може бути зобов'язаний вчинити певну дію майнового або немайнового характеру

до відкриття спадщини або після її відкриття [3]. Отже, закон допускає досить широкий спектр договірних обов'язків. Така гнучкість є необхідною для практичного використання спадкового договору, однак водночас створює ризик виникнення спорів щодо змісту та способу виконання відповідних розпоряджень.

Особливо проблемними є обов'язки, пов'язані з наданням допомоги, доглядом, забезпеченням побутових потреб відчужувача, організацією поховання або вчиненням інших дій немайнового характеру. На відміну від грошового чи іншого майнового обов'язку, виконання таких дій нерідко залежить від конкретних життєвих обставин та потреб відчужувача. Тому формальне зазначення у договорі обов'язку «здійснювати догляд», «надавати допомогу» чи «піклуватися про відчужувача» не завжди забезпечує належну визначеність договірного зобов'язання.

Сучасна практика Верховного Суду підтверджує цю проблему. В огляді актуальної судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду за квітень 2026 року зазначено, що для розірвання спадкового договору відчужувач повинен довести не лише факт ненадання допомоги, а й звернення до набувача з конкретною вимогою про її забезпечення та свідоме ухилення набувача від виконання такої вимоги. Непоінформованість набувача про безпосередні потреби відчужувача сама по собі не свідчить про невиконання ним договірних обов'язків [1].

Наведена правова позиція має важливе значення для визначення вимог до змісту спадкового договору. Його умови повинні дозволяти встановити не тільки загальний напрям поведінки набувача, а й конкретний зміст відповідного обов'язку. Доцільно визначати у договорі характер дії, строк або періодичність її виконання, спосіб повідомлення набувача про необхідність її здійснення, а за можливості критерії належного виконання. Такий підхід не означає необхідності надмірної формалізації договору, але має забезпечувати можливість встановлення факту належного або неналежного виконання.

Не менш важливим є питання контролю за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача. Частина третя статті 1307 ЦК України передбачає право відчужувача призначити особу, яка здійснюватиме контроль за виконанням спадкового договору після його смерті. Якщо така особа не призначена, контроль здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини. Одночасно на майно, визначене у спадковому договорі, нотаріус накладає заборону відчуження [8].

Чинна модель, однак, не містить достатньо детального визначення правового статусу контролюючої особи. Закон встановлює сам факт можливості її призначення, але не визначає повною мірою зміст її

повноважень, способи отримання інформації про виконання договору, порядок реагування на порушення та процесуальні можливості захисту інтересів відчужувача після його смерті.

Ця прогалина вже тривалий час привертає увагу цивілістичної науки. О. Є. Кухарев обґрунтовує необхідність нормативного закріплення повноважень особи, яка здійснює контроль за виконанням спадкового договору, безпосередньо у договорі. Науковець також пропонує надати такій особі право звертатися до суду з вимогою про зобов'язання набувача виконати передбачені договором дії та у відповідних випадках ініціювати розірвання договору [4, С. 37-46; 5, С. 72-77].

Ця пропозиція видається обґрунтованою, однак її реалізація потребує розмежування матеріально-правових та процесуальних повноважень контролюючої особи. Доцільно визначити у законі мінімальний обсяг її повноважень, який не залежав би виключно від змісту конкретного договору. До таких повноважень можуть належати право отримувати від набувача інформацію про виконання договору, вимагати документи або інші докази виконання, звертатися до нотаріуса з питань, пов'язаних із реалізацією договору, а також звертатися до суду у випадках, прямо передбачених законом.

При цьому контроль не повинен трансформуватися у самостійний спосіб управління майном або необмежене втручання у сферу приватної автономії набувача. Його призначення полягає у забезпеченні реального виконання договірних обов'язків після смерті відчужувача. Тому правовий статус контролюючої особи доцільно розглядати як спеціальний механізм забезпечення виконання договору, а не як різновид спадкового представництва.

Окремої уваги потребують правові наслідки смерті набувача. У цьому питанні поширене твердження про абсолютний особистий характер спадкового договору потребує певного уточнення. Загальне правило полягає в тому, що у разі смерті набувача спадковий договір вважається припиненим. Водночас законодавство та судова практика допускають спеціальний наслідок щодо обов'язків, які за договором мали бути виконані після смерті відчужувача: у такому випадку відповідний обов'язок може перейти до спадкоємців набувача. Крім того, спадкоємці набувача можуть вимагати від відчужувача відшкодування витрат, понесених набувачем у частині вже виконаних зобов'язань. Такий підхід відображений, зокрема, у пункті 28 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» [6].

Отже, теза про суто особистий характер спадкового договору не може застосовуватися без застережень. Особистість набувача дійсно має істотне значення для тих обов'язків, виконання яких безпосередньо

пов'язане з його особою, довірою між сторонами або особистими якостями. Проте майнові та інші обов'язки, які об'єктивно допускають правонаступництво, можуть мати інший правовий режим. Саме тому законодавець регулювання має розмежовувати особисті та правонаступні обов'язки набувача.

Це питання набуває особливої практичної ваги у випадках, коли до смерті набувача ним уже виконано значну частину договірних обов'язків. Чинне регулювання передбачає право його спадкоємців вимагати відшкодування відповідних витрат, однак така модель не завжди забезпечує справедливий баланс інтересів сторін. Відчужувач у такому разі зберігає майно, яке було предметом договору, тоді як набувач міг уже понести значні витрати на виконання взятих на себе обов'язків.

Тому під час рекодифікації доцільно більш чітко врегулювати правові наслідки дострокового припинення спадкового договору у зв'язку зі смертю набувача. Зокрема, закон має визначати порядок підтвердження понесених витрат, межі їх відшкодування та випадки, у яких окремі обов'язки можуть переходити до спадкоємців набувача. Водночас автоматичне продовження всього договору з такими спадкоємцями не відповідало б його природі, оскільки укладення спадкового договору ґрунтується на волевиявленні конкретних сторін та може передбачати особисте виконання набувачем певних дій.

Проблемним залишається і співвідношення розірвання та припинення спадкового договору. Відповідно до статті 1308 ЦК України спадковий договір може бути розірваний судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень, а на вимогу набувача у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача [3]. Отже, розірвання є способом дострокового припинення договірної правовідносини, пов'язаним із порушенням або об'єктивною неможливістю виконання його умов.

Водночас необхідно розмежовувати розірвання договору та його припинення внаслідок смерті набувача. У першому випадку йдеться про припинення договору за волею сторони, реалізованою через судовий механізм, за наявності встановленої законом підстави. У другому про юридичний факт, з яким закон безпосередньо пов'язує припинення договору. Такий поділ має практичне значення для визначення наслідків виконання вже здійснених набувачем дій, можливості компенсації витрат та подальшої долі передбачених договором обов'язків.

Важливо також враховувати, що вимога про розірвання спадкового договору не може ототожнюватися з вимогою про визнання його недійсним. Недійсність правочину має іншу правову природу та визначається загальними положеннями ЦК України про недійсність

правочинів. У свою чергу, розірвання відповідно до статті 1308 ЦК України є способом припинення чинного договірної правовідношення у зв'язку з невиконанням або неможливістю виконання його умов. Такий поділ необхідний для належної кваліфікації позовних вимог та визначення юридичних наслідків відповідного судового рішення.

Таким чином, основні проблеми правового регулювання спадкового договору зосереджені не стільки у можливості використання цієї конструкції, скільки у недостатній узгодженості її договірної природи з місцем у структурі Цивільного кодексу України та у неповній визначеності механізмів виконання і припинення договору.

Література:

1. Верховний Суд. Огляд актуальної судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР за квітень 2026 року. Розділ 5.1 щодо спорів про розірвання спадкового договору. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_KCS_04_2026_1.pdf
2. Верховна Рада України. Цивільний кодекс України: громадське обговорення та рекодифікація. Матеріали щодо проєктів книг 3–9, зокрема книги 5 «Зобов'язання» та книги 6 «Спадкове право». URL: https://www.rada.gov.ua/files/codex_knygy.html
3. Коротюк О.В. Спадкове право : Коментар до книги VI Цивільного кодексу України / О. В. Коротюк ; за заг. ред. О. В. Дзери. – Третє видання, перероблене і доповнене. Київ. : ОВК, 2017. 282 с.
4. Кухарев О. Є. До питання щодо забезпечення виконання спадкового договору після смерті відчужувача. Проблеми законності. 2016. № 134. С. 37–46.
5. Кухарев О. Є. Щодо питання стосовно вдосконалення інституту спадкового договору. Нове українське право. 2021. № 3. С. 72–77.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7 «Про судову практику у справах про спадкування», п. 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text>
7. Рекодифікація цивільного законодавства: виклики, новели та євроінтеграційний вимір. Офіційний портал судової влади України. 10 квітня 2026 року. Матеріал про XV Міжнародний цивілістичний форум, проведений 3 квітня 2026 року. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/2006691/>
8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV, (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356) глава 90 «Спадковий договір», статті 1302–1308. Чинна редакція станом на 05.08.2026. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-47>

**PRECEDENTIAL PRINCIPLES OF THE FEDERAL LEVEL
OF LEGAL REGULATION OF LABOR DISCIPLINE
IN LAW ENFORCEMENT BODIES OF THE USA**

**ПРЕЦЕДЕНТНІ ЗАСАДИ ФЕДЕРАЛЬНОГО РІВНЯ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНИ ПРАЦІ
В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ США**

Melnichuk R. V.

*PhD in Law,
Associate Professor at the Department
of State and Legal Disciplines
Private Higher Educational Establishment
«European University»
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0006-0095-5650>*

Мельничук Р. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-0095-5650>*

Правове регулювання дисципліни праці в правоохоронних органах Сполучених Штатів Америки діє як багаторівнева нормативна система, що охоплює федеральний рівень, рівень штатів, а також муніципальний рівень. Поряд із тим, саме федеральні прецедентні засади виступають концептуальним базисом, на який повинно спрямовуватись як правотворення, так і правозастосування у сфері забезпечення дисципліни праці в системі правоохоронної служби (на всіх рівнях такої забезпечувальної діяльності). Це зумовлено тим, що на федеральному рівні, з опорою на конституційні гарантії та практику Верховного Суду США, формуються мінімальні процесуальні стандарти дисциплінарних процедур, а відтак – є прецедентними засадами федерального рівня, що мають імперативну природу в контексті правотворення та правозастосування. До таких фундаментальних стандартів належать: по-перше, обмеження примусу до самообвинувачення в адміністративних провадженнях; по-друге, вимога дотримання належної правової процедури як передумови застосування дисциплінарного стягнення; по-третє, обов'язок розкриття стороні захисту працівника правоохоронного органу доказів, що можуть свідчити на його користь або підірвати достовірність показань свідків; по-четверте, нормативна обмеженість дисциплінарної відповідальності.

Розкриваючи прецедентну засаду обмеження примусу до самообвинувачення у внутрішніх службових (дисциплінарних) провадженнях в США, слід зазначити, що вона впливає з так званого «Правила Гарріті», сформульованого Верховним Судом США у справі *Garrity v. New Jersey*. Її зміст полягає в тому, що коли державного службовця (насамперед поліцейського) фактично змушують давати

пояснення під загрозою втрати роботи, такі висловлювання вважаються вимушеними й, відповідно, не можуть використовуватися проти нього у подальшому кримінальному провадженні. На практиці правило стало базовим для нормативного упорядкування дисциплінарних (внутрішніх) розслідувань в органах поліції, змушуючи органи розслідування розмежовувати доказову базу дисциплінарної процедури і потенційного кримінального провадження [1; 2]. Відтак, крізь призму цієї прецедентної засади для належного провадження необхідні незалежні докази та/або процесуальні механізми «очищення» матеріалів від впливу примусово отриманих пояснень, щоб унеможливити використання похідної інформації всупереч гарантіям проти самообвинувачення.

Наступною істотною прецедентною засадою правового регулювання дисципліни праці у правоохоронній сфері США є вимога належної правової процедури (*due process*), яка передусе застосуванню суворих дисциплінарних заходів, насамперед звільненню. Цей стандарт, відомий як «Права Лаудермілла», сформульований Верховним Судом США у справі *Cleveland Bd. of Educ. v. Loudermill* та виводиться з конституційних гарантій, що забезпечують захист особи від позбавлення значущого інтересу без належних процедурних гарантій [3].

Додатково в системі прецедентних засад дисциплінарного регулювання у правоохоронній сфері США слід виокремити й стандарт, що зводиться до обов'язку розкривати стороні захисту працівника будь-які матеріали, які виправдовують його або підривають достовірність свідків. Його зміст є принципово важливим, адже така засада спирається передусім на доктрину «Правила Брейді», сформульовану Верховним Судом США у справі *Brady v. Maryland*. У рішенні в цій справі Суд визнав, що приховування обвинуваченням доказів, здатних вплинути на результат розгляду, становить порушення конституційних гарантій підозрюваного і може бути підставою для скасування рішення. Паралельно цей стандарт охоплює й «Правило Джильйо», закріплене у рішенні *Giglio v. United States*, відповідно до якого обвинувачення має розкривати інформацію, що може поставити під сумнів чесність або надійність свідка [4]. Крім того, на практиці застосування зазначених підходів пов'язується також із використанням так званого «списку Брейді», що є неофіційним переліком працівників правоохоронних органів, пов'язаних із обставинами, здатними підірвати їхню процесуальну «надійність» [5]. Так, наприклад, до цього списку потрапляють працівники правоохоронних органів, котрі раніше вже давали під присягою неправдиві свідчення, фальсифікували документи чи докази, проявляли упередженість або ж до них застосовувалися дисциплінарні стягнення за порушення стандартів доброчесності.

Також варто виокремити й ще одну прецедентну засаду дисциплінарно-службового регулювання в правоохоронній сфері США, а саме нормативну обмеженість відповідальності, яка пов'язується з доктриною *qualified immunity* в справах про порушення громадянських прав. Витоки цієї засади простежуються у рішенні Верховного Суду

США у справі *Pierson v. Ray*, а повноцінне доктринальне закріплення в справі *Harlow v. Fitzgerald*. Сутність цього правила зводиться до того, що працівник правоохоронного органу звільняється від відповідальності, якщо його дії не порушили чітко встановлене право, а саме тоді, коли ним не було порушене право, яке до його вчинку було чітко встановлене на рівні закону чи Конституції США [6; 7]. При цьому, в контексті цього судового прецеденту (насамперед рішення у справі *Pierson v. Ray*) на практиці також можуть враховуватись аргументи щодо добросовісності дій працівника правоохоронного органу та наявності обґрунтованої підстави для вчинення ним відповідних дій.

Відтак, узагальнюючи викладене, зазначимо, що аналіз прецедентних засад федерального рівня регулювання дисципліни праці в правоохоронних органах США засвідчує, що попри належність США та України до різних правових сімей, американський досвід правового регулювання означених суспільних відносин має виразну практичну цінність для вітчизняної моделі правового регулювання дисципліни праці. Передусім у процесі вдосконалення правового регулювання дисципліни праці в правоохоронних органах в Україні доцільно врахувати підхід, закріплений у «Праві Гарріті», який має виразитись у забороні примушування працівника надавати пояснення чи свідчення проти себе або колеги та у недопустимість використання таких відомостей суб'єктами дисциплінарної влади. Натомість урахування прецедентної засади, окресленої у «Праві Лаудермілла», дозволяє окреслити в законодавстві нормативне правило, за яким дисциплінарне стягнення допускається лише після завершення належної процедури, що забезпечує працівникові реальну можливість захисту і дає змогу повно встановити обставини справи, наявність складу дисциплінарного проступку, а також обставини, які пом'якшують або обтяжують відповідальність. Окремо доцільним є й упровадження в Україні моделі упорядкування відносин в сфері забезпечення дисципліни праці у правоохоронних органах, що будуть схожими до тих, які передбачаються правилами «Брейді» та «Джилійо», а також стандартом «списку Брейді», що унеможлилювали би використання суб'єктами дисциплінарної влади працівників правоохоронних органів, раніше викритих у недобросовісних діях, як формально «надійної» доказової основи для притягнення інших працівників до дисциплінарної відповідальності.

Література:

1. Rideout B. Garrity Rights: Protecting Law Enforcement Against Self-Incrimination. *Rideout Law Group*, 24.02.2024. URL: <https://rideoutlaw.com/garrity-rights-protecting-law-enforcement-against-self-incrimination/> (дата звернення: 19.07.2025).
2. Understanding Your Garrity Rights: Internal Investigations, OPR, and More. *Disparti Law Group*, 2026. URL: <https://www.dispartilaw.com/garrity-rights-in-internal-investigations-opr/> (дата звернення: 14.01.2026).

3. Understanding Loudermill Rights: Essential Protections for Public Sector Employees. *The Law Offices of Brian J. Smith, Ltd.*, 12.02.2025. URL: <https://www.brianjsmithesq.com/blog/2025/2/5/understanding-loudermill-rights-essential-protections-for-public-sector-employees> (дата звернення: 19.07.2025).

4. Mackenzie C. Full disclosure: How law enforcement answered questions about officer truthfulness policies. *The Lawrence Times*, 26.04.2022. URL: <https://lawrencektimes.com/2022/04/26/full-disclosure-leo-brady-giglio/> (дата звернення: 06.08.2025).

5. Reimund M.E. Are Brady Lists (aka Liar's Lists) the Scarlet Letter for Law Enforcement Officers? A Need for Expansion and Uniformity. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2013. Vol. 3 (17). P. 1-6.

6. Finn T. Qualified Immunity Formalism: Clearly Established Law and the Right to Record Police Activity. *Columbia Law Review*. 2019. Vol. 119 (2). P. 445-486.

7. Parker E. Qualified Immunity: In Defense of "Clearly Established". *Capital University Law Review*. 2023. Vol. 51 (2). P. 289-317.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-48>

**SELECTED ISSUES REGARDING THE CONCEPT
AND PRINCIPLES OF JUDICIAL PROTECTION
OF NON-RESIDENTIAL PREMISES OWNERS' RIGHTS
IN THE CONTEXT OF THE RECODIFICATION OF CIVIL
LEGISLATION**

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ СУДОВОГО
ЗАХИСТУ ПРАВ ВЛАСНИКІВ НЕЖИТЛОВИХ ПРИМІЩЕНЬ
В УМОВАХ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

Musiienko A. Yu.

*Postgraduate Student at the Department
of Private Law
National University "Odesa Law Academy"
Odesa, Ukraine*

Мусієнко А. Ю.

*аспірант кафедри приватного права
Національний університет
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Проблема судового захисту прав власників нежитлових приміщень належить до тих напрямів сучасної цивілістики, у яких традиційні конструкції речового права безпосередньо стикаються з новими явищами майнового обороту, державною реєстрацією речових прав, розвитком доктрини добросовісного набувача, необхідністю забезпечення правової визначеності та пошуком ефективних способів

відновлення порушених цивільних прав. Її актуальність істотно посилилася в умовах воєнного стану, коли право власності на нерухоме майно може зазнавати не лише приватноправових, а й публічно-правових обмежень, а саме майно пошкоджуватися або знищуватися внаслідок воєнних дій.

У сучасній українській цивілістиці простежується поступова зміна методологічного підходу до розуміння захисту права власності. Якщо традиційна конструкція переважно виходила з поділу способів захисту на речово-правові та зобов'язально-правові, то новітні дослідження дедалі частіше зосереджуються на питаннях конкуренції та конфлікту способів захисту, їх функціонального призначення, ефективності, співвідношення з державною реєстрацією та необхідності забезпечення реального юридичного результату.

Показовим у цьому відношенні є дослідження Д. С. Спесівцева, присвячені захисту речових прав на нерухоме майно. У своїх дослідженнях автор досліджує можливість захисту речових прав на нерухомість зобов'язально-правовими способами, що свідчить про відхід від надмірно жорсткого протиставлення речово-правових та зобов'язально-правових механізмів [3, С. 60–66]. У подальшому дослідник переносить увагу на конфлікт способів захисту прав на нерухоме майно. Разом із тим, науковцем обґрунтовується необхідність дослідження детермінант такого конфлікту та встановлюється, що суперечності можуть виникати як на рівні соціального конфлікту, який набув юридичної форми, так і на рівні нормативного регулювання цивільних відносин [4, С. 34–40]. У цьому вбачається важлива тенденція розвитку сучасної цивілістичної думки: предметом дослідження стає вже не окремий спосіб захисту, а взаємодія способів захисту в межах конкретного правового конфлікту.

Інший напрям сучасних досліджень пов'язаний із системою речового права. Г. Г. Харченко у монографії «Речові права» системно досліджує природу, систему, принципи та захист речових прав [5]. Подальше дослідження ним правових моделей системи речового права безпосередньо пов'язане з проблематикою рекодифікації цивільного законодавства. Учений порівнює моделі побудови системи речового права та звертає увагу на необхідність концептуального вибору законодавцем моделі речового права при оновленні ЦК України [6, С. 82–85].

Такий підхід має безпосереднє значення для судового захисту прав власників нежитлових приміщень, оскільки спосіб захисту не може бути визначений ізольовано від юридичної природи самого об'єкта та речового права на нього. Передумовою ефективного захисту є відповідь на первинне питання: що саме є об'єктом права власності самостійне нежитлове приміщення, частина будівлі, допоміжне приміщення, частина спільного майна чи інший об'єкт нерухомості.

Ця проблема має не лише теоретичний, а й практичний характер. Помилка у визначенні юридичної природи об'єкта нерухомості здатна

спричинити неправильну кваліфікацію всього спору та, як наслідок, обрання неналежного способу судового захисту.

Водночас необхідно враховувати, що чинний ЦК України вже зазнав істотних змін щодо захисту права власності та добросовісного набувача. Так, Законом України від 12 березня 2025 року № 4292-IX було внесено зміни до статей 388 та 391 ЦК України, спрямовані на посилення захисту прав добросовісного набувача. Зокрема, змінено підхід до окремих випадків витребування майна від добросовісного набувача та передбачено спеціальне правило щодо спорів, пов'язаних із діями органів державної влади або місцевого самоврядування, внаслідок яких майно набув суб'єкт приватної власності [2].

Ця законодавча новела має принципове значення для теми дослідження, оскільки демонструє поступове зміщення центру цивільно-правового регулювання від абсолютного пріоритету формального титулу первісного власника до пошуку балансу між його інтересом та інтересами добросовісного учасника цивільних відносин.

Відповідно до статті 16 ЦК України суд може захистити цивільне право або інтерес способом, установленим законом або договором, а в передбачених законом випадках також іншим способом, визначеним судом.

Наведена норма має принципове значення для визначення змісту судового захисту прав власників нежитлових приміщень. Вона не встановлює замкненого переліку способів захисту, а тому дозволяє забезпечувати захист відповідно до характеру конкретного порушення. Разом із тим можливість застосування різних способів захисту не означає довільності їх вибору. Судовий захист має бути належним та ефективним, тобто таким, що відповідає характеру порушення і забезпечує необхідний юридичний результат.

У доктрині цивільного права поняття захисту права власності традиційно пов'язується із діяльністю уповноваженої особи та компетентних державних органів, спрямованою на припинення порушення та відновлення правового становища власника.

Сучасне дослідження О. М. Олешка істотно розширює цю проблематику. Учений розглядає цивільно-правовий захист права власності як правовий результат діяльності власника та компетентних державних органів, який може полягати у поновленні порушеного права, його визнанні або покладенні на правопорушника негативних майнових чи організаційних наслідків. Особливої уваги заслуговує його розмежування способів захисту від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння, у вузькому та широкому значенні. У вузькому розумінні автор пов'язує їх із негаторним та прогібіторним позовами, а в широкому також із вимогами про визнання права, відшкодування шкоди та іншими способами [1, С. 151-157].

Такий підхід є важливим для дослідження нежитлових приміщень, оскільки власник може зазнати різних за юридичною природою порушень. Наприклад, особа може: бути фактично позбавлена

можливості володіти приміщенням; зберігати володіння, але не мати можливості користуватися ним; зазнавати незаконного обмеження доступу; зіткнутися з реєстрацією права за іншою особою; бути позбавлена можливості розпорядитися майном; зазнати пошкодження або знищення об'єкта; мати право на компенсацію внаслідок правомірною примусового відчуження.

Відмінність цих ситуацій обумовлює необхідність диференційованого підходу до судового захисту.

З урахуванням зазначеного пропонується визначити судовий захист прав власників нежитлових приміщень як гарантовану державою форму юрисдикційної діяльності суду, спрямовану на запобігання, припинення та усунення порушення, невизнання або оспорування права власності чи інших речових прав на самостійний об'єкт нежитлового нерухомого майна, а також на відновлення фактичного та юридичного становища власника шляхом застосування належного, ефективного, пропорційного та виконуваного способу захисту.

На відміну від традиційного визначення, запропонована конструкція містить декілька додаткових елементів.

По-перше, до поняття захисту включається превентивна функція.

По-друге, наголошується на необхідності захисту не лише права власності, а й пов'язаних із ним речових прав та юридичних можливостей.

По-третє, критерієм належності способу захисту визнається не його формальна назва, а здатність забезпечити реальний юридичний результат.

По-четверте, до визначення включено принцип пропорційності, що відповідає сучасним європейським стандартам охорони власності.

По-п'яте, підкреслюється необхідність виконуваності судового рішення.

Останній елемент не є другорядним. Право на судовий захист втрачає практичний зміст, якщо судові рішення не здатне реально змінити порушене правове становище особи.

В умовах рекодифікації цивільного законодавства також пропонується спосіб захисту цивільного права або інтересу вважати ефективним, якщо його застосування відповідно до характеру порушення забезпечує припинення порушення, відновлення порушеного права, компенсацію його наслідків або інший юридичний результат, необхідний для поновлення правового становища особи.

З урахуванням зазначеного судовий захист прав власників нежитлових приміщень пропонується розуміти як функціонально взаємопов'язану систему встановлювальних, відновлювальних, усувальних, превентивних, реєстраційно-коригувальних та компенсаційних засобів, спрямованих на реальне, пропорційне та виконуване відновлення майнового становища власника з урахуванням юридичної природи об'єкта, стану володіння, реєстраційного статусу, добросовісності учасників цивільних відносин та публічного інтересу.

Література:

1. Олешко О.М. Поняття цивільно-правового захисту права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння. Трибуна молодого вченого. Нове українське право. 2024. № 6. С. 151-157
2. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача. Закон України від 12.03.2025 № 4292-IX (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2025, № 34, ст. 128). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4292-20#Text>
3. Спесівцев Д.С. Захист речових прав на нерухоме майно зобов'язально-правовими способами (на прикладі конструкції правовідносин найму (оренди)). Історико-правовий часопис. 2021. № 1 (16). С. 60-66
4. Спесівцев Д.С. Детермінанти конфлікту способів захисту суб'єктивних цивільних прав (на прикладі захисту прав на нерухоме майно). Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2025. № 3. С. 34-40
5. Харченко Г. Г. Речові права : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 432 с.
6. Харченко Г.Г. Правові моделі системи речового права в цивільному законодавстві. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2024. № 1 (127). С. 82-85

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-49>

THE VICTIMOLOGICAL ASPECT OF THE PROSECUTOR'S OFFICE'S PREVENTIVE ACTIVITY

ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ

Mishenina T. M.

*External Postgraduate Student,
Scientific Institute of Public Law
Kyiv, Ukraine*

Мішеніна Т. М.

*здобувачка
Науково-дослідний інститут
публічного права
м. Київ, Україна*

Сучасне розуміння запобігання злочинності передбачає спрямування відповідної діяльності не лише на особу, яка вчиняє або може вчинити кримінальне правопорушення, а й на забезпечення належного захисту осіб, які вже стали його потерпілими. Віктимологічний напрям запобігання набуває особливого значення у випадках, коли після первинного кримінально протиправного посягання зберігається

небезпека його повторення, залякування потерпілого, помсти, примушування до зміни показань або іншого протиправного впливу. За таких обставин діяльність прокуратури щодо забезпечення прав та законних інтересів потерпілого доцільно розглядати також з позицій її запобіжного потенціалу. Прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та підтримуючи публічне обвинувачення, має можливість своєчасно отримувати інформацію про характер кримінального правопорушення, взаємовідносини потерпілого з особою, яка його вчинила, наявність погроз, залежність потерпілого від правопорушника, попередні факти насильства та інші обставини, які можуть свідчити про збереження або підвищення ризику нового посягання.

Відповідний підхід поступово закріплюється і в програмних документах реформування системи кримінальної юстиції. Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки одним із пріоритетів кримінальної політики визначено забезпечення інтересів потерпілого. Серед напрямів його реалізації передбачено удосконалення механізмів допомоги та безпеки потерпілим і свідкам, розвиток міжвідомчої координації у цій сфері, запровадження періодичного віктимологічного опитування населення та подальшу розбудову інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження [1].

Більш предметне нормативне закріплення зазначеного напрямку відбулося з прийняттям наказу Генерального прокурора від 28 жовтня 2024 р. № 263 «Про організацію діяльності органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків». Ним передбачено реалізацію підходу, орієнтованого на уразливих потерпілих і свідків, а серед засад відповідної діяльності безпосередньо визначено мінімізацію ризиків вторинної та повторної віктимізації, добровільність отримання допомоги, адресність та індивідуальний підхід до її забезпечення [2]. Крім того, у системі прокуратури функціонують Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків та відповідні структурні підрозділи обласних прокуратур.

У контексті запобіжної діяльності необхідно розмежовувати повторну та вторинну віктимізацію. Під повторною віктимізацією для цілей цього дослідження пропонується розуміти повторне заподіяння особі шкоди внаслідок нового кримінально протиправного посягання, пов'язаного з попереднім правопорушенням або обставинами, які зумовили первинне потерпання.

Натомість вторинна віктимізація пов'язана не з новим кримінальним правопорушенням, а з додатковими негативними наслідками, яких особа зазнає в процесі взаємодії з органами кримінальної юстиції або іншими установами. Її виникненню можуть сприяти багаторазові допити з приводу одних і тих самих травматичних обставин, некоректна форма спілкування, відсутність належного інформування, неврахування віку, стану здоров'я чи психологічного стану особи, невинуваті контакти з підозрюваним або

обвинуваченим. Отже, ці два різновиди віктимізації потребують різних за характером, але взаємопов'язаних заходів реагування. Міжнародні стандарти у цій сфері виходять із необхідності ранньої індивідуальної оцінки потерпілого. Так, ст. 22 Директиви Європейського Парламенту і Ради 2012/29/ЄС передбачає проведення своєчасної індивідуальної оцінки потерпілих для встановлення їхніх особливих потреб у захисті та визначення вразливості до вторинної і повторної віктимізації, залякування та помсти. При цьому врахуванню підлягають особисті характеристики потерпілого, вид і характер кримінального правопорушення та конкретні обставини його вчинення [3].

Подібний підхід уже частково реалізований у діяльності органів прокуратури України. Наказом Генерального прокурора № 263 передбачено індивідуальне оцінювання вразливості потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів на основі їх особистих характеристик, характеру та обставин кримінального правопорушення. Особливу увагу рекомендовано приділяти дітям, особам старшого віку, особам з інвалідністю, потерпілим від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, катувань, тяжких тілесних ушкоджень, а також членам сімей осіб, смерть яких спричинено кримінальним правопорушенням [2].

Водночас віктимологічний ризик не обмежується кримінальними провадженнями щодо воєнних та інших міжнародних злочинів. Підвищена небезпека повторного посягання може існувати у провадженнях щодо домашнього насильства, кримінальних правопорушень проти статеві свободи та статеві недоторканості, торгівлі людьми, переслідування, насильницьких кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, учинених організованими групами, а також у випадках, коли потерпілий перебуває у матеріальній, службовій, сімейній чи іншій залежності від правопорушника. Тому індивідуальне оцінювання відповідного ризику доцільно поступово поширювати й на інші категорії кримінальних проваджень.

Певні передумови для такого нормативного розвитку вже формуються. Планом законопроектної роботи Верховної Ради України на 2026 рік передбачено підготовку законодавчих змін у сфері захисту потерпілих від кримінальних правопорушень, зокрема удосконалення методології індивідуальної оцінки вразливості та ризиків повторної і вторинної віктимізації, залякування та помсти, а також встановлення потреби у застосуванні заходів безпеки [4]. Такий напрям відповідає положенням Директиви 2012/29/ЄС та засвідчує поступовий перехід від формального визначення процесуального статусу потерпілого до індивідуалізованої системи його захисту.

На нашу думку, у діяльності прокуратури доцільно запровадити індивідуальну оцінку віктимологічного ризику потерпілого, яка проводилася б на початковому етапі кримінального провадження та уточнювалася у разі істотної зміни обставин. Її призначення має

полягати не у прогнозуванні поведінки потерпілого, а у встановленні обставин, що підвищують ймовірність повторного кримінально протиправного впливу на нього або завдання додаткової шкоди під час кримінального провадження.

До обставин, які потребують урахування, доцільно віднести характер і тяжкість учиненого кримінального правопорушення; наявність попередніх фактів насильства або погроз; характер зв'язку між потерпілим та правопорушником; залежність потерпілого від такої особи; наявність спільного місця проживання; вік та стан здоров'я потерпілого; його можливість самостійно звернутися по допомогу; наявність погроз у зв'язку зі зверненням до правоохоронних органів; попередні спроби впливу на показання; ризик розголошення персональних відомостей; необхідність повторного контакту з підозрюваним або обвинуваченим. Оцінювати ці обставини необхідно в сукупності, оскільки жодна з них сама по собі не завжди свідчитиме про високий ступінь небезпеки.

Результат відповідної оцінки повинен безпосередньо впливати на організацію подальшої роботи з потерпілим. За наявності ризику нового протиправного посягання прокурор має ініціювати або забезпечувати застосування передбачених законом заходів безпеки, а також координувати взаємодію з органами, на які покладено їх реалізацію. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» визначає забезпечення безпеки як здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, життя, здоров'я та майна відповідних осіб від протиправних посягань [5].

Інший комплекс заходів повинен застосовуватися для мінімізації вторинної віктимізації. У таких випадках значення має попереднє планування процесуальних дій, недопущення необґрунтованого повторення допитів, забезпечення зрозумілої для особи комунікації, залучення психолога або іншого фахівця, врахування особливих потреб потерпілого та, за можливості, уникнення його безпосереднього контакту з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення. Підтримка має бути організована таким чином, щоб необхідність участі у кримінальному провадженні не ставала для потерпілого самостійним джерелом додаткової травматизації.

Науковці, досліджуючи міжнародні стандарти роботи з потерпілими та свідками, звертають увагу на те, що сучасний підхід охоплює не тільки їх процесуальний захист, а й правничу, медичну, психологічну, соціальну та гуманітарну підтримку, яка визначається відповідно до індивідуальних потреб особи. До відповідної діяльності також належать консультування з питань ризику та запобігання повторній віктимізації, залучуванню і помсті [6, с. 82–85].

З огляду на викладене запобігання повторній та вторинній віктимізації слід розглядати як окремий напрям запобіжної діяльності прокуратури, зміст якого охоплює раннє виявлення загроз потерпілому,

індивідуальну оцінку ступеня його вразливості, ініціювання заходів безпеки, належну організацію процесуальних дій та забезпечення міжвідомчої взаємодії для отримання необхідної допомоги. Подальше нормативне закріплення єдиного порядку індивідуальної оцінки віктимологічного ризику сприятиме переходу від реагування на вже реалізовану загрозу до її своєчасного встановлення та попередження.

Література:

1. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 трав. 2023 р. № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023>.
2. Про організацію діяльності органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків : наказ Офісу Генерального прокурора від 28 жовт. 2024 р. № 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0263905-24>.
3. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime. *Official Journal of the European Union*. 2012. L 315. P. 57–73.
4. Про План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2026 рік : Постанова Верховної Ради України від 10 лют. 2026 р. № 4774-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4774-20>.
5. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.
6. Панасюк Т. І., Цирюк А. Г. Міжнародні стандарти роботи з потерпілими та свідками: імплементація у національне законодавство. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2025. № 74. С. 82–85. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.74.16.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-50>

NEGATIVE IMPACT ON THE ECONOMY: DISTINGUISHING RELATED CONCEPTS AND CLASSIFICATION BY SOURCE OF ORIGIN

НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ: РОЗМЕЖУВАННЯ СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ І КЛАСИФІКАЦІЯ ЗА ДЖЕРЕЛАМИ ПОХОДЖЕННЯ

Byshevych Ye. V.

lawyer

ORCID ID: 0009-0008-1736-9775

Бишевич Є. В.

адвокат

ORCID ID: 0009-0008-1736-9775

Поняття «негативний вплив на економіку» потребує розмежування із суміжними поняттями «шкода», «збитки», «негативні наслідки», «загроза», «ризик» і «навантаження» [1; 2; 3; 4]. Вони описують різні прояви такого впливу, тому їх не варто вживати як взаємозамінні. Збитки відображають фактичні майнові втрати, розмір яких встановлюють для вирішення питання про відшкодування. Шкода є ширшим поняттям і може охоплювати як майнові, так і немайнові втрати. Негативні наслідки можуть бути вже наявними або прогнозованими, а їх виявлення – свідчити про потребу переглянути відповідне рішення. Загроза вказує на можливість заподіяння шкоди та може зумовлювати застосування захисних чи обмежувальних заходів. Ризик характеризує ймовірність несприятливих наслідків і їхній можливий масштаб, що враховується під час вибору запобіжних заходів. Навантаження відображає витрати та обов'язки, пов'язані з виконанням регуляторних вимог, і може оцінюватися для їх спрощення. Отже, ці поняття відрізняються за тим, чи описують вони наявні або можливі наслідки, як встановлюються та яке правове значення мають.

За джерелом походження пропонується виокремити кілька видів негативного впливу на економіку. Регуляторний негативний вплив виникає внаслідок прийняття актів публічної влади, які запроваджують надмірні дозвольні процедури, необґрунтовані бар'єри входу на ринок або невинуватити витрати на дотримання вимог. Його оцінюють у межах аналізу регуляторного впливу. Конкурентно-деструктивний вплив зумовлений антиконкурентною поведінкою суб'єктів господарювання або діями органів влади та оцінюється в межах конкурентного законодавства. Протиправно-деліктний вплив пов'язаний із правопорушеннями у сфері економіки, зокрема ухиленням від оподаткування, легалізацією доходів і заволодінням публічним майном.

Зовнішній примусовий вплив виникає внаслідок дій іноземних держав і може проявлятися через торговельні обмеження, санкційний тиск або недобросовісну торговельну практику. Воєнно-деструктивний

вплив спричинений збройною агресією та охоплює її руйнівні наслідки для економіки. Форс-мажорний та системно-кризовий вплив пов'язаний з епідеміями, природними катастрофами й фінансовими кризами.

Отже, значення цієї класифікації полягає в тому, що джерело негативного впливу допомагає визначити порядок його оцінювання, коло уповноважених суб'єктів і вимоги до доказування. Залежно від мети оцінка може передбачати як прогнозування можливих наслідків, так і встановлення вже заподіяної шкоди.

Негативний вплив на економіку доцільно розглядати як узагальнювальну категорію, що охоплює різні форми несприятливих змін у господарських відносинах. Її розмежування зі шкодою, збитками, негативними наслідками, загрозою, ризиком і навантаженням потребує врахування часової визначеності, способів установлення та правового значення відповідних явищ. При цьому регуляторне навантаження не завжди є надмірним, а несприятливий економічний результат не обов'язково свідчить про протиправність поведінки.

Запропонована класифікація за джерелами походження дозволяє виокремити регуляторний, конкурентно-деструктивний, протиправно-деліктний, зовнішній примусовий, воєнно-деструктивний, форс-мажорний та системно-кризовий вплив. Зазначені види можуть поєднуватися, тому їх оцінювання потребує встановлення причинних зв'язків і врахування сукупних наслідків.

Практичне значення такого підходу полягає в обґрунтованому визначенні процедури оцінювання, компетентних суб'єктів, необхідної інформації та вимог до доказування. Вибір відповідних інструментів має залежати як від джерела впливу, так і від мети дослідження: прогнозування ризиків, запобігання несприятливим наслідкам, перегляду регулювання або встановлення підстав для відшкодування заподіяних втрат.

Література:

1. Мігус І. П., Лаптев С. М. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Ефективна економіка*. 2011. №12. URL.: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=821>
2. Вітлінський, В.В., Наконечний С.І. Ризик у менеджменті. К.: ТОВ «Борисфен-М», 1996. 326 с.
3. Дубецька, С.П. Економічна безпека підприємств України. Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: Збірник матеріалів науково-практичної конференції, Київ, 16-17 травня 2001р. Редкол: І.І. Тимошенко (голова) та ін. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. С.146-171
4. Бандурка, О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я., Червяков І.М. Основи економічної безпеки: Підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 236 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-51>

CONCEPTUALIZATION OF STATE POLICY ON REFORMING THE ARMED FORCES OF UKRAINE AMIDST ARMED AGGRESSION

КОНЦЕПУТАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Okhrimenko O. V.

*Postgraduate Student at the Department
of Administrative Law Disciplines
and Public Administration
Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs
Dnipro, Ukraine*

Охріменко О. В.

*аспірант кафедри адміністративно-
правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровський державний
університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Реформування Збройних Сил України (далі – ЗСУ) є одним із ключових напрямів державної політики у сфері національної безпеки і оборони. Особливого значення цей процес набуває в умовах тривалої воєнної загрози, коли система оборони держави має одночасно забезпечувати виконання поточних завдань із захисту держави та створювати довгострокові передумови для розвитку сучасних оборонних спроможностей. Відповідно, реформування ЗСУ доцільно розглядати не лише як процес організаційних змін у військовій сфері, а як комплексний напрям державного управління, що охоплює інституційні, кадрові, ресурсні, технологічні та управлінські аспекти.

Нормативно-стратегічною основою реформування ЗСУ є документи державного стратегічного планування у сфері національної безпеки й оборони. Зокрема, Стратегія воєнної безпеки України визначає необхідність розвитку інституційних спроможностей Міністерства оборони України та інших органів управління складових сил оборони, удосконалення форм і способів їх застосування, реорганізації на основі принципів і стандартів НАТО, професіоналізації ЗСУ, розвитку військової освіти і науки, а також поступового переозброєння сучасними системами та засобами [1]. Важливим інструментом реалізації зазначених положень є Стратегічний оборонний бюлетень України, який визначає перспективну модель ЗСУ та інших складових сил оборони, основні оборонні спроможності, а також стратегічні цілі розвитку сил оборони. Серед таких цілей визначено ефективний оборонний

менеджмент і систему об'єднаного керівництва, професійний та вмотивований особовий склад, сучасне озброєння і військову техніку.

Сучасний стан державної політики реформування ЗСУ характеризується поєднанням стратегічного реформування з необхідністю оперативного реагування на реальні виклики воєнного середовища. Тривала війна зумовила необхідність адаптації управлінських механізмів, організаційної структури, системи підготовки особового складу, логістичного забезпечення та підходів до розвитку озброєння і військової техніки. Водночас актуальним залишається завдання забезпечення системності реформ, недопущення фрагментарності управлінських рішень та узгодження поточних заходів із довгостроковими цілями розвитку сил оборони [2, с. 12].

Одним із центральних напрямів реформування є удосконалення системи управління ЗСУ. Його сутність полягає у підвищенні ефективності прийняття управлінських рішень, розмежуванні повноважень між органами військового управління, розвитку системи стратегічного планування та посиленні цивільного демократичного контролю. Стратегічний оборонний бюлетень безпосередньо пов'язує розвиток сил оборони з ефективним оборонним менеджментом та об'єднаним керівництвом. Не менш важливим напрямом залишається розвиток людського потенціалу ЗСУ. Сучасна державна політика має бути спрямована на формування професійного, мотивованого та належним чином підготовленого особового складу. Це передбачає вдосконалення кадрового менеджменту, військової освіти і підготовки, системи професійного розвитку, соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей. Водночас особливості тривалого збройного протистояння потребують постійного оновлення підходів до підготовки військовослужбовців із урахуванням практичного досвіду ведення бойових дій [3, с. 94].

Окреме значення має технологічна модернізація ЗСУ. Сучасні підходи до розвитку оборонних спроможностей передбачають широке використання безпілотних і роботизованих систем, сучасних засобів розвідки, зв'язку, управління, радіоелектронної боротьби, протиповітряної оборони та високотехнологічного озброєння. Стратегія воєнної безпеки України передбачає розвиток відповідних спроможностей, а також використання державно-приватного партнерства і військово-технічного співробітництва для розроблення та виробництва сучасного озброєння.

Важливою складовою реформування є також удосконалення ресурсного забезпечення. Реалізація державної політики у цій сфері потребує ефективного планування оборонних видатків, раціонального розподілу ресурсів між пріоритетними напрямками, розвитку оборонно-

промислового потенціалу та підвищення прозорості управлінських процесів. У цьому контексті державна політика реформування ЗСУ має бути пов'язана з можливостями національної економіки та міжнародного оборонного співробітництва [4, с. 197].

Перспективи розвитку державної політики реформування ЗСУ доцільно пов'язувати із переходом від переважно реактивного реагування на загрози до системного управління розвитком оборонних спроможностей. Це передбачає удосконалення стратегічного планування, розвиток спроможностей на основі прогнозування безпекового середовища, подальше впровадження принципів і стандартів НАТО, цифровізацію управлінських процесів, технологічне переоснащення та розвиток професійного кадрового потенціалу. Перспективним напрямом також є поглиблення євроатлантичної інтеграції ЗСУ. Стратегія воєнної безпеки України визначає орієнтацію на побудову сил оборони, взаємосумісних із відповідними структурами держав – членів НАТО, а також розвиток оборонних спроможностей на основі євроатлантичних принципів і стандартів.

Державна політика реформування ЗСУ в сучасних умовах має розглядатися як системний і безперервний процес, спрямований на забезпечення належного рівня оборонних спроможностей держави. Її подальший розвиток потребує послідовного вдосконалення системи військового управління, професіоналізації особового складу, технологічної модернізації, цифровізації, раціонального ресурсного забезпечення та розвитку взаємосумісності з силами оборони держав – партнерів. Водночас ефективність реформування залежить від узгодженості стратегічних документів, управлінських рішень і практичних заходів їх реалізації [5]. Перспективним завданням державної політики є формування адаптивної моделі розвитку ЗСУ, здатної забезпечувати стійкість оборонної системи та її пристосування до тривалих і динамічних змін безпекового середовища.

Таким чином, сучасний етап реформування ЗСУ характеризується необхідністю одночасного вирішення завдань поточної оборони держави та формування довгострокової моделі сучасних, професійних і технологічно спроможних сил оборони. У зв'язку з цим державна політика має орієнтуватися на комплексне поєднання організаційного розвитку, удосконалення управління, кадрового забезпечення, технологічної модернізації, ресурсної стійкості та міжнародної взаємодії.

Література:

1. Стратегія воєнної безпеки України : затв. Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0022525-21>
2. Богуцький П. П. Воєнна політика і система військової юстиції: синергія воєнної безпеки. *Наука і оборона*. 2022. № 1. С. 10–15.
3. Бублик О. А. Збройні Сили України як провідний суб'єкт забезпечення оборони держави. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 15. С. 92–96.
4. Рахманов В., Ясенко С. Удосконалення освітньої діяльності для кадрового менеджменту в Збройних Силах України. *Військова освіта*. 2021. № 2 (44). С. 194–204.
5. Філіппова В. Д. Стратегічний механізм забезпечення національної безпеки. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2024. № 4.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-52>

THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN CONSTITUTIONAL RIGHTS TO THE RESULTS OF CREATIVE ACTIVITY AND OTHER HUMAN RIGHTS

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ НА РЕЗУЛЬТАТИ ТВОРЧОСТІ З ІНШИМИ ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

Borzianytsia D. H.

PhD Student

*Kyiv University of Intellectual Property
and Law*

Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0009-0009-0275-4440

Борзяниця Д. Г.

аспірант

Київський університет

*інтелектуальної власності та права
м. Київ, Україна*

ORCID ID: 0009-0009-0275-4440

Право на результати власної творчої діяльності є складовою конституційного статусу особи, однак його зміст неможливо повноцінно розкрити ізольовано від інших прав і свобод. Стаття 54 Конституції України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості та встановлює право кожного громадянина на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Водночас практична реалізація цієї гарантії постійно перетинається з правом власності, свободою вираження поглядів, правом на інформацію, освіту,

працю, підприємницьку діяльність та свободою наукових досліджень [1; 2; 3].

Цей взаємозв'язок має подвійний характер. В одних випадках інші конституційні права посилюють гарантію, передбачену статтею 54 Конституції України. В інших – між ними виникає реальний конфлікт, який не може бути вирішений шляхом автоматичного надання переваги одному з прав. Саме другий аспект є особливо важливим для розуміння конституційної природи інтелектуальних прав.

Найбільш очевидним є зв'язок права на результати творчої діяльності з правом власності. Стаття 41 Конституції України прямо відносить результати інтелектуальної, творчої діяльності до сфери конституційного захисту власності. Це дозволяє автору або іншому правовласнику володіти відповідними майновими правами, використовувати створений результат, передавати права іншим особам та отримувати економічну вигоду від його використання.

Разом з тим повністю отожднювати право на результат творчої діяльності зі звичайним правом власності було б неправильно. Інтелектуальний результат має нематеріальний характер, може одночасно використовуватися значною кількістю осіб, а правовий зв'язок автора з твором не вичерпується майновою складовою. Саме тому поряд із правом власності зберігається особистий зв'язок автора з результатом його творчості.

Крім того, навіть майновий компонент інтелектуального права не є абсолютним. На відміну від матеріальної речі, виключне право на твір або інший результат творчості закономірно передбачає певні межі: строки охорони, випадки допустимого використання без згоди правовласника, освітні, інформаційні та інші винятки. У цьому проявляється одна з особливостей конституційної природи такого права: захист власності повинен співіснувати з необхідністю реалізації інших прав людини.

Найбільш показовим у цьому аспекті є співвідношення інтелектуальних прав зі свободою вираження поглядів. Творчість сама по собі є однією з форм самовираження. Літературний твір, музика, мистецтво, наукова публікація чи інший результат творчої діяльності можуть одночасно бути об'єктом інтелектуального права і способом поширення ідей, поглядів та інформації.

Звідси виникає певний парадокс. Свобода вираження поглядів сприяє створенню та поширенню творчих результатів, тоді як виключне право автора дозволяє в установлених законом межах контролювати їх подальше використання. У конкретній ситуації ці дві гарантії можуть діяти вже не в одному, а в протилежних напрямках.

Наприклад, журналістське цитування, пародія, сатира, критика або використання певного твору в суспільно значущій дискусії можуть зачіпати інтереси правовласника. Надмірно широкий захист виключного права у такій ситуації здатний обмежити свободу вираження. Водночас посилення на свободу слова не може автоматично виправдовувати будь-яке

використання чужого твору. Вирішення такого конфлікту потребує оцінки конкретних обставин та застосування принципу пропорційності [4; 5].

Право інтелектуальної власності виступає одночасно і гарантією свободи автора, і потенційним обмеженням свободи інших осіб. Конституційне регулювання має враховувати обидві сторони цього зв'язку.

Подібна проблема виникає у співвідношенні інтелектуальних прав із правом на освіту та доступом до знань і культури. Реалізація права на освіту значною мірою залежить від можливості використовувати навчальні матеріали, наукові публікації, літературні та інші твори. Водночас значна частина такого контенту є об'єктом авторсько-правової охорони.

Виключне право автора або іншого правовласника у цьому випадку має цілком зрозуміле обґрунтування: особа повинна мати можливість контролювати використання створеного нею результату та, за наявності відповідних умов, отримувати за це винагороду. Проте надмірне посилення такого контролю може об'єктивно ускладнювати доступ до знань, навчальних матеріалів та результатів наукових досліджень.

Саме звідси виникає потреба у винятках і обмеженнях авторського права для освітніх, бібліотечних та наукових цілей, а також у розвитку моделей відкритого доступу і добровільного ліцензування. Open Access та Creative Commons у цьому сенсі можна розглядати не як заперечення інтелектуальної власності, а як один зі способів, за допомогою яких сам правовласник визначає ширший режим доступу до свого результату [6].

Важливо, однак, не перейти в іншу крайність. Право на освіту або суспільний інтерес у доступі до знань самі по собі не означають, що результати творчої діяльності повинні бути безоплатно і безконтрольно доступними. Інакше зміст права автора може бути фактично зведений нанівець. Отже, і тут йдеться не про вибір одного права замість іншого, а про встановлення належного співвідношення між ними.

Не менш тісно право на результати творчої діяльності пов'язане з правом на працю та свободою підприємницької діяльності. У сучасній економіці інтелектуальний результат нерідко є безпосереднім продуктом професійної діяльності людини та одночасно економічним активом. Це особливо характерно для програмування, інженерної діяльності, дизайну, наукових досліджень, медіа, реклами та креативних індустрій.

У такій ситуації ефективний захист результатів творчої діяльності створює можливість їх комерціалізації, ліцензування, використання у підприємстві та залучення інвестицій. Тому інтелектуальні права безпосередньо впливають на реалізацію статей 42 і 43 Конституції України [1; 7].

Проте саме у сфері трудових відносин виникає ще один типовий конфлікт. Результат створюється конкретною фізичною особою, але може бути створений під час виконання трудових обов'язків, із використанням ресурсів роботодавця та в його економічних інтересах. Це ставить питання про співвідношення особистих прав автора і майнових інтересів роботодавця.

На практиці цей конфлікт не може бути вирішений лише формулою про те, що «всі права належать автору» або, навпаки, що все створене в межах трудової діяльності має автоматично належати роботодавцеві. Необхідним є достатньо чітке нормативне визначення обсягу прав кожної сторони, умов переходу майнових прав та збереження особистих немайнових прав автора. Саме юридична визначеність у цій частині є однією з передумов реальної реалізації відповідного конституційного права.

Окремий аспект становить співвідношення права на результат творчої діяльності та самої свободи творчості. Формально обидві гарантії закріплені в статті 54 Конституції України, але вони стосуються різних етапів одного процесу. Свобода творчості захищає можливість особи створювати нове без неправомірного втручання, тоді як право на результат виникає у зв'язку з уже створеним результатом.

Таке розмежування має практичне значення. Особа може мати належним чином захищене право на створений твір, але не мати реальної свободи його створення чи поширення через цензуру, адміністративний тиск або інші форми втручання. І навпаки, формальна свобода творчості мало що означатиме, якщо після створення результату особа фактично позбавлена можливості контролювати його використання та захищати своє право.

Тут особливо виразно проявляється зв'язок цього підрозділу з основною проблемою дослідження. Конституційне право на результати творчої діяльності не можна оцінювати лише за тим, чи передбачене воно статтею 54 Конституції України. Необхідно враховувати, чи забезпечує вся система пов'язаних прав реальні умови для творчої діяльності, визнання результату, його використання і захисту.

У цифровому середовищі цей взаємозв'язок стає ще складнішим. Один і той самий цифровий об'єкт може одночасно бути результатом творчості, об'єктом власності, інформацією, засобом вираження поглядів та навчальним матеріалом. Тому спроба захищати його лише в межах однієї правової категорії нерідко призводить до однобічного результату.

Наприклад, технічне блокування контенту може бути ефективним способом захисту інтелектуального права, але водночас здатне обмежити законне цитування, критику або доступ до суспільно важливої інформації. З іншого боку, необмежене поширення цифрового контенту під приводом свободи інформації може фактично позбавляти автора контролю над власним результатом. Це знову повертає до необхідності оцінки пропорційності конкретного способу захисту.

Конфліктний характер такого взаємозв'язку найбільш повно розкриває конституційний вимір інтелектуальних прав. Якби йшлося виключно про цивільно-правове право конкретного правовласника на конкретний об'єкт, питання значною мірою зводилося б до визначення суб'єкта права, обсягу його повноважень та способу захисту. Конституційна площина вимагає додатково оцінювати наслідки реалізації цього права для інших конституційно захищених інтересів.

Тому баланс прав у цій сфері не слід розуміти як абстрактний компроміс, за якого кожне право просто частково обмежується. Йдеться про необхідність у кожній конкретній ситуації встановити, яке втручання відбувається, яку легітимну мету воно переслідує, чи є воно необхідним і чи не покладає на носія іншого права непропорційний тягар.

Для української правової системи це питання є особливо важливим через те, що стаття 54 Конституції України прямо поєднує свободу творчості із захистом її результатів. Тому конституційний зміст відповідного права від початку передбачає не ізольовану охорону майнового інтересу, а взаємозв'язок свободи створювати, права на створений результат і можливості користуватися ним у середовищі, де одночасно реалізуються права інших осіб.

Звідси випливає і певний критерій ефективності механізму реалізації цього права. Недостатньо забезпечити лише сильний захист правовласника. Так само недостатньо створити максимально широкий доступ до творів і знань. Ефективним може вважатися такий механізм, який забезпечує автору реальну можливість здійснювати і захищати належні йому права, але водночас містить передбачувані та пропорційні правила вирішення їх конфлікту з іншими конституційними правами.

Таким чином, право на результати інтелектуальної, творчої діяльності є елементом не відокремленої системи «інтелектуальної власності», а загальної системи прав людини. Його зміст формується у взаємодії з правом власності, свободою вираження поглядів, правом на освіту і доступ до знань, правом на працю та підприємницьку діяльність, а також свободою наукової і художньої творчості [8; 9].

Для конституційно-правового дослідження принциповим є не сам факт існування такого взаємозв'язку, а те, що він часто набуває форми конфлікту декількох однаково захищених прав. Саме необхідність вирішувати ці конфлікти через правову визначеність, пропорційність та ефективні процедури ще раз підтверджує, що реальний зміст конституційної гарантії визначається не лише її нормативним закріпленням, а механізмом практичної реалізації.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966. Art. 19. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
3. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 17: The Right of Everyone to Benefit from the Protection of the Moral and Material Interests Resulting from Any Scientific, Literary or Artistic Production of Which He or She Is the Author. E/C.12/GC/17. 2005. URL: <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/2006/en/30798>

4. Ashby Donald and Others v. France, no. 36769/08, judgment of 10 January 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115979>

5. Case C-201/13, Deckmyn and Vrijheidsfonds VZW v Vandersteen and Others, Judgment of 3 September 2014, ECLI:EU:C:2014:2132. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-201/13>

6. Boyle J. The Public Domain: Enclosing the Commons of the Mind. New Haven: Yale University Press, 2008

7. Орлюк О. Управління правами інтелектуальної власності: монографія / В. С. Дроб'язко та ін.; за наук. ред. О. П. Орлюк; НАПрН України, НДІ інтелектуальної власності. Київ: Інтерсервіс, 2014. 175 с.

8. Helfer L. R. Human Rights and Intellectual Property: Conflict or Coexistence? Minnesota Intellectual Property Review. 2003. Vol. 5. P. 47–61.

9. Torremans P. (ed.). Intellectual Property Law and Human Rights. 4th ed. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2020.

NOTES

The project was implemented with the support of

The Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation is a non-governmental organization, which was established in 2010 with a view to ensuring the development of international science and education in Ukraine by organizing different scientific events for Ukrainian academic community.

The priority guidelines of the Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation

1. International scientific events in the EU

Assistance to Ukrainian scientists in participating in international scientific events that take place within the territory of the EU countries, in particular, participation in academic conferences and internships, elaboration of collective monographs.

2. Scientific analytical research

Implementation of scientific analytical research aimed at studying best practices of higher education establishments, research institutions, and subjects of public administration in the sphere of education and science of the EU countries towards the organization of educational process and scientific activities, as well as the state certification of academic staff.

3. International institutions study visits

The organisation of institutional visits for domestic students, postgraduates, young lecturers and scientists to international and European institutes, government authorities of the European Union countries.

4. International scientific events in Ukraine with the involvement of EU speakers

The organisation of academic conferences, trainings, workshops, and round tables in picturesque Ukrainian cities for domestic scholars with the involvement of leading scholars, coaches, government leaders of domestic and neighbouring EU countries as main speakers.

Contacts:

Head Office of the Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation:
88000, Uzhhorod, 25, Mytraka str.
+38 (099) 733 42 54
info@cuesc.org.ua

www.cuesc.org.ua

European Integration as a Factor in the Renewal of Legal Science in Ukraine

International scientific conference

April 16–17, 2026

Izdevniecība “Baltija Publishing”
Avotu iela 8 k-1 - 25, Rīga, LV-1011
E-mail: office@baltijapublishing.lv

Iespiests tipogrāfijā SIA “Izdevniecība “Baltija Publishing”
Parakstīts iespiešanai: 2026. 24. aprīlis
Tirāža 100 eks.